

SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKiYE – BALKAN İLişKİLERİ KAPSAMINDA
TÜRk DiŐ YATIRIMLARININ İNCELENMESİ;
FIRSATLAR VE TEHDİTLER

T.C. BAŞBAKANLIK
YurtdiŐı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı
Uzmanlık Tezi

Murat KESKİN

Tez Yöneticisi:
Doç. Dr. Bekir GÜNAY

Ocak 2013
ANKARA

Murat KESKİN tarafından hazırlanan SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKiYE-BALKAN İLİŞKİLERİ KAPSAMINDA TÜRK DIŞ YATIRIMLARININ İNCELENMESİ; FIRSATLAR VE TEHDİTLER adlı bu tezin uzmanlık tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Bekir GÜNAY

Tez Yöneticisi

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

Murat KESKİN

ÖZET

SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE-BALKAN İLİŞKİLERİ KAPSAMINDA
TÜRK DIŞ YATIRIMLARININ İNCELENMESİ; FIRSATLAR VE TEHDİTLER

Keskin, Murat

T.C BAŞBAKANLIK

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

Uzmanlık Tezi

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Bekir Günay

Coğrafi, ekonomik, kültürel, etnik ve tarihsel açıdan önemli bir bölge olan Balkanlar yüzyıllardan beri Asya ve Avrupa arasındaki en stratejik bölgelerden biri olma özelliğini korumaktadır. Bu nedenle Balkanlar, tarih boyunca çeşitli devletlerin hâkimiyet mücadelesi verdiği bir bölge olmuştur.

Balkanlar hem temel dış politika açısından, hem stratejik, hem de insani ve kültürel boyutuyla Türkiye için önem taşıyan bir bölge olmuştur. Balkanların en büyük ve güçlü ülkesi olan Türkiye, hem bölgeyi en çok etkileyen bir imparatorluğun mirasçısı olması, hem de bölgesel güç merkezi rolünü oynayacak önemli bir jeopolitik mihver ülke olması nedeniyle bölgenin barış, istikrar ve işbirliği ortamına kavuşturulmasında anahtar ülkedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin Balkan ülkeleri ile olan tarihsel ve kültürel bağları ülkemizin bu bölgede meydana gelen olaylardan etkilenmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Ayrıca, hem bölgede azımsanmayacak sayıda Türk azınlığının bulunması hem de Türkiye'deki önemli sayıda Balkan kökenli nüfusun varlığı Türkiye'nin hem siyasi hem ekonomik anlamda Balkan politikası üzerinde etkili olmaktadır.

Türkiye, tarih boyunca bölgeye atfedilen öneme binaen; özellikle Müslüman ve Türk nüfusunun yoğunluğu sebebiyle Arnavutluk ve Bosna Hersek ülkelerine karşı özel ilgi göstermiştir. Bu çerçevede, araştırmamızda 1990 sonrasında bu ülkelerle aramızdaki siyasi ve ekonomik ilişkiler incelenecektir. Bu tez, aynı zamanda Türkiye'nin bu devletlere yönelik uyguladığı dış politikanın bu ülkelerde yapılan Türk dış yatırımlarını hangi yönde ve ne kadar etkilediğini anlamaya çalışmaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin bu ülkelerle olan ekonomik ve yatırım ilişkilerine bakıldığında; hangi koşullarda bulunduğu ve bu ilişkilerde ve bu ülkelerde dış yatırım açısından ne tür fırsatlar ve tehditler bulunduğu üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Türkiye, Soğuk Savaş Sonrası Dönem, Dış Yatırım, Türkiye'nin Balkan Ülkeleri ile Siyasi ve Ekonomik İlişkileri

ABSTRACT

EXAMINING OF TURKEY'S OUTWARD INVESTMENTS AS PART OF TURKEY-BALKAN RELATIONS AFTER COLD WAR ERA: OPPORTUNITIES AND THREATS

Keskin, Murat

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Bekir Günay

Balkans, which is an important region from geographically, economically, culturally, ethnically and historically maintains its special feature that it is one of the most strategic areas between Asia and Europe. For this reason, Balkans becomes an area that some states struggle for authority during history.

Balkans, both in terms of main foreign policy, strategically, socially and culturally is a region that is important for Turkey. Turkey, that is the biggest and strongest state of the Balkans, is a key country for region's regaining peace, stability and cooperation atmosphere because of both Turkey is inheritor of the empire that affects the region mostly and is a geopolitically axis country that will play a regional power. In this context, Turkey is affected from events in this region inevitably because of its cultural and historical ties with Balkan countries. Besides, both occurrence of underestimated amount of Turkish minorities in the region and presence of population with Balkan origin in Turkey are effective upon Turkey's Balkan political and also economic relations.

Based on the importance that is attributed to the region during history; Turkey shows special concernment to Albania and Bosnia Herzegovina because of density of Turkish and Muslim population in these countries. In this context, Turkey's political and economic relations between these countries after 1990 will be analyzed in this study. This thesis also is trying to understand that how much and in what respect Turkey's political and economic relations between these countries affected outward investments made in these countries. Furthermore, when Turkey's economic and investment relations between these countries are analyzed; it will be noticed that in which circumstances these relations are and what kind of opportunities and threats exist in these relations and countries in terms of Turkish outward investments.

Keywords: Balkans, Turkey, After Cold War Period, Outward Investment, Turkey's Political and Economic Relations with Balkan Countries

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLO LİSTESİ	ix
GRAFİK LİSTESİ	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: TEORİDEN PRATIĞE DIŞ YATIRIMLAR	9
1.1 Dış Yatırım ve Önemi	9
1.2 Dış Yatırım Sınıflandırmaları ve Türleri.....	12
1.2.1 Mülkiyet Durumuna Göre Dış Yatırımlar	13
1.2.1.1 Ortak Girişim ve Tam Mülkiyete Dayalı Bağlı Şirket (Joint Ventures and Full Ownership)	13
1.2.1.2 Şirketlerarası Birleşmeler ve Satınalmalar (Mergers and Acquisitions).....	14
1.2.1.3 Stratejik Birleşmeler (Strategic Alliances)	15
1.2.2 Yeni İşletme Meydana Getirmesine Göre Dış Yatırımlar	16
1.2.2.1 Yeşil Alan Yatırımları (Greenfield Investments).....	16
1.2.2.2 Kahverengi Alan Yatırımları (Brownfield Investments)	17
1.2.2.3 Satınalmalar (Acquisitions).....	18
1.3 Dış Yatırım Kararlarında Belirleyici Olan Faktörler	18
1.3.1 Kaynak Ülke Açısından Belirleyici Faktörler	20
1.3.2 Ev Sahibi Ülke Açısından Belirleyici Faktörler	24

İKİNCİ BÖLÜM: TÜRKİYE – BALKAN ÜLKELERİ İLİŞKİLERİNE STRATEJİK BAKIŞ.....	27
2.1 Balkanlara Genel Bir Bakış.....	27
2.2 Balkanların Uluslararası Sistemdeki Konumu ve Önemi.....	29
2.3 Türkiye'nin Balkan Politikasını Etkileyen Faktörler	31
2.4 Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Balkanların Türkiye Açısından Önemi.....	39
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TÜRKİYE'NİN DIŞ YATIRIMLARI VE DIŞ YATIRIMLAR İÇİNDE BALKANLAR'IN YERİ.....	44
3.1 Türk Firmalarının Dış Yatırım Yapma Nedenleri	45
3.2 Türkiye'nin Dış Yatırımlarının Genel Durumu.....	47
3.3 Türk Firmalarının Dış Yatırım Performansı.....	56
3.4 Türk Dış Yatırımlarının Coğrafi Dağılımı	62
3.4.1 Balkanlar'daki Türk Dış Yatırımlarının Durumu	66
3.5 Türk Dış Yatırımlarının Sektörel Dağılımı	70
3.6 Balkanlardaki Türk Dış Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi	76
3.7 Balkanlar'daki Türk Dış Yatırımlarında Karşılaşılan Fırsatların ve Sorunların Değerlendirilmesi ve Öneriler	81
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: ARNAVUTLUK VE BOSNA HERSEK'TEKİ TÜRK DIŞ YATIRIMLARI VE BU ÜLKELERDE KARŞILAŞILAN FIRSATLAR VE SORUNLAR	89
4.1 Türkiye - Arnavutluk İlişkileri ve Arnavutluk'taki Türk Dış Yatırımları.....	89
4.1.1 Türkiye – Arnavutluk İlişkilerinin Genel Görünümü	89
4.1.1.1 Türkiye – Arnavutluk Ekonomik İlişkileri.....	92
4.1.2 Arnavutluk Ekonomisinin Genel Görünümü	93
4.1.3 Arnavutluk'ta Yatırım Ortamı ve Rekabet Pozisyonu.....	95
4.1.4 Arnavutluk Ekonomisinde Dış Yatırımlar ve Türkiye'nin Yeri.....	104
4.1.5 Arnavutluk'ta Potansiyel Vaat Eden Yatırım Alanları ve Projeler.....	113

4.1.6 Türk Firmalarının Arnavutluk'ta Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri	115
4.2 Türkiye - Bosna Hersek İlişkileri ve Bosna Hersek'te Türk Dış Yatırımları.....	117
4.2.1 Türkiye – Bosna Hersek İlişkilerinin Genel Görünümü.....	117
4.2.1.1 Türkiye – Bosna Hersek Ekonomik İlişkileri.....	121
4.2.2 Bosna Hersek Ekonomisinin Genel Görünümü.....	123
4.2.3 Bosna Hersek'te Yatırım Ortamı ve Rekabet Pozisyonu.....	126
4.2.4 Bosna Hersek Ekonomisinde Dış Yatırımlar ve Türkiye'nin Yeri.....	135
4.2.5 Bosna Hersek'te Potansiyel Vaat Eden Yatırım Alanları ve Projeler	144
4.2.6 Türk Dış Yatırımcılarının Bosna Hersek'te Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri	149
SONUÇ.....	152
KAYNAKÇA	161

TABLO LİSTESİ

Tablo	Sayfa
Tablo 1 – Dış Yatırım Kararlarında Dikkate Alınan Kriterler	20
Tablo 2 - Dış Yatırımları Etkileyen Faktörler	25
Tablo 3 – Türk Firmalarının Dış Yatırım Yapma Nedenleri	46
Tablo 4 – Dünyada En Çok Dış Yatırım Yapan 10 Ülke ve Türkiye 2009-2011	52
Tablo 5 – Dünyada En Çok Dış Yatırım Stokuna Sahip 10 Ülke ve Türkiye	54
Tablo 6 – Türkiye'nin Dış Yatırım Stoku 2009-2011	56
Tablo 7 – Türk Dış Yatırımlarının Bölgesel Dağılımı 1990-2012	63
Tablo 8 – Türkiye'nin Dış Yatırımlarının Ülkelere Göre Dağılımı 1990-2012	66
Tablo 9 – Türkiye'nin Dış Yatırımlarının Sektörlere Göre Dağılımı 1990-2012	70
Tablo 10 – Türkiye'nin Dış Yatırımlarının Bölgesel Bazda Sektörel Dağılımı (%) .	73
Tablo 11 – Türkiye'nin Dış Yatırımlarının Sektör Bazında Dağılımı (%)	75
Tablo 12 – Dış Yatırım Yapan Türk Firmalarının Sayısı ve Yatırım Tutarı	76
Tablo 13 – Balkanlar'daki Türk Dış Yatırımlarının Dönemler İtibarıyla Dağılımı...	77
Tablo 14 – Türkiye'nin Arnavutluk ile imzaladığı anlaşmalar	92
Tablo 15 – Arnavutluk'un Genel Ekonomik Görünümü	94
Tablo 16 – Arnavutluk'un Dış Yatırım Performans Endeksine Göre Sıralaması....	101
Tablo 17 – Arnavutluk'un Dış Yatırım Potansiyel Endeksine Göre Sıralaması.....	102
Tablo 18 – Arnavutluk'ta Dış Yatırımların GSSY'ye Oranı	102
Tablo 19 – Arnavutluk'taki Dış Yatırım Stokunun GSYH'ye Oranı	103
Tablo 20 – Arnavutluk'un Geçiş Göstergelerinin Yıllara Göre Gelişimi	103
Tablo 21 – Arnavutluk ve Bazı Balkan Ülkelerinde Dış Yatırım Akımları	105
Tablo 22 – Arnavutluk Dış Yatırım Akımının ve Stokunun Yıllara Göre Dağılımı	105
Tablo 23 – Arnavutluk'ta Dış Yatırım Akımlarının Sektörel Dağılımı	107
Tablo 24 – Arnavutluk'ta En Çok Dış Yatırım Stoku Bulunan Ülkeler	108
Tablo 25 – Türkiye'nin Arnavutluk'taki Dış Yatırımlarının Durumu	111
Tablo 26 – Türkiye'nin Bosna Hersek ile imzaladığı anlaşmalar	122
Tablo 27 – Bosna Hersek'in Genel Ekonomik Görünümü	124
Tablo 28 – Bosna Hersek'in Dış Yatırım Performans Endeksine Göre Sıralaması.	132
Tablo 29 – Bosna Hersek'in Dış Yatırım Potansiyel Endeksine Göre Sıralaması ..	133
Tablo 30 – Bosna Hersek'te Dış Yatırımların GSSSY'ye Oranı	134
Tablo 31 – Bosna Hersek'teki Dış Yatırım Stokunun GSYH'ye Oranı	134
Tablo 32 – Bosna Hersek'in Geçiş Göstergelerinin Yıllara Göre Gelişimi	135
Tablo 33 – Bosna Hersek ve Bazı Balkan Ülkelerinde Dış Yatırım Akımları	136
Tablo 34 – Bosna Hersek Dış Yatırım Akımı ve Stokunun Yıllara Göre Dağılımı	138
Tablo 35 – Türkiye'nin Bosna Hersek'teki Dış Yatırımlarının Durumu	143

GRAFİK LİSTESİ

Grafik	Sayfa
Grafik 1 - Türk Firmalarının Dış Yatırım Yapma Nedenleri.....	47
Grafik 2 – Dünyadaki Dış Yatırım Akımının Ülke Gruplarına Göre Dağılımı	49
Grafik 3 – Dünyadaki Dış Yatırım Akımının Yıllara Göre Dağılımı 1990-2011	49
Grafik 4 – Dış Yatırım Ortalamasının Ülke Gruplarına Göre Dağılımı	51
Grafik 5 – Türkiye'nin Dış Yatırım Akımının Yıllara Göre Dağılımı ve Dünya Sıralamasındaki Yeri	53
Grafik 6 – Türkiye'nin Dış Yatırım Stokunun Yıllara Göre Dağılımı ve Dünya Sıralamasındaki Yeri 1990-2011.....	55
Grafik 7 – Türkiye'nin Dış Yatırım Stokunun Yıllara Göre Gelişimi 1990-2012.....	57
Grafik 8 – Türkiye'nin Dış Yatırım Akımının Yıllara Göre Gelişimi 1990-2012.....	58
Grafik 9 – Türkiye'nin Dış Yatırım Performans İndeksi ve Sıralaması 1990-2007..	59
Grafik 10 – Türkiye'nin Dış Yatırım Akımının Seçilen Göstergelere Göre Performansı 1990-2011	60
Grafik 11 – Türkiye'nin Dış Yatırım Stokunun Seçilen Göstergelere Göre Performansı 1990-2011	61
Grafik 12 – Türk Dış Yatırımlarının Yıllara Göre Bölgesel Dağılımı 1990-2012	65
Grafik 13 – Türkiye'nin Dış Yatırımlarının Ülke Gruplarına Göre Dağılımı	67
Grafik 14 – Türk Dış Yatırımlarının Birleştirilmiş Ülke Gruplarına Göre Dağılımı.	69
Grafik 15 – Türkiye'nin Dış Yatırımlarının Sektörel Dağılımı	71
Grafik 16 – Türkiye'nin Dış Yatırımlarının Yıllara Göre Sektörel Dağılımı	72
Grafik 17 – Türk Firmalarının Dış Yatırımlarında Karşılaştıkları Sorunlar	82
Grafik 18 – Arnavutluk'un Küresel Rekabet Endeksinin Yıllara Göre Gelişimi	97
Grafik 19 – Arnavutluk'un Ekonomik Özgürlük Endeksinin Yıllara Göre Gelişimi	98
Grafik 20 – Arnavutluk İş Yapma Kolaylığı Kriterlerinin Değişimi 2007-2013.....	100
Grafik 21 – Arnavutluk'un Seçilmiş Balkan Ülkelerine Göre Dış Yatırım Akımı .	106
Grafik 22 – Ülkelere Göre Arnavutluk'taki Dış Yatırım Stokunun Dağılımı 2010	110
Grafik 23 – Bosna Hersek'in KRE Sıralamasının Yıllara Göre Gelişimi.....	128
Grafik 24 – Bosna Hersek Ekonomik Özgürlük Endeksinin Yıllara Göre Gelişimi	130
Grafik 25 – Bosna Hersek İş Yapma Kolaylığı Kriterlerinin Değişimi 2007-2013	131
Grafik 26 – Bosna Hersek'in Bazı Balkan Ülkelerine Göre Dış Yatırım Akımı.....	137
Grafik 27 – Bosna Hersek Dış Yatırım Akımının Yıllara Göre Dağılımı	138
Grafik 28 – Bosna Hersek Dış Yatırım Stokunun Sektörel Dağılımı 1994 – 2011 .	139
Grafik 29 – Bosna Hersek'te En Çok Dış Yatırım Stoku Bulunan Ülkeler.....	140
Grafik 30 –Bosna Hersek Dış Yatırım Stokunun Ülkelere Göre Dağılımı.....	141

KISALTMALAR

Kısaltmalar Açıklama

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ASAM	Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
AT	Avrupa Topluluğu
BCTP	Balkan Regional Center For Trade Promotion (Balkan Ticareti Geliştirme Bölge Merkezi)
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BİK	Bölgesel İşbirliği Konseyi
BM	Birleşmiş Milletler
BKT	Banka Kometare Tregtare
CEFTA	Central European Free Trade Agreement (Orta Avrupa Serbest Anlaşması)
CIDA	Canadian International Development Agency (Kanada Uluslararası Kalkınma Ajansı)
ÇVÖ	Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması
DAC	Development Assistance Committee (Kalkınma Yardımları Komitesi)
DDY	Doğrudan Dış Yatırım
der.	Derleyen
DEİK	Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
ed.	Editör
FCO	The Foreign and Commonwealth Office (İngiltere Dışişleri Bakanlığı)
FIPA	Foreign Investment Promotion Agency (Bosna Hersek Yabancı Yatırım Ajansı)
G-8	Group of Eight (Dünyanın en Gelişmiş 8 Ülkesi)
GDAÜ	Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci
GSMH	Gayri Safi Milli Hâsıla
GTZ	Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (Alman Teknik İşbirliği Kurumu)
JICA	Japan International Cooperation Agency (Japon Uluslararası İşbirliği Ajansı)
IFBA	InterBalkan Forum of Banking Associations (Balkan Ülkeleri Banka Birlikleri Forumu)
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
İKÖ	İslam Konferansı Örgütü
KEK	Karma Ekonomik Komisyon
KEİ	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü
KFOR	Kosova Force (NATO Kosova Gücü)
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KTDP	Kosova Türk Demokratik Partisi

NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü)
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
RS	Republika Sırpka (Sırp Cumhuriyeti)
RKY	Resmi Kalkınma Yardımı
SFOR	Stabilization Force (NATO İstikrar Gücü)
STA	Serbest Ticaret Anlaşması
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TEB	Türk Ekonomi Bankası
THY	Türk Hava Yolları
TİKA	Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
TL	Türk Lirası
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UÇK	Kosova Kurtuluş Ordusu (Ushtria Çlirimtare Kosoves)
UNCTAD	United Nations Conference on Trade and Development (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı)
UNMIK	UN Mission in Kosovo (Birleşmiş Milletler Kosova Geçici İdari Misyonu)
YKTK	Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması
YTB	Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı
vb.	Ve benzeri

GİRİŞ

Dünya tarihinin çeşitli dönemlerinde farklı milletlerin kaderini etkileyen pek çok köklü değişiklik yaşanmıştır. Soğuk Savaş dönemi de, iki kutuplu dünyanın bir sonucu olarak yaşanan olayların karmaşıklığı ve siyasi aktörlerin karakteristiği dolayısıyla dünya tarihi ve politikası açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, Soğuk Savaş sonrası dönem de 45 yıllık iki kutuplu Soğuk Savaş dönemine oranla büyük farklar barındırdığından büyük önem arz etmektedir.

Dünya tarihi ve politikası 1990'lı yılların başında büyük gelişmelere tanık olmuş, Doğu Bloğu dağılmış ve uluslararası ilişkiler açısından dünya sisteminde güç dengeleri yeniden şekillenmeye başlamıştır. Soğuk Savaş sonrası Doğu Bloğunun dağılmasının makro ve mikro düzeydeki etkileri günümüze kadar süren sorunlara yol açmıştır. Bu dönemde dünyanın farklı bölgelerinde siyasi karışıklıklar meydana gelmiş, Balkanlar bölgesi bu karışıklıkların en yoğun olarak yaşandığı yerlerden biri olmuştur.

Coğrafi, ekonomik, kültürel, etnik ve tarihsel açıdan önemli bir bölge olan Balkanlar, yüzyıllardan beri Asya ve Avrupa arasındaki stratejik öneme haiz bölgelerden biri olma özelliğini korumaktadır. Balkan Yarımadası'nın, coğrafi konumu bakımından Avrupa'ya bitişik olması, doğudan Asya'ya ve Afrika'ya kolaylıkla geçit vermesi tarihte daima çeşitli milletler arasında bir mücadele alanı olmasına yol açmıştır. Tarih boyunca bu bölgeden kan, gözyaşı ve husumet eksik olmamış, bölgedeki her ulus kendi "Büyük Ülke" idealini gerçekleştirmek hayali ile öbürüne saldırmış, diğerlerine üstünlük sağlamak için dış müdahaleleri adeta davet etmiş, sonuçta çok parçalı, istikrarsız ve çok sorunlu bir siyasi coğrafya meydana gelmiştir.

I. Dünya Savaşının sonrasında oluşan şartlar ve uluslararası sistemin özellikleri sebebiyle farklı devletlerin kurulması daha önceden bir arada yaşamamış ulusların bir araya gelmesine sebep olmuştur. Ancak, Soğuk Savaşın bitmesi ile birlikte küreselleşmenin getirdiği milliyetçi akımların da etkisiyle Sovyetler

Birliği'nin çözüme sürecine paralel olarak Doğu Bloğunun NATO ölkeleri karşısındaki konumunu kaybetmesi sonucunda Balkanlarda da bazı devletler dağılma ve yeniden yapılanma sürecine girmişlerdir. Bu süreçte Balkanlarda yaşanan krizlerde en büyük ve temel istikrarsızlık kaynağı Yugoslavya'nın dağılması olmuştur. Bugün Yugoslavya'nın da parçalanmasıyla toplam sayıları 12'ye varan Balkan ölkelerinde, yaklaşık 15 ayrı konuşma dili ve üç semavi dine mensup, sayıları 75 milyona varan insan toprak, sınır ve azınlık sorunları gibi çeşitli sorunlarla yaşar duruma düşmüştür. Soğuk Savaşın sona ermesiyle bölgede başlayan dönüşüm hala devam etmektedir. Bu sebeple Balkanlar'da yeni gelişmelerin de meydana gelmesi muhtemeldir. Çünkü ortaya çıkan devletlerin kendi içyapılarında karşılaştıkları sorunların yanısıra komşularıyla da sorunlu ilişkiler sürdürmeleri bölgeyi hassas kılmaktadır.

Balkanlarda yaşanan gelişmelere, Soğuk Savaş döneminde küresel güç olarak adlandırılan ABD, küresel güç olma yolunda iddia sahibi olmak isteyen Avrupa Birliği (AB) ve Rusya bölgedeki olaylara kendi menfaatleri çerçevesinde müdahil olmak istemektedirler. Türkiye'nin Avrupa'ya açılan fiziki kapısı niteliğinde olan Balkanlar'da meydana gelen gelişmeler Türkiye'nin de güvenliği açısından büyük önem taşımaktadır. Bunun için Türkiye, Balkanlara yönelik bir dış politika oluştururken ve uygularken doğal olarak bölgesel ve ardından küresel güçleri de hesaba katmak durumundadır.

Türkiye, ölkelerinin yaklaşık yüzde 5'ini oluşturan Trakya bölgesiyle en azından coğrafi anlamda bir Balkan ölkesidir. Balkanlardaki toprağının küçük olmasına rağmen, Türkiye kurulduğu tarihten itibaren yüzü Batı'ya dönük bir ölkeler olarak Akdenizli ve Balkanlı kimliğini sıklıkla vurgulamıştır. Bu yüzden Balkanlar hem temel dış politika açısından, hem stratejik, hem de insani ve kültürel boyutuyla Türkiye için önem taşıyan bir bölge olmuştur. Balkanların en büyük ve güçlü ölkeleri olan Türkiye, hem bölgeyi en çok etkileyen bir imparatorluğun mirasçısı olması, hem de bölgesel güç merkezi rolünü oynayacak önemli bir jeopolitik mihver ölkeler olması nedeniyle bölgenin önümüzdeki dönemde barış, istikrar ve işbirliği ortamına kavuşturulmasında anahtar ölkedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin Balkan ölkeleri ile

olan tarihsel ve kültürel bağları ülkemizin bu bölgede meydana gelen olaylardan etkilenmesini kaçınılmaz kılmaktadır.

Geçen yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünya ülkeleri arasındaki ilişkiler hızla yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu ilişkilerin yoğunlaşması diğer tüm alanlarda olduğu gibi ekonomi alanında da kendini göstermiştir. Günümüzde sık kullanılan küreselleşme tabiriyle ifade edilen bu süreç, Soğuk Savaş sonrası dünya konjonktüründe meydana gelen çok önemli olaylara bağlı olarak daha karmaşık bir hale gelmiştir. Bu dönemde daha fazla oyun sahasına sahip olan büyük devletler ve bu devletlerin şirketleri, eski sosyalist ülkelerin pazarlarına girerek kendilerine yer edinmeye çalışmıştır. Bu tür hareketlerin ekonomik şekillerinden birisi de bu yeni kurulan ülkelere yapılan dış yatırımlardır.

Devletin her alanda söz sahibi olduğu sosyalist bir ekonomiden çıkan Balkan ülkeleri, büyük sanayi ve hizmet yatırım potansiyeli ile tüm dünyanın dikkatini çekmiştir. Bu bölgeyle hem coğrafi hem tarihi ve kültürel yakınlığa sahip olan Türkiye de bu bölgede kendine yer edinmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda, Türkiye'nin Balkanlar bölgesine yapmış olduğu dış yatırımlar, incelenmesi gereken bir konu olarak ortaya çıkmaktadır.

Dünya ekonomisinin şekillendirildiği son yıllar incelendiğinde, elli yıl önceden beri özellikle de komünizmin etkisiyle başlayan muhafazakâr-korunmacı söylemlerin ve politikaların yerini daha sonra ekonomik yapılarda etkin olmaya başlayan kapitalizmin esaslarına bıraktığı görülebilir. Bu gelişmelerle birlikte, dış yatırım esaslı yeni düzenlemelerin de ön plana çıktığı kolaylıkla görülebilecektir. En başta ABD yoğun bir şekilde dış yatırıma yönelerek hem yeni pazarlara ulaşarak hem de girmiş olduğu pazarlardaki konumunu güçlendirerek üretimini artırmayı ve uluslararası konjonktürdeki ekonomik aktör olma gücünü sürekli pekiştirmiştir. Batı Avrupa ve Japonya ise, ABD'yi 1960'lı ve 1970'li yıllarda takip ederek aralarında bir rekabet ortamı oluşturmuşlardır. Dış yatırımlar, bu süreçte önemli yapısal değişiklikler geçirerek çok hızlı bir gelişme sağlamıştır. Bugün gelinen noktada ise, dünya ölçeğindeki ekonomik değişimlerin de etkisiyle, giderek daha fazla Türkiye

kökenli firmanın, ihracat yanında dış yatırım gerçekleştirmeyi de sınır ötesi işlemlerinde bir seçenek olarak değerlendirdiği gözlenmektedir. Bu nedenle, gelişmiş ülkelerdeki eğilime paralel olarak, Türkiye'nin dış yatırımlarının da bölgesel politikalarındaki rolü ve önemi gün geçtikçe artmaktadır.

Bu çalışmada Soğuk Savaş ve sonrasında Türkiye ve bölge ülkeleri arasındaki ilişkiler ve Türkiye'nin bölgedeki dış yatırımları, kendi içinde farklılık arz eden belli dönemler itibarıyla incelenmiştir. Farklı sektörlerde faaliyet gösteren özel sektör firmaları tarafından Balkanlar üzerinde pek çok bölgede uygulanan Türkiye'nin dış yatırımlarının, Türkiye'nin ekonomik gücüne katkısı araştırılmıştır.

Araştırmada tarih boyunca bölgeye atfedilen öneme binaen; Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye ile Balkan ülkeleri arasındaki siyasi, ekonomik, tarihi ve kültürel ilişkiler incelenerek Türkiye'nin Balkanlara yönelik geliştirdiği politikaları etkileyen faktörler üzerinde durulacaktır. Bu itibarla çalışmamızda, tüm Balkan ülkelerinin ele alınmasının zorluğu ve sınırlayıcı etkenler göz önüne alınarak tarihi ve kültürel ilişkilerimizin en güçlü olduğunu varsayabileceğimiz ve Müslümanlığın yaygın ve asıl belirgin din olduğu Arnavutluk ve Bosna Hersek ülkeleri ele alınacaktır. Türkiye, bu ülkeler ile olan ilişkilerine özellikle Soğuk Savaş sonrasında bölgesel siyasi ortamın statükocu yönetimlerden ve baskıcı rejimlerden kurtulmasıyla birlikte özel bir önem atfetmiştir.

Araştırmamızın amacı Türkiye'nin güçlü tarihi ve kültürel bağlara sahip olduğu ve Türk ve Müslüman nüfusun çoğunluklu yaşadığı Balkan devletlerine yönelik dış yatırımlarında ekonomik ve politik faktörleri analiz etmektir. Ayrıca, Türkiye'nin bu ülkelerdeki dış yatırımlarını inceleyerek, bölgeye yönelik uygulanan ekonomik politikanın bölge devletleri üzerindeki etkilerini tespit etmeye çalışmak ve aynı zamanda Balkanlarda uygulanan ekonomik politika ile dış yatırımlarımız arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmaktır. Bu nedenle araştırma sorumuz şudur:

- ✓ Türkiye'nin genel olarak Balkanlardaki ve bu bölgede en güçlü tarihi ve kültürel bağlara sahip olduğu, Türk ve Müslüman nüfusun yoğunluğundan

dolayı özel ilgi gösterdiği Arnavutluk ve Bosna Hersek devletlerindeki tüm dış yatırımları, Soğuk Savaş sonrası dönemde hangi durumdadır?

Bununla birlikte aşağıdaki sorulara da cevap verilmeye çalışılacaktır:

- Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin Arnavutluk ve Bosna Hersek devletlerine yönelik uyguladığı yatırım politikaları nelerdir?
- Arnavutluk ve Bosna Hersek devletleri ile aramızdaki ekonomik ilişkilerde ve dış yatırımlarda, ne tür fırsatlar ve tehditler bulunmaktadır?
- Türkiye'nin bu devletlere yönelik dış yatırımları düşünüldüğünde, var olan sorunların çözümü için neler yapılmalıdır?

Balkanlar'da Türkiye'nin var olan tarihî ve kültürel mirası, Müslüman ve Türk halkların varlığı, Avrupa anakarası ile olan ulaşım ve ticaret yolu üzerinde olması nedenleriyle Balkanların barış, huzur ve istikrarı aynı zamanda Türkiye'nin de çıkarlarına hizmet etmektedir. Bu nedenle Türkiye, bütün Balkan devletleriyle ilişkilerini geliştirmek konusunda her zaman yapıcı davranmıştır. Bölge ülkeleri arasında var olan sorunların çözümünde tarafsız hareket ederek, barış, huzur ve istikrarın sağlanması yönünde hareket etmiştir. Özellikle bu ülkelerde bulunan Türk ve Müslüman nüfusunun yoğunluğu sebebiyle Arnavutluk ve Bosna Hersek devletleri, Türkiye'nin Balkanlardaki istikrar ve kendi ulusal menfaatleri açısından Balkanlardaki diğer ülkelere göre farklılık arz etmektedir. Türkiye, Yugoslavya'nın dağılma sürecinde özellikle Arnavutluk ve Bosna Hersek devletleri ile ilişkilerini geliştirmiş ve aktif bir dış politika izleyerek bu ülkelerin kendi aralarında ve diğer devletlerle olan anlaşmazlıklarının çözümüne katkıda bulunmuştur. Ayrıca, Türkiye izlemiş olduğu bu aktif dış politika ile Balkanlarda etkinliğini arttırarak bölgesel güç olma potansiyeline sahip olduğunu da ortaya koymuştur.

Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte Balkanlarda kısmi istikrar sağlandıktan sonra Türkiye, bölgeye yönelik siyasi, askeri ve sosyo-kültürel

politikalarını geliştirirken ekonomi politikaları diğer politikalarına nazaran daha sınırlı kalmıştır.

Tarih boyunca Balkanlar coğrafi, siyasi ve ekonomik açıdan olduğu kadar tarihi, kültürel ve insani ilişkiler açısından da Türkiye için daima en önemli dış politika önceliklerinden biri olmuştur. Coğrafi olarak Türkiye'nin Avrupa uzantısını da içine alan Balkanlar, Türkiye'nin bölgeye yönelik politikasının amaçlarından olan bölgesel entegrasyon ve bölge ülkeleriyle paylaştığı AB üyelik hedefi bağlamında ülkemiz için stratejik önem taşımaktadır.

Balkan devletleriyle aramızdaki tarihsel bağlar, Türkiye'de yaşayan Balkanlı nüfus, Balkanlar'daki Türk ve Müslüman topluluklar ve bölgenin jeopolitik konumunun getirmiş olduğu ekonomik ve stratejik önem Balkan devletleriyle olan ilişkileri, toplumların sosyal, kültürel ve ekonomik yapılarını vb. etkilediğinden sosyolojiden siyaset bilimine, iktisattan hukuka ve tarihten uluslararası ilişkilere birçok alanda Balkanlar konusuyla ilgili çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda ülke bazında Balkanlarda en fazla Türkün bulunduğu Bulgaristan üzerine yapılan çalışmalar önde gelmektedir. Bununla birlikte, Balkanlarla ve ülke olarak inceleyeceğimiz Arnavutluk ve Bosna Hersek ile ilgili çalışmalar daha çok Türkiye'nin bölge ülkeleriyle olan siyasi, askeri, tarihi ve sosyo-kültürel ilişkilerini analiz etmek amacıyla ele alınmıştır.

Arnavutluk ve Bosna Hersek'te yapılan dış yatırımların incelenmesi ile ilgili çalışmalar ise çok kısıtlı kalmıştır. Bu çalışmalardan biri Emin AKÇAOĞLU'nun 2002 tarihli doktora tezinin gözden geçirilmiş hali olan "Türk Firmaların Dış Yatırımları: Saikler ve Stratejiler" ve Yrd. Doç. Dr. Engin AKÇAY'ın 2012 tarihli doktora tezinin kitaplaştırılmasıyla ortaya çıkan "Bir Dış Politika Enstrümanı Olarak Türk Dış Yardımları" isimli kitabıdır. İnönü Üniversitesi'nde A. Emin SERİN tarafından 2008 yılında yazılan "Doğrudan Dış Yatırım Yapan Türkiye Kökenli Firmaların Eski Yugoslavya Cumhuriyetlerindeki Faaliyetlerini Etkileyen Faktörlerin Analizi: Bosna Hersek Örneği" isimli doktora tezi ve Ankara Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Nuri YAVAN tarafından 2012 yılında yazılan "Türkiye'nin Yurtdışındaki

Doğrudan Yatırımları: Tarihsel ve Mekânsal Perspektif” isimli makalesi bu alanda yapılan diğer önemli çalışmalardır. Türkiye’nin bu devletlerle olan siyasi, tarihi ve sosyo-kültürel ilişkilerine ve bu bölgeye yönelik uyguladığı dış politikaya değinen çok sayıda kitap, makale, tez vb. çalışma bulmak ise oldukça mümkündür.

Dış yatırımlar konusuna eğilen ve tezde de yararlanılacak olan başlıca akademisyenler Emin AKÇAOĞLU, Nuri YAVAN, A. Emin SERİN ve Cem SAATÇIOĞLU’dur. Türkiye’nin bölge devletleriyle olan ilişkilerini ve buraya yönelik uyguladığı dış politikayı ele alan ve tezde de yararlanılması düşünülen başlıca akademisyenler ise Caner SANCAKTAR, İlhan UZGEL, Şule KUT, Erhan TÜRBEDAR ve İrfan Kaya ÜLGER’dir.

Soğuk Savaş sonrası Türkiye’nin Arnavutluk ve Bosna Hersek devletleri ile olan ilişkilerini ve bu devletlere yönelik uyguladığı dış politikada Türk dış yatırımlarının rolünü inceleyen bu çalışmada öncelikli olarak birinci bölümde dış yatırım kavramı, söz konusu devletlerde uygulanan dış yatırım türleri ve dış yatırımlarda belirleyici olan faktörler detaylı şekilde açıklanacaktır. İkinci bölümde ise Balkanlara yönelik genel bilgiler, Balkanların tarih boyunca Türkiye için önemi ve bu bölgeye yönelik uyguladığı politikayı etkileyen ana aktörler ele alınacaktır. Üçüncü bölümde resmi istatistikler kullanılarak elde edilen sonuçlara ve ulaşılabilen her türlü kaynaktan elde edilen bilgilerin de ilave edilmesiyle; Türkiye’nin 1990 sonrası yapmış olduğu tüm dış yatırımlar ve bu yatırımlar içerisinde Balkanlara yapılan dış yatırımların yeri genel hatlarıyla incelenecektir. Ardından bölge ülkeleriyle ikili ilişkiler çerçevesinde, ilişkilerde var olan fırsatlar ve tehditler belirlenmeye çalışılacak ve geleceğe yönelik önerilerde bulunulacaktır. Dördüncü bölümde ise, Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye’nin Arnavutluk ve Bosna Hersek ile olan ilişkileri ele alınarak bu dönemde yapılan tüm dış yatırımların gelişim süreci incelenecektir. Türkiye-Balkan ülkeleri ilişkileri ve bölgedeki dış yatırımlarla ilgili Dışişleri Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu, Hazine Müsteşarlığı ve Ekonomi Bakanlığı verileri ile TOBB, DEİK vb. çeşitli sivil toplum kuruluşları ve Dünya Bankası, IMF gibi bazı uluslararası örgütlerin verileri incelenmiştir. Balkanlardaki Türk firmalarının yatırımlarının durumu, gelişim süreci ve meydana

gelebilecek fırsatlar özellikle takip edilmeye çalışılmıştır. Konuyla ilgili olarak söz konusu devletlerdeki ve Türkiye'deki ticaret odası, dernek, vb. kuruluşların yapmış oldukları faaliyetler de ayrıca incelenmiştir.

Konuyla ilgili saha çalışması olarak Balkanlardaki Türk dış yatırımlarını incelemek amacıyla ülkemizde Balkanlarla ilgili faaliyet gösteren çeşitli Türk sivil toplum kuruluşlarının, bu bölgede yaşayarak veya yatırım vb. maksadıyla iş sahibi olarak bu konularda tecrübe edinmiş uzman kişilerin ve akademisyenlerin katılımıyla gerçekleşen "Balkanlar ve Doğu Avrupa Çalıştay" na katılım sağlanmıştır. Bu çalıştayda, bölgeyle ilgili sivil toplum kuruluşu temsilcileriyle görüşülerek Balkanlardaki Türk dış yatırımlarının durumu, buna ilişkin Türkiye'nin bölge ülkelerine yönelik politikası ve ikili ilişkilerdeki fırsatlar ve tehditler konusunda mülakatlar gerçekleştirilmiş ve fikir alışverişinde bulunulmuştur. Bununla birlikte, bölgede çeşitli sebeplerle görev yapmış veya iş, yatırım sahibi olarak tecrübe edinmiş yönetici ve iş adamlarıyla da görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Balkanlardaki Türk dış yatırımları ile alakalı meydana gelen gelişmeler ve bölge devletleriyle olan siyasi ve ekonomik ilişkilerin gelişim süreci gözlenmeye çalışılmıştır. Konuyla ilgili olabilecek internet sayfaları, Balkan basını ve Türk medyasında bölgeyle ilgili çıkan haberler incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM: TEORİDEN PRATİĞE DIŞ YATIRIMLAR

1.1 Dış Yatırım ve Önemi

Dış yatırım, farklı kaynaklarda farklı şekillerde isimlendirilmektedir. Bunlar; doğrudan yatırım, doğrudan yabancı yatırım, doğrudan yabancı sermaye yatırımı, dolaysız sermaye yatırımı, doğrudan dış yatırım, direkt yatırım, doğrudan sabit sermaye yatırımı, dolaysız yatırım şeklindedir. Bu tezde ise alıntılar dışında “dış yatırım” şeklinde kullanılacaktır.

Yabancı yatırım, bir ülkedeki sermaye fonlarının diğer ülkeye hareketi olarak tanımlanmaktadır. Sermayenin bir ülkeden diğerine hareketi, uluslararası para ve sermaye piyasaları yoluyla veya dış yatırım şeklinde olmaktadır.¹ Dış yatırımın çeşitli kaynaklarda farklı tanımları olmasına karşın, hepsinde ortak olan nokta bulunduğu ülke dışında ve üretime yönelik yapılmış olmasıdır. Genel olarak dış yatırım bir şirketin faaliyetlerini, kurulu bulunduğu ülkenin sınırlarının ötesine yaymak üzere, ana merkezinin dışındaki ülkelerde yeni bir şirket kurması veya mevcut şirketlerin hisselerini satın almasıdır.

Dış yatırım, bir şirketin (çok uluslu şirket) üretimini ana merkezin bulunduğu ülkenin sınırları dışına yayarak yabancı ülkelerde yalnız başına veya ortaklarla yeni bir şirket kurması veya var olan yerli bir firmayı satın alarak ya da onun sermayesini artırarak kendine bağlı duruma getirmesi olarak da tanımlanabilir.² Bir başka tanımda ise, bir şirketin üretimini kurulu bulunduğu ülkenin sınırlarının ötesinde yapmak üzere ana merkezinin dışındaki ülkelerde üretim tesisi kurması veya mevcut üretim tesislerini satın alması veya sermayesini arttırarak kendine bağlı bir şirket durumuna getirmesi bir dış yatırımdır.³ Dış yatırım teknik anlamda uluslararası portföy hareketlerinden farklı olarak, sermaye transferinin yanında yapılan yatırımın

---

¹ Kurtaran, Ahmet, “Doğrudan Yabancı Yatırım Kararları ve Belirleyicileri”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 10, Sayı 2, 2007, s. 367

² Kurtaran, Ahmet, a.g.m., aynı yer

³ Saatçioğlu, Cem, “Doğrudan Dış Yatırımlar ve Türkiye”, <http://www.ismmmo.org.tr/index.asp> 26.12.2012

yönetmel kontrolünü de gerekli kılmaktadır. Uluslararası sermaye transferlerinin bir piyasa işlemi olmadan bir ülkeden diğetine aktarılmasını sağlayan dış yatırımlar, üretime dönük yapıları ile yatırım yapılan ülkeye sermaye girişinin yanı sıra teknoloji, işletmecilik bilgisi ve ticari sırların da transfer edilmesini sağlamaktadır.⁴ Dış yatırımların bu özelliği, hisse senedi-tahvil gibi menkul değerler olan sermaye piyasası araçlarından ve kısa süreli para piyasası araçlarından farklılık arz etmektedir.⁵

Günümüzde ülkeler, daha fazla dış yatırım çekebilmek amacıyla, yatırım ortamını iyileştirmeye daha fazla önem göstermektedir. Bunun doğal bir sonucu olarak da, dış yatırımlar hem ekonomik entegrasyonun getirdiği liberalleşme hareketlerinin kaçınılmaz sonucu olarak, hem de ülkeye kaynak girişi sağlaması bakımından tercih edilen sermaye transferi yöntemi olarak tercih edilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte, 1980 yılından itibaren dış yatırımın uygulayıcıları olan çok uluslu şirketler, dünya ekonomisini yönlendiren en önemli aktörlerden biri olarak ortaya çıkmışlardır.⁶

Hem dünyadaki sınırlı sermayeyi paylaşmak isteyen çok sayıda ülkenin bulunması, hem de dış yatırımların ülke ekonomisine ve kalkınmasına yaptığı katkıların gün geçtikçe daha çok anlaşılmaya başlanması nedeniyle, bugün artık ülkeler daha cazip koşullar sunarak dış yatırımdan aldıkları payı artırmaya çalışmaktadırlar. Geçmişte dış yatırım daha çok,

- sermaye açığına kapatmak,
- üretimi artırmak,
- işsizliğe çözüm getirmek,
- üretim maliyetlerini düşürmek; ucuz işgücü, taşıma giderlerinden tasarruf sağlamak, düşük vergi avantajlarından faydalanmak,

---

⁴ Serin, A. Emin, “Doğrudan Dış Yatırım Yapan Türkiye Kökenli Firmaların Eski Yugoslavya Cumhuriyetlerindeki Faaliyetlerini Etkileyen Faktörlerin Analizi: Bosna Hersek Örneği”, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2008, s. 25-26

⁵ Saatçioğlu, Cem, a.g.m., aynı yer

⁶ Serin, A. Emin, a.g.t., s. 26

- ucuz hammadde kullanmak,
- döviz rezervlerini genişletmek gibi nedenlerle cazip bulunuyordu. Buna karşın günümüzde ise, dış yatırımlardan beklenenler daha da artmıştır. Yukarıdaki faktörlere ilave olarak:
- ülke içinde sağlıklı bir rekabet ortamı yaratmak,
- ülkeye yeni teknolojiler kazandırmak,
- know-how getirmek,
- dışa açılmak,
- çevre korumak,
- insan kaynaklarının geliştirilmesi
- gelişmiş ve sermaye ihraç eden ülkelerin politik ve ekonomik desteğini sağlamak gibi nedenler de bulunmaktadır.⁷

Ekonomik alanda çok büyük etkilere yol açan uluslararası sermaye hareketleri içinde yer alan dış yatırımlar, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında önemini arttırmaya başlamıştır. Dış yatırımların özellikle gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasındaki rolü, bütçe açıklarının finansmanını sağlayabilmesi ve sanayileşme yolunda ilerlemesinde var olan etkisi, bu yatırımların II. Dünya Savaşı sonrasında hızla artmasına sebep olmuştur. Bilhassa, 1980 sonrası dünya ekonomisinde yaşanan küreselleşme ve liberalleşme hareketlerinin de etkisiyle birlikte birçok nedenden dolayı dış yatırımlar daha çok ülke tarafından tercih edilmeye başlanmıştır.⁸

Bir ülkedeki yerli şirketlerin mülkiyetine dış yatırımlar yoluyla kısmen veya tamamen sahip olunarak bu şirketlerin yönetiminde söz sahibi olunması, küreselleşen dünyada bir anlamda yatırım yapılan ülkelerin ekonomilerinin dünya ekonomisiyle rekabet edebilmesini kolaylaştırmaktadır. Bunun yanısıra, salt sermayenin dışında teknoloji, know-how, makine vb. enstrümanların da transferini gerektirdiğinden yatırım yapılan (ev sahibi) ülke ile yatırım yapan (ana) ülke arasında uzun vadeli ilişki kurulmasını sağlamaktadır.

---

⁷ Oksay, Suna, “Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde, Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek, Değerlendirilmesi”, <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/oksay3.pdf> 26.12.2012

⁸ Saatçioğlu, Cem, a.g.m., aynı yer

Dış yatırım yapan çokuluslu işletmeler gittikleri ülkelere know-how, teknoloji, işletme sermayesi ve yönetim becerisi götürmektedirler. Bu aktarımlarla birlikte, bu ülkelerin pazarlama, ihracat ve istihdam olanaklarını da arttırmaktadırlar. Dış yatırım genel olarak sermaye ile birlikte teknoloji ve işletmecilik bilgisini de beraberinde getirdiği için II. Dünya Savaşı sonrası dönemde dış yatırıma yönelim başlamıştır ve günümüzde özellikle 2005 yılından sonra sayıları ve miktarı artmaktadır.

1.2 Dış Yatırım Sınıflandırmaları ve Türleri

Uluslararası sermaye, çeşitli yollarla bir ülkeden başka bir ülkeye aktarılabilir. Bu aktarım ya döviz transferi şeklinde ya üretimde kullanılarak makine, teçhizat ve diğer üretim araçları şeklinde ya da lisans, teknik bilgi, know-how gibi gayri maddi haklar şeklinde olmaktadır. İşte bu yöntemle bir firma, ya merkezinin bulunduğu ülke dışındaki bir ülkede yeni bir şirket kurar ya da yurtdışındaki mevcut bir firmayı tamamen veya kısmen satın alma yoluna başvurur.⁹

Dış yatırımlar çeşitli kaynaklarda farklı sınıflandırmalar altında incelenmektedir. Genelde dış yatırım dendiğinde “Yeşil alan yatırımları” denilen (Greenfield investments) yeni ve sıfırdan yatırımlar anlaşılabilir, mülkiyet durumuna göre ortak girişimden şirket birleşmelerine kadar tüm yönetim faaliyeti gerektiren dışa açılma faaliyetlerini, dış yatırımın içine alan sınıflandırmalar da mevcuttur. Kısaca sıralamak gerekirse,¹⁰

- Ortak Girişim ve Tam Mülkiyete Dayalı Bağlı Şirket (Joint Ventures and Full Ownership)
- Şirketlerarası Birleşmeler ve Satın Almalar (Mergers and Acquisitions–M&A)
- Stratejik Birleşmeler (Strategic Alliances)

⁹ Saatçioğlu, Cem, a.g.m., aynı yer

¹⁰ Seyidoğlu, Halil, “Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama”, Güzem Can Yayınları, 16. Baskı, İstanbul, 2007, s. 611-612

Bunların yanında, yap-işlet-devret, montaj sanayi ve özelleştirme yöntemleri de dış yatırım sınıflandırmaları altında sayılabilmektedirler. Bu sıralamanın yanı sıra bazı kaynaklarda dış yatırımlar, yeni işletme meydana getirip getirmediğine bağlı olarak; “Yeşil alan yatırımları” (Greenfield investments), bazı kaynaklarda kısmen de olsa bahsedilen “Kahverengi alan yatırımları” (Brownfield investments) ve “Satın alma” (Acquisitions) olmak üzere üç ana başlık altında incelenmektedirler.

Yurtdışında faaliyette bulunma isteği olan birçok uluslu işletme için en sağlıklı olanı; yeni bir ülkeye, ekonomiye ve bilmediğiniz bir pazara girerken o ülke ve pazarı daha iyi tanıyabilmek için yönetim faaliyeti gerektirmeyen ithalat-ihracat yöntemi ile başlanması ve sırasıyla lisans anlaşması, franchising, joint venture, birleşme, satın alma ve dış yatırım şeklinde gidilmesidir. Fakat direk dış yatırım yaparak da uluslararasılaşma yoluna gidilebilir. Uluslararası faaliyette bulunan bu işletmeler, toplam satış ve karlarının önemli bir kısmını ülke dışından sağlayabilmektedirler. Bu yüzden bu tür işletmeler, uzun vadede karlılıklarını daha da artırmak için buldukları ülke dışında yatırım yapmayı tercih etmektedirler.

1.2.1 Mülkiyet Durumuna Göre Dış Yatırımlar

1.2.1.1 Ortak Girişim ve Tam Mülkiyete Dayalı Bağlı Şirket (Joint Ventures and Full Ownership)

Dış yatırımlar bazen yerel bir şirketle ortak girişim (joint venture) biçiminde olabilirler. Ortak girişimler bazen ev sahibi ülke tarafından zorunlu kılınabilir. Bu yolla yerli firmaların bilgi ve deneyimlerini artırma amaçlanır. Ayrıca yabancı şirketin uzmanlık bilgisinden yararlanıp, yerli şirketin de yerel piyasayı daha iyi tanımasıyla beraberce daha kolayca iş yapılma fırsatı doğar. Yerel şirketle ortak girişim kurmanın, tek başına yabancı bir ülkede dış yatırım yapmaya göre avantajlarını sıralayacak olursak;¹¹

---

¹¹ Seyidoğlu, Halil, a.g.e., s. 670-671

- ✓ Yerel ortağın kendi ülkesiyle alakalı olarak alışkanlıklar, kurumlar ve uygulamalar hakkındaki bilgi ve tecrübelerinden yararlanma.
- ✓ Yerel ortağın girişim deneyimi ve sahip olduğu ticari unvan sayesinde piyasaya daha kolay girilebilir.
- ✓ Yerel ortağın elindeki teknolojinin o ülke koşullarında daha gerçekçi ve geçerli olması.
- ✓ Ortak girişimlerin ev sahibi ülkenin millileştirme olasılığının azlığı.
- ✓ Ev sahibi ülkenin yerel ortaklarla iş yapanlara daha avantajlı bir yatırım ortamı sunmaları ve bunları özendirici kararlar almaları.

Ortak girişimlerin bu avantajlarına karşılık, pratikte bu tip ortaklıklar tek mülkiyet altındaki bağlı şirketler kadar yaygın değildir. Bunun en belirgin sebeplerinden biri, dış yatırım yapacak olan çok uluslu firmaların yerel ortağın bazı kritik kararların alınmasını engellemesinden duyduğu endişedir. Bu tip durumlarda şirketler arası çıkar çatışmaları yaşanabilir. Bunun yanında merkez firma, bilgi, teknoloji veya yöntemlerin yerel ortaklar tarafından öğrenilmesini kendisi açısından sakıncalı görebilir.¹²

1.2.1.2 Şirketlerarası Birleşmeler ve Satınalmalar (Mergers and Acquisitions)

Kamuoyunda şirket evlilikleri olarak da bilinen şirketlerarası birleşmeler veya satınalmalar (B&S), özellikle 1993 yılı başında Avrupa Tek Pazarı'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte hız kazanmıştır. Türk şirketleri de bu dönemde AB içerisinde daha büyük bir pazar payı elde etmek amacıyla dış yatırım yapmaya yönelmişlerdir. Bugün dış yatırımların önemli bir kısmı B&S'lar şeklinde gerçekleşmektedir. 2011 yılı sonu itibarıyla sınır ötesi şirket B&S'leri % 53 artış göstererek 526 milyar dolara ulaşmıştır.¹³ Sınır ötesi şirketlerarası birleşmelerin yararlarını şu şekilde belirtebiliriz;

---

¹² Tomak Doğukan, "Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 38

¹³ UNCTAD, "World Investment Report 2012: Towards a New Generation of Investment Policies", UN: New York and Geneva, s. 5

- ✓ Yabancı bir ülke veya belli bir ticari bölgede pazara girip faaliyete geçmenin oldukça kısa bir yoludur.
- ✓ Teknolojiyi içsel olarak geliştirme yerine çok daha düşük maliyetle mevcut teknolojiye ulaşmaya olanak sağlar.
- ✓ Ölçek ekonomilerinden faydalanmaya olanak sağlar. Bu da rekabet avantajı yaratır.
- ✓ İmalat sanayi, finans sektörü ve diğer sektörlerin yeniden yapılanmasına katkıda bulunarak bu sektörlerdeki verimlilik ve performansın artmasını sağlayabilir. 80'lerin sonunda ABD ve günümüzde ise geçiş ekonomileri bu tür uygulamalara örnek olarak verilebilir.¹⁴

Bu yöntemin kültür, milliyet, din, gelenek-görenek farklılıklarından doğan güçlükler, yabancı bir şirketin yerli bir şirketle birleşmesi veya onu satın almasından doğan siyasi olumsuzluklar ve birleşme veya satın alma sonrasında istihdam, ücretler veya sözleşmelerdeki aleyhte değişiklikler gibi olumsuz etkileri de olabilir.¹⁵

1.2.1.3 Stratejik Birleşmeler (Strategic Alliances)

Son yıllarda geniş uygulama alanı bulan diğer bir dış yatırım yapma şekli de stratejik birleşmelerdir. Bu yöntemde ana amaç çok yüklü olan Ar-Ge faaliyetlerini paylaşmak, piyasaya doğru zamanlama ile girebilmek, ortak pazarlama ve hizmet sunmanın faydalarından yararlanmak olarak sıralanabilir.¹⁶

Stratejik birleşmeler (Strategic Alliance); karşılıklı fayda sağlamak için iki ya da daha çok firmanın koalisyonu şeklinde adlandırılır. Rekabet avantajı sağlamak için en az iki firmanın değer faaliyetlerini birleştirmesidir. Bunlar AR-GE değişimi, dağıtım ilişkileri, pazarlama ilişkileri, üretici-tedarikçi ilişkileri vb. şekildedir. Ortak girişimlerden farklıdır. Ortak girişimde şirketlerin birleşip üçüncü bir işletme kurması söz konusu iken, stratejik birleşmelerde sadece belli bir sözleşme

---

¹⁴ Tomak Doğukan, a.g.t., s.39

¹⁵ Seyidoğlu, Halil, a.g.e., s. 671

¹⁶ Seyidoğlu, Halil, a.g.e., s. 672

kapsamında stratejik bir birleşmeye giderek kendi faaliyetlerini sürdürmeye devam ederler.¹⁷ Bu tip birleşmelerin örnekleri otomobil, elektronik, telekomünikasyon ve uçak sanayi alanlarında oldukça sık görülür. Bu özellikleriyle AR-GE masraflarının çok yüksek olduğu ve piyasaya giriş zamanlamasının oldukça önem taşıdığı ileri teknoloji ürünleri için daha uygun bir yaklaşımdır.

1.2.2 Yeni İşletme Meydana Getirmesine Göre Dış Yatırımlar

1.2.2.1 Yeşil Alan Yatırımları (Greenfield Investments)

Yeşil alan yatırımları; işletmenin yabancı ülkede bir üretim tesisi satın alması değil, sıfırdan yeni bir üretim tesisi kurmasıdır. Yeni üretim tesisleri kurarken emek yoğun üretim tesislerinin, sermaye yoğun üretim tesislerine oranla maliyetinin daha düşük olması nedeniyle genelde bu alanda tercih edilirler. Yapılan yatırım ev sahibi ülkede yeni bir iş meydana getiriyorsa bu tip yatırımlara yeşil alan yatırımları adı verilmektedir.¹⁸

İşletmeler kendi ülkesi dışında ihracat ve lisans verme gibi yöntemlerle tecrübe kazandıktan sonra daha fazla yatırım gerektiren dış yatırımı tercih ederler. İşletmeler bu şekilde daha fazla kontrol ve kar elde ederler. Bu yöntemle; insan kaynakları, tedarik, lojistik, fabrika yeri, üretim teknolojisi vb. konularda daha çok esneklik sağlanır.¹⁹ Eğer firmalar yerel piyasada yeni birimler kurarak genişleme kararı almışlarsa bu da yeni yatırımın içerisinde sayılabilir.

Bu tip yatırımlarda dış yatırımcının amacı tamamen kendi teknolojisi, üretim metodu ve yönetim anlayışıyla yeni bir işletme açmaktır. Bu sayede kar maksimize edilmeye çalışılmaktadır. Bu tip yatırımların dezavantajı ise ev sahibi ülke pazarına girişin yavaş olmasıdır. Yeşil alan yatırımları, faaliyet gösterilen ülke ekonomisi için son derece faydalı görülmektedir. Yatırım yapılan ülkenin üretim

---

¹⁷ Altınbaşak, İpek, vd., “Küresel Pazarlama Yönetimi”, Beta Yayınları, 2008, İstanbul, s. 346-347

¹⁸ UNCTAD, “World Investment Report 1995; Transnational Corporations and Competitiveness”, UN: New York and Geneva, s. 145

¹⁹ Altınbaşak, İpek, vd., a.g.e., s. 347-349

kapasitesini, istihdamını, sermaye verimliliğini arttıran yatırımlardır. Nitekim bu avantajı sebebiyle ev sahibi ülkeler bedelsiz arsa temini, vergi muafiyetleri veya indirimleri gibi teşviklerle yeni yatırımları ülkelere çekmeye çalışmaktadırlar.

Yeşil alan yatırım projeleri 2010 yılında 15.131 iken 2011 yılında 15.638'e yükselmiştir. Buna karşın bu yatırımların miktarı, 2011 yılında önceki yıla göre sabit kalarak 904 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Gelişmekte olan ekonomiler ve geçiş ekonomileri, toplam yeşil alan yatırımının üçte ikisinden fazlasını alarak gelişmiş ülkelere daha fazla yeni yatırım çekmişlerdir.²⁰ Bu bize gelişmekte olan ülkelerin yeşil alan yatırımları yoluyla dış yatırım çekme eğiliminde olduğunu göstermektedir.

1.2.2.2 Kahverengi Alan Yatırımları (Brownfield Investments)

Kahverengi alan yatırımları yeşil alan yatırımları ile satınalmalar arasında bir yatırım çeşididir. Bu tip yatırımlarda bir satın alma gerçekleşir fakat işletmenin şekillenmesinde ev sahibi ülkedeki işletmenin üretim faktörlerinden ziyade yabancı yatırımcının getirdikleri faktörler etkindir. Kahverengi alan yatırımı, gelişmekte olan ülkelerde satın almalar şeklinde gerçekleşen dış yatırımın, yeniden inşa edilerek yeşil alan yatırımlarına dönüştürülmesi şeklinde oluşur. Genelde pazara erken girmek ve yerel firmanın pazar payını kullanmak için satın alma şeklinde gelen yabancı sermayeyi yerel firmanın organizasyonu tatmin etmeyebilir. Bu da yabancı yatırımcıyı yeni yatırıma sevk eder. Bu şekilde yatırımcı kendi kaynaklarını satın aldığı şirketin varlıkları ile birleşerek yeni bir işletme oluşturur.²¹

---

²⁰ UNCTAD, "World Investment Report 2012: Towards a New Generation of Investment Policies", UN: New York and Geneva, s.6

²¹ Meyer, K. ve Estrin, S., "Entry Mode Choice in Emerging Markets: Greenfield, Acquisition, and Brownfield", Center for East European Studies, Copenhagen Business School, Working Paper No.18, February 1998, s. 3-4

1.2.2.3 Satınalmalar (Acquisitions)

Bu tip yatırım şekli de yukarıda belirtildiği gibi ev sahibi ülkedeki bir işletmenin yabancı bir veya daha fazla yatırımcı tarafından satın alınmasıdır. Yabancı yatırımcı işletmede düzenlemeye veya genişlemeye gitmediği sürece yeni iş meydana getirme etkisi olmayan bir yatırım şeklidir. Hazır bir firma satın alındığı için, pazara girişte hızlı bir yöntemdir. Fakat satın alınacak firmanın seçimi, uygun fiyatın belirlenmesi, kültürel ve coğrafik farklılıklar, ana ülkeye uzaklık vb. gibi noktalara dikkat edilmesi gerekmektedir.²²

1.3 Dış Yatırım Kararlarında Belirleyici Olan Faktörler

Günümüzde dış yatırımın öneminin artması ile birlikte, ülkelerin çektikleri dış yatırım miktarını etkileyen faktörlerin neler olduğu konusunda birçok araştırma yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar, bir ülkenin dış yatırım çekmedeki başarısının ülkenin kendine özgü koşulları tarafından belirlendiğini göstermektedir. Bu bakımdan, dış yatırım girişini etkileyen faktörler konusunda genel kabul görmüş bir tanımlama yapmak mümkün görünmemektedir. Dış yatırımın tarihsel gelişimi de bunu destekler niteliktedir. Örneğin, II. Dünya Savaşı sonrasında, gelişmiş ülkelerinin ihtiyaç duydukları hammaddelere sahip olmak dış yatırım çekmekte en önemli faktör olarak görülürken, 1970'li yıllarda ucuz işgücüne sahip olmak dış yatırım çekebilmenin önemli bir kriteri haline gelmiştir. Günümüzün dünya ekonomisinde ise sadece ucuz işgücü yeterli bir kriter olmayıp, bunun yanında tamamlayıcı politikaların uygulanması da neredeyse bir gereklilik haline gelmiştir.²³

Genel olarak, büyümek ve uluslararası piyasaya açılmak isteyen firma yabancı bir ülkede uygun bir yatırım ortamı gördüğünde dış yatırım kararı verir. Yabancı yatırımcının tercih edeceği ülkeyi belirlerken aradığı ekonomik koşulların, daha fazla kar elde edebileceği ortamı sağlaması gerekmektedir. Bu yüzden

²² Altınbaşak, İpek, vd., a.g.e., s. 347-348

²³ Göz, Devlet, "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye", Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2009, s. 7

yurtdışına yatırım yapmak isteyen yabancı yatırımcılar, kendilerini ve yatırımlarını en güvende hissettikleri, yatırım ikliminin en uygun olduğu ve bu amacı en düşük maliyetle gerçekleştirebileceği ülkeleri tercih etmektedirler.²⁴ Bir ülkenin dış yatırımlara uygunluğunu birçok faktör belirler. Bu faktörler; piyasa büyüklüğü, vergi oranları, emek maliyeti, altyapı, tüketici tercihleri gibi faktörlerdir.

Yurtdışına dış yatırım yapmanın çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bunlar Türk dış yatırımcısı açısından düşünüldüğünde, hem Türkiye'ye özgü itici nedenlerden hem de yatırım yapılacak hedef ülkeye özgü çekici nedenlerden oluşmaktadır. Türkiye'ye özgü itici nedenler olarak üretim maliyetleri artışı, yüksek enerji maliyetleri, istikrarsız döviz kurları, yüksek faiz oranları, bürokratik zorluklar, enerji tedariki sorunları, bazı sektörlerde vasıflı işçi temininde yaşanan sıkıntılar, işçi ücretlerinin yüksek oluşu ve genel ekonomik istikrarsızlık gösterilebilmektedir. Hedef ülkeye özgü çekici nedenlerden bahsetmek gerekirse, bunlar arasında yatırım teşvikleri, nitelikli işgücü temini, düşük vergi oranları, hammadde imkânları, ilgili sektöre ilişkin ülkedeki rekabet düzeyi, işçilik maliyetlerinin düşük olması, pazara özel bazı fırsatlar ile siyasi ve ekonomik istikrar gibi faktörler sayılabilir.²⁵

Firmaların yatırım kararları birçok faktör tarafından belirlenir. Bu faktörlerin her birinin nispi gücü yatırım, yatırımcı ve ülkenin gelişmişlik düzeyi gibi özelliklere göre değişebilmektedir. Yabancı bir ülkede dış yatırım yapmayı düşünen çok uluslu bir firma, yatırım kararı alırken temel ve ikincil kriterler olarak nitelendirilen bazı faktörler doğrultusunda hareket edecektir. Bu faktörler Tablo 1'de verilmiştir.

---

²⁴ Göz, Devlet, a.g.t., aynı yer

²⁵ Bayrı, M. Göktuğ, "Türkiye'nin Yurtdışı Yatırımları", Ekonomi Bakanlığı, Serbest Bölgeler, Yurtdışı Yatırım ve Hizmetler Genel Müdürlüğü, www.ekonomi.gov.tr

Yatırım Kararında Dikkate Alınan Ana Kriterler	Yatırım Kararında Dikkate Alınan İkincil Kriterler
Pazara giriş olanakları	Mali rejim (vergi oranları, teşvikler, destekler)
İş ortamı anlayışı	İşgücü konuları
Büyümenin istikrarı	Komünikasyon olanakları
Yerel iş ortamı (vergi, teşvikler, maliyet)	Özgül lojistik ve komünikasyon sorunları
Sektöre ilişkin geçmiş deneyimler	Tüm diğer kriterlerde yeterlilik
Sorumlu kuruluşların davranışı	
Komünikasyon olanakları	
Özgül sorunlar (yatırım mekânı, gayrimenkul)	

Kaynak: Özyıldız, R. Hakan, "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında Karar Alma Prosedürü", *Hazine Dergisi*, Temmuz 1998, Sayı 11, s. 4-5

Tablo 1 – Dış Yatırım Kararlarında Dikkate Alınan Kriterler

1.3.1 Kaynak Ülke Açısından Belirleyici Faktörler

Dış yatırımların yapılmasını hazırlayan ya da hızlandıran etkenler, kaynak ülke ve ev sahibi ülke açısından değerlendirilmektedir. Dış yatırımların hem ev sahibi ülkeye ilişkin talep eden tarafın faktörleri hem de kaynak ülkeye ilişkin arz eden tarafın faktörleri tarafından belirlenmektedir. Yani dış yatırımların yapılabilmesi için kaynak ülkenin bazı itici faktörlere, ev sahibi ülkenin de bazı çekici faktörlere sahip olması gerekmektedir.²⁶

Dış yatırımcı açısından en önemli olan itici faktör kazanılmak istenen kar olmaktadır. Ancak dış yatırım kararı alınırken sadece karlılığın dikkate alınması da yeterli olmaz. Kaynak ülkelerdeki kar maksimizasyonu dışındaki diğer itici faktörler; *maliyetin minimizasyonu, ticaret yapılan ülkelerdeki tarife ve kotalardan kaçınma, yeni piyasalar yaratılması ya da mevcut piyasaların korunması, monopolcü güç yaratılması, rekabetçi gücün arttırılması ya da korunması, yatırımları uluslararası çeşitlendirme, ulaşım ve üretim esnekliğinden faydalanma, ekonomik fırsatların çeşitlendirilmesi ve de unvanın ve sırların korunma isteğidir.*²⁷

²⁶ Candemir, Aykan, "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler", *Ege Akademik Bakış*, Cilt 9, Sayı 2, 2009, s. 660

²⁷ Candemir, Aykan, a.g.m., s.661

Kar Maksimizasyonu; Dış yatırımların yapılmasını sağlayan ve işletmeleri dış yatırıma teşvik eden en önemli faktör kar maksimizasyonudur. Başka bir ülkede yatırımda bulunmak kararı verilirken, en az kârlılık kadar, bu kârlılığın devamlılığı da aranmaktadır. Kârın devamlılığını sağlayan en önemli etken ise istikrardır.

Maliyet Minimizasyonu; Dış yatırıma karar vermek için maliyet minimizasyonu da önemli bir faktördür. Dış yatırımın yapılmasıyla birlikte, eğer dış yatırımın türü satın alma ya da birleşme şeklinde değil de yeni bir şube açma ya da yeni bir tesis kurma şeklinde ise; yeni üretim teçhizatı, dağıtım sistemi maliyetleri gibi sabit maliyetler ortaya çıkabilir. Dış yatırımların ülkeye girişiyle oluşan yüksek sabit maliyetler, dış yatırımların ülkeden çıkışını zorlaştırmaktadır. Diğer taraftan, değişken maliyetlerde ise bazı düşüşler olabilir. Bu düşüşlerin nedenleri şu şekilde sıralanabilir: ölçek ekonomileri, ucuz işgücü, vergi ve yasal mevzuattaki farklılıklardan yararlanma, hammadde sağlamada kolaylık ve düşük ulaşım masrafları.

Tarife ve Kotalardan Kaçınma; Bazı ülkelerin kendi yerli firmalarını korumak için getirdikleri kısıtlamalar karşısında, söz konusu ülkeye ihracat yapan işletme için de piyasayı kaybetme tehlikesi doğar. Bu durumda tarife ve kotalardan kaçınmanın ya da yeni korunmacılık araçlarından korunmanın en iyi yolu, doğrudan yabancı sermaye yatırımı ile söz konusu piyasada üretime başlanmasıdır.²⁸

Mevcut Piyasaların Korunması veya Yeni Piyasa Arayışı; Bir işletmenin dış yatırım yapmasının nedenlerini iki kategoriye ayrılabilir: Saldırgan ve savunmacı dış yatırımlar. Bunlardan ilki, dış yatırımı yapan işletmenin rakipleri karşısında bir avantaj elde etmesini; diğeri ise rakiplerin işletme karşısında elde edebileceği avantajlardan korunmayı amaçlar. Yatırımcı ülkelerin dış yatırımlara yönelmelerinin önemli nedenlerinden birisi, kendi ülkelerinde yatırım fırsatının az olmasıdır. Çünkü gelişmiş ülke piyasalarında üretim yapan işletmelerin birçoğunun, piyasalardaki doygunluk ve verimlilik artışı nedeniyle karlılıkları düşmüştür. Yani işletmelerin,

---

²⁸ Candemir, Aykan, a.g.m., s. 662

yatırımlardan elde ettikleri gelirler azalmıştır. Kendi ülkelerinde yatırım fırsatlarının az olması, yatırımlardan elde edilen gelirlerin düşmesi, özellikle temel endüstrilerde ileri derecede doygunluk ve normalin üstünde kapasitelerin kar tıkanıklığı yaratması göz önüne alınırsa dış yatırımlar yoluyla yeni piyasalara açılmak, işletmelere daha yüksek kar olanakları sağlamaktadır.²⁹

Monopolcü Güç Oluşturulması; Üretim bilgi ve becerilerini elinde bulunduran işletmeler dış piyasalara açılma bakımından avantajlı durumdadır. Bazı ayrıcalıkları dolayısıyla bir piyasadaki belirli işletmeler diğerlerine göre üstünlük elde ederler. Örneğin teknoloji ele alınırsa, bir teknolojiye yalnız kendisi sahip olan işletme, iç ve dış piyasalarda bu avantajını kullanabilmektedir. Teknoloji yeni bir mal, üretim süreci, pazarlama veya finansman yöntemi ile ilgili olabilir. Dolayısıyla bu alanlarda rakiplerine göre üstünlüğe sahip olan bir işletme bu avantajını kullanarak uluslararası piyasalara daha kolayca açılabilir.³⁰

Yatırımların Uluslararası Çeşitlendirilmesi; Dış yatırımlar, yatırım yapan firma hissedarları açısından dolaylı olarak yatırımların uluslararası çeşitlendirilmesini sağlar. Üretimin tek bir piyasa ile sınırlı bulunması durumunda, nakit akımları göreceli bir istikrarsızlık gösterir. İşletme, ürün çeşitlendirmesi ile bir ölçüde dengelemeye çalışabilir. Fakat aynı ülkedeki tüm ürünlerin satış koşullarının benzer yönde etkilenmesi normaldir. Yani çeşitlendirme ile sistematik risk giderilemez. Oysa işletme, üretimini uluslararası düzeyde çeşitlendirerek bu riski bir ölçüde azaltabilir. Çünkü tüm ülke ekonomileri aynı yönde dalgalanmaları mümkün değildir.³¹

Rekabetçi Gücün Korunması ya da Arttırılması; Küreselleşmenin yaygınlaşmasıyla dünyada *rekabetin artırılması* da önem kazanmaktadır. Çok uluslu işletmeler tecrübeye dayalı teknik bilgi birikimine ancak zamanla olurlar. Bu yüzden, işletmeler teknoloji, pazarlama ve yönetim gibi konulardaki değerli bilgilerini başka

---

²⁹ Özalp, İnan, “Çok Uluslu İşletmeler: Uluslararası Yaklaşım”, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No:1022, s. 32

³⁰ Seyidoğlu, Halil, “Uluslararası Finans”, Güzem Yayınları, İstanbul, 1994, s. 304

³¹ Seyidoğlu, Halil, a.g.k., s. 301

işletmelerle paylaşmak istememektedirler. Bu nedenle dış yatırımcılar doğrudan kontrol güçlerini korumak için dış yatırım yoluyla piyasaya girmeyi tercih edeceklerdir. Rekabet gücünü arttırmanın yanı sıra, var olan rekabet gücünün korunması için de dış yatırım yapılabilir. Bu nedenle belirli bir endüstri dalından birkaç işletme, ülke dışında dış yatırım yaptığı takdirde; aynı endüstrideki diğer işletmelerde rekabet imkânlarını koruyabilmek amacıyla dış yatırımlara yönelme ihtiyacı hissedeceklerdir.³²

Ulaşım ve üretim esnekliği; Dış yatırımın diğer bir belirleyicisi taşıma giderlerinde indirim sağlayan ulaşım ve üretim esnekliğidir. Ağır veya fazla büyük bir malın yurtdışına taşınması, ara mallara veya hammaddelere göre daha fazla taşıma gideri gerektirebilir. Bu durumda, ana şirket yabancı ülkelerde şubeler açarak üretimin son aşamasını orada gerçekleştirebilir. Üretim için gerekli hammadde ve ara malları da ana ülkeden ithal edilir. Ancak bu masrafların yüksekliği üretim verimliliğini arttırmak isteyen ihracata yönelik şirketler için yatırımdan vazgeçirecek bir faktör haline de dönüşebilir.³³

Ekonomik Fırsatların Çeşitlendirilmesi; Ekonomik hayatta zaman zaman canlanmalar veya duraklamalar görülebilir. Yatırımcı firmalar bu gibi durumlardan fazla etkilenmemek için yatırım sepetini geniş tutmaya çalışırlar. Bu yüzden belli bir malı değişik ülkelerde üreterek satışlarda ve dolayısıyla gelirden belli bir istikrar sağlamaya çalışırlar.³⁴ Dış yatırımcılar uluslararası ve yerel risklerden kaçınabilmek için portföy veya ürün çeşitlendirme stratejisi ile yatırımlarını birkaç ülkede yapabilirler. Böylelikle risk maliyetlerinin azaltılması beklenmektedir.

Unvanının ve sırlarının korunması; İş hayatında olumlu isim yapan bazı firmalar, lisans anlaşması yapıp ürünün imal hakkını yabancı üreticilere verdiklerinde, aynı kalitenin tutturulabileceğinden emin olmayabilirler. Dolayısıyla

---

³² Candemir, Aykan, a.g.m., s. 663

³³ Kaymak, Hasan, “Yabancı Doğrudan Yatırımları Arttırmak İçin Teşvikler Gerekli ve/veya Yeterli mi?”, Maliye Dergisi, Sayı 149, Mayıs-Aralık 2005, s. 96

³⁴ Harmancı, Mehmet, “Çok Uluslu Şirketler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları”, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Araştırma Müdürlüğü, GA-04-1-2, Mart 2004, Ankara, s. 25

ürün kalitesine ve firma ünlerine zarar gelmemesi için kendi mallarını yurtdışında da kendileri üretmeyi tercih edebilirler. Üretime ilişkin bilgilerde gizliliğin önemli olduğu durumlarda, dış yatırım lisans anlaşmasına tercih edilir. Çünkü lisans sahibi, bu bilgilerin dışarıya sızmasında patent sahibi kadar özen göstermeyebilir. Bilhassa, yapılan üretimin yüksek teknoloji gerektirdiği durumlarda bu gizlilik daha da fazla önem kazanmaktadır.³⁵

1.3.2 Ev Sahibi Ülke Açısından Belirleyici Faktörler

Çokuluslu işletmelerin büyüyen önemi ve hareketliliği, sanıldığıının aksine yerel şartları değersiz hale getirmez, tam tersine daha önemli kılar. Ancak unutmamak gerekir ki, artan özgürlük ortamı uluslararası üretimin her yere eşit dağılacağı anlamına gelmez. Bu noktada önemli olan etkin tamamlayıcı faktörlerin varlığıdır.³⁶

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD), 1998 yılı Dünya Yatırım Raporu'nda, dış yatırımı etkileyen faktörlere ilişkin yaptığı analizde tüm faktörleri, üç ana başlıkta toplamıştır. Bunlar; ekonomik faktörler, yatırım ortamına ait faktörler ve politik faktörlerdir. Ayrıca, ekonomik faktörlerin yatırım stratejileri açısından alt başlıkları da ortaya konmuştur. UNCTAD'ın belirtmiş olduğu faktörler aşağıda Tablo 2'de verilmiştir.

Günümüzde ülkeler, giderek artan orandaki dış yatırımlardan pay alabilmek ve dış yatırımların ülke ekonomileri için sağladığı faydalardan yararlanabilmek amacıyla kendi sınırları içerisinde yatırımcılara en uygun yatırım ortamını hazırlamaya çalışmaktadırlar. Dış yatırımcılar karar alma süreçlerinde uygun yatırım iklimine sahip yatırım yerini tercih etme eğilimindedirler. Yatırım iklimi ise kurumsal işleyiş, ülkenin içinde bulunduğu politik ve ekonomik ortam, yapılan yasal düzenlemeler ve uygulanan teşvikler, uluslararası ticarete açıklık seviyesi, ülkede iş kurma süreçlerinde karşılaşılan idari engeller gibi birçok faktör tarafından

³⁵ Candemir, Aykan, a.g.m., s. 664

³⁶ UNCTAD, "World Investment Report 2001: Promoting Linkages", UN: New York and Geneva, 2001, s. 7

belirlenmektedir. Eğer yatırım iklimi uygun değilse dış yatırımcıları ülkeye çekmek elbette ki zor olacaktır. Ayrıca belirtmek gerekir ki politik ve ekonomik ortamla ilgili faktörler yer seçiminde daha belirleyicidir. Yatırımları kolaylaştırıcı ve teşvik edici faktörler ise ikinci plandadır, ancak diğer koşulların benzerlikler göstermesi durumunda yer seçiminde etkileri artmaktadır.³⁷

FAKTÖR GRUPLARI	EV SAHİBİ ÜLKELERDEKİ BELİRLEYİCİLER	
I. Politik Faktörler	Ekonomik, politik ve sosyal istikrar, Yabancı yatırımlara ilişkin uluslararası anlaşmalar, Vergi politikası, Ticaret politikası ve doğrudan dış yatırımın tutarlılığı, Özelleştirme politikası, Piyasaların yapısı ve işleyişine ilişkin politikalar (özellikle; rekabet ve şirket satın ve birleşme politikaları), Yabancı iştiraklerin anlaşma standartları.	
II. Yatırım Ortamına İlişkin Faktörler	Yatırımların promosyonu (imaj yaratılması, ülkenin pazarlanması vb.) Yatırım teşvikleri Maliyetler (rüşvet, bürokratik etkinlik vb.) Yatırım sonrası hizmetler (Yaşam kalitesi vb.) Sosyal etkenler	
III. Ekonomik Faktörler	Yatırım Stratejileri	Faktörler
	Pazara yönelme	Pazar büyüklüğü ve kişi başına milli gelir Piyasanın büyümesi Bölgesel ve küresel piyasalara giriş imkânları Tüketici tercihleri Piyasaların yapısı
	Kaynağa/ stratejik varlığa yönelme	Hammaddeler Düşük ücretli vasıfsız işgücü Vasıflı işgücü Fiziki altyapı (havaalanları, enerji, yollar ve telekomünikasyon) AR-GE Teknolojik, yenilikçi ve diğer yaratılmış varlıklar (markalar vb.)
	Etkinliğe yönelme	Kaynakların/varlıkların maliyeti ve işgücünün verimliliği Diğer girdilerin maliyeti (iletişim, ara mallar,) Bölgesel entegrasyon anlaşmasına üyelik Ölçek ekonomisi

Kaynak: UNCTAD, "World Investment Report 1998: Trends And Determinants", UN: New York and Geneva, 1998, s. 91

Tablo 2 - Dış Yatırımları Etkileyen Faktörler

³⁷ Tomak, Doğukan, a.g.t., s. 44

Günümüzde artan küreselleşmeyle birlikte ülke pazarları arasındaki sınırlar neredeyse ortadan kalkmış durumdadır. Gelişen teknolojinin de etkisiyle artık tek bir dünya pazarı oluşmuş ve işletmeler de bu pazardan pay kapmak için, birbirleriyle kıyasıya rekabet etmeye ve daha kaliteli ürünleri daha düşük maliyetle üretebilmenin yollarını aramaya başlamışlardır. Ülkeler rekabet güçlerini artırmak için gerekli olan ucuz işgücü, ucuz hammadde, uygun yasal düzenlemeler ve vergilendirme sistemini ve şartlarını sağlayabilmek için sermaye ve teknoloji transferi yoluna gitmektedirler. Dünyada küreselleşmenin artmasıyla birlikte dış yatırımlar, bugün kalkınmaya olan katkısının da anlaşılmasıyla, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin ilgi odağı haline gelmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunları sermaye ve teknoloji yetersizliğidir. Düşük satın alma gücü ve iç tasarruflardaki eksiklikler ve döviz darboğazı yerli sanayinin gelişimini ve rekabet gücünün artmasını engellerken, gelişmiş ülkelerin standartlarına göre esnek mevzuat, ucuz işgücü ve diğer uygun koşullar da yabancı sermaye için uygun bir ortam hazırlamaktadır.³⁸

Bunun yanında, kalkınmalarını daha hızlı gerçekleştirebilmek için ihtiyaç duydukları sermaye birikimini sağlamada, dış borç ya da kısa vadeli yatırımlar yerine dış yatırımları ülkelere çekmek, gelişmekte olan ülkeler açısından çok daha akılcı bir yoldur. Hem kısıtlı dış yatırım sermayenin çok sayıda ülke tarafından paylaşılmak istenilmesi, hem dış yatırımların ülke ekonomisine ve kalkınmasına yaptığı katkıların gün geçtikçe daha çok anlaşılmaya başlanması nedeniyle, ülkeler dış yatırımlardan aldıkları payı artırabilmek için, her geçen gün çok daha cazip koşullar hazırlamaya çalışmaktadır.³⁹

---

³⁸ Aykan, Candemir, a.g.m., s. 673

³⁹ Aynı yer.

İKİNCİ BÖLÜM: TÜRKİYE – BALKAN ÜLKELERİ İLİŞKİLERİNE STRATEJİK BAKIŞ

2.1 Balkanlara Genel Bir Bakış

Adını Türkçeden alan⁴⁰ Balkan Yarımadası, Güney Avrupa'daki üç yarımadadan birisidir. Bölge; Yunanistan, Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Makedonya, Arnavutluk, Sırbistan, Karadağ, Kosova ve Bulgaristan'dan oluşmaktadır. Stratejik açıdan Asya, Afrika ve Avrupa'nın kavşak noktasında bulunan Balkan Yarımadası, hem fetih açısından hem de diğer bölgelere uzanan bir geçit olarak cezbedici olduğunu kanıtlamıştır.⁴¹ Günümüzde Balkanlı, Avrupalı ve Amerikalı yazarlar tarafından geniş ölçüde kullanılan "Balkan" adının yerine, son zamanlarda "Güneydoğu Avrupa" başlığı da kullanılmaktadır. Bu tabir daha çok Avrupa bakış açısıyla kullanılan bir terim olmuştur. Genel olarak baktığımızda, fiziksel coğrafya olarak Balkanlar, kuzeyde güneybatıda Adriyatik Denizi ve İyon Denizi; güneyde Akdeniz; güneydoğuda Ege Denizi, Marmara Denizi; doğuda Karadeniz ile çevrili bir yarımadadır.⁴² Bu sınırlar varsayılarak hesaplandığında yüzölçümü yaklaşık 505.000 kilometrekaredir.

Balkanlarda başlıca beş etnik grup bulunmaktadır. Bunlar; Arnavutlar, Rumenler, Yunanlar, Slavlar (Sırp, Bulgarlar, Hırvatlar, Slovenler, Makedonlar ve Boşnaklar) ve Türklerdir. Balkanlarda ilk yaşayan milletler olarak çoğu kaynakta bugünkü Arnavutların atası olarak sayılan İlliryalılar ve Rumenlerin atası sayılan Daçyalıların bir kolu olduğu Trakyalılarıdır. Yunanlıların ataları Helenler olarak kabul edilirken Sırp, Hırvat, Sloven, Boşnak ve bir görüşe göre Makedon ve Bulgarların ataları da Slavlar sayılmışlardır.⁴³ Balkanlar, iç içe geçmiş kültürel gelenekleri, inançları ve görenekleriyle karışık bir etnoloji müzesi görünümünde olmuştur. Aralarındaki dinsel ve siyasal çekişmelere rağmen, Balkanlarda yaşayan

---

⁴⁰ "Balkan", Balkan kelimesi, sarp ve ormanlık sıradağ anlamına gelmektedir. Türk Dil Kurumu Güncel Sözlük, Erişim tarihi 22 Aralık 2012, www.tdk.gov.tr

⁴¹ Jelavich, Barbara, "Balkan Tarihi Cilt 1 18. Ve 19. Yüzyıllar" Küre Yayınları, İstanbul, 2006, s.1-3

⁴² "Balkanlar", <http://tr.wikipedia.org/wiki/Balkanlar> 22.12.2012

⁴³ Nasuhbeyoğlu, Tayfun, "Balkan Tarihine Genel Bir Bakış", İstanbul, Ekim 2008, s. 3

halklar daima bir kültür alışverişi içinde olmuşlardır. Balkan Yarımadasına çeşitli yönlerden kolayca girilebilmesi ve bundan dolayı tarih boyunca göç akımlarına da uğraması, etnik yapının karışık olmasında önemli bir etken olmuştur. Balkanların kuzeybatısındaki ovalar Orta Avrupa'dan, kuzeydoğusundaki Boğdan koridoru Ukrayna bozkırlarından ve İstanbul ve Çanakkale Boğazları da Anadolu'dan Balkanlara girişi sağlamış, ayrıca Akdeniz ve Adriyatik Denizi'ne bakan Yunanistan ve Dalmaçya kıyıları da Balkanlara girmeyi kolaylaştırmıştır. Yüzyıllar boyunca bu yollardan Balkanlara giren insanlar, Güney ve Orta Avrupa'nın yanısıra Asya ve Yakınoğu'nun etnik ve kültürel etkilerini de bölgeye taşımışlardır. Halklar arasında yaşanan etkileşimler sonucu etnik gruplaşmalarda ise ırktan çok din ve dil farklılıkları daha belirleyici olmuştur.⁴⁴

Balkanların siyasi coğrafyasının bugünkü karmaşık durumunu yansıtan jeopolitik bölünmeler, bunlarla birlikte her ulusun kendine has nitelikleri ve demografik özelliklerinin çeşitliliği, Balkanların tarih boyunca sayısız istilalara uğraması sonucunu doğurmuştur. Balkan coğrafya ve topoğrafyasının burada belirttiğimiz ayırıcı ve bölücü karakterinden dolayı, Balkan devletleri arasındaki ilişkiler, daima rekabet ve mücadeleye dayanmış; yerel gerginlik ve sürtüşmeler, keza Balkanlardaki iç kararsızlık ve Balkan devletlerinin kendi güvenlik ve bekalarını sağlamak, bunun yanında kendi öfke ve intikam dolu emellerini gerçekleştirmek için dışarıdan müttefik edinmeleri gibi etkenler de dış müdahaleleri adeta kaçınılmaz kılmıştır. Bu yüzden, günümüzde Balkanlarda, Yugoslavya'nın parçalanmasıyla sayıları 12'ye kadar çıkan ayrı devlette, en az 9-10 ayrı konuşma dili ve 3 Tek Tanrılı (Semavi) dine bağlı olan yaklaşık 75 milyon insan yaşamaktadır.⁴⁵

Balkanlardaki dini yapı kültürlere şekil vermiş, siyasi ve ekonomik yapıyı da önemli ölçüde etkilemişti. Bölgedeki asıl yerleşmiş dinler Hristiyanlık (Ortodoks ve Katolik) ve İslam dinleridir. En kalabalık din grubunu oluşturan Ortodoks Hristiyanlık Balkanların genelde güneyinde ve doğusunda daha yaygındır. En büyük

---

⁴⁴ Balkanların Dünü, Bugünü, Yarını, a.g.e., s. 7-8

⁴⁵ Özkürçü, E. Gazi, "Balkanların Coğrafi Konumu, Bölgenin Jeopolitik, Jestratejik ve Jeekonomik Özelliklerinin, Bölgedeki Güç ve Rekabet Mücadelelerine Olan Etkileri", Balkanlar ve Türkiye'nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu 15-16 Aralık 1998, HAK Yayınları, ..., s. 10

din grubunu Ortodoksların teşkil ettiği ülkeler; Bulgaristan, Karadağ, Makedonya, Sırbistan ve Yunanistan'dır. Balkan topraklarında Osmanlı Devleti sayesinde yayılan İslamiyet ise bölgenin güney ve batı kesiminde yaygın olup, kuzey kesiminde oldukça seyrek. En kalabalık din grubunu Müslüman olan ülkeler ise; Arnavutluk, Bosna Hersek ve Kosova'dır. Bölgenin kuzey kesiminde bulunan Hırvatistan ve Slovenya'da ise Katolik Hristiyanlık yaygındır. Söz konusu dinler dışında Yahudilik ise bölgede küçük kesimler tarafından inanırlara sahiptir.⁴⁶ Balkanların inanç yapısındaki bu çeşitlilik bölgeyi etki altına almak isteyen güçler için daima siyasi bir malzeme olarak kullanılmıştır. Konumundan dolayı milletleri cezbeden Balkan coğrafyası, bu topraklarda yaşayan kavimlerin dağınık yerleşmesi ile kültürel kaynaşmalarını engellemiştir. Bu önemli olgu, Arnavutça, Bulgarca, Makedonca, Türkçe, Yunanca, Sırpça-Hırvatça, Boşnakça ve Slovincenin Balkan bölgesinin çok çeşitli resmi dillere sahip olmasına neden olmuştur.⁴⁷

2.2 Balkanların Uluslararası Sistemdeki Konumu ve Önemi

Stratejik olarak bakıldığında Balkanlar, ilk olarak Orta ve Doğu Avrupa'da başlayan ve Boğazlar ve Süveyş bölgeleriyle ana petrol alanlarını hedef alan askeri operasyonların üs ve destek bölgesi olma özelliğini taşımaktadır. İkinci olarak, Orta ve Doğu Avrupa'da cereyan eden bütün savaşlarda Balkanlar, saldırgan ve savunan taraflar için daima büyük önem taşımıştır. Bu bakımdan, Balkanların, Avrupa'nın bütünleşmesi ve güvenliği açısından da önemli bir stratejik fonksiyonu vardır. Balkanların stratejik konumu Avrupa kıtasına, Akdeniz ve Orta Doğu politika ve stratejisinde etkili olma imkânı sağlamaktadır.⁴⁸ Bu bağlamda Balkanlar, gerek geçmişte, gerekse günümüzde, Avrupa'nın güvenliği ile doğrudan ilgili bir coğrafya olmuştur. Geçmişte, doğudan gelen akınları ve istilaları ileriden karşılama açısından; günümüzde ise, daha çok içerdiği istikrarsızlık ve krizler nedeniyle, Avrupa'nın güvenliğini yakından etkilemiştir. Yer altı kaynakları yönünden de zengin olan Balkanlar, Avrupa'nın güvenliği ve bütünleşmesi bakımından önem arz eden

⁴⁶ "Balkanlar", <http://tr.wikipedia.org/wiki/Balkanlar> 22.12.2012

⁴⁷ Akman, Halil, "Paylaşılmalı Balkanlar", ed. Deniz Araç, Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 32

⁴⁸ Özkürkçü, E. Gazi, a.g.m., s.11

stratejik bir işleve sahiptir.⁴⁹ Tüm bu nedenlerle, bütünüyle veya büyük ölçüde, güçlü bir devletin kontrolüne girmesi, o devlete bu sayılan coğrafyalarda etkili olma imkânı verecektir. Rusya ve Almanya, Akdeniz’de söz sahibi olmak üzere, Balkanlarda güç sahibi olmak için çağlar boyunca büyük gayretler içinde olmuşlardır. Sonuç olarak, Slovenya ve Hırvatistan Alman etkisinde, Sırbistan Rusların etkisinde, Yunanistan, İngiliz etkisinde, Bulgaristan ise her iki tarafın da etkisinde olmuşlardır. Balkanlar, tabiat kaynakları, insan kaynakları ve tarihi zenginliği itibarıyla, tarih boyunca dünyadaki güç odaklarının mücadele alanı olmuştur.

Balkanların, Karadeniz ve Ege Denizi ile birlikte Orta ve Doğu Akdeniz’i kontrol edebilen coğrafi konumu dikkate alındığında; Sovyetlerin dağılması ile gün yüzüne çıkan Hazar Bölgesi enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara taşınması üzerinde doğrudan etkili olma imkânına da kavuştuğu söylenebilir.⁵⁰ Bu sebeple, hem enerji kaynaklarının sahibi olan ülkeler, hem de bu enerji kaynaklarına bağımlı olan ülkeler açısından Balkanlar daha fazla önem arz etmeye başlamıştır. Örnek verecek olursak, AB’nin artan enerji ihtiyacının karşılanmasında alternatif güzergâh imkânı vermesi ve Rusya Federasyonu’na olan bağımlılığın azaltılması açısından Balkanlar enerji hatlarının geçiş bölgesindedir. Daha önce fazlasıyla Sovyet etkisi altında bulunan bölge ülkelerinin, Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra daha fazla Rusya’ya alternatif enerji geçiş bölgesi olma potansiyeli taşıdıkları söylenebilir. Türkiye’nin de Hazar enerji kaynaklarının Batı pazarlarına aktarılmasında geçiş ülkesi konumunda olması, Balkanlar’ın Türkiye açısından öneminin bir başka ifadesi olabilir.⁵¹ Bununla beraber Karadeniz, Ege Denizi ve Akdeniz’e açılan limanlara sahip olması nedeniyle bu denizlere açılma imkânı vermektedir. Bu durum, Balkanların Akdeniz stratejisindeki çok boyutlu yerini pekiştirmekle birlikte Balkan ülkelerinin çoğunun deniz ulaşımı ve denizcilik alanlarındaki gelişmelerine de fayda

---

⁴⁹ Gürkan, İhsan, “Jeopolitik ve Stratejik Yönleriyle Balkanlar ve Türkiye”, Orta Doğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Balkanlar, İstanbul, 1997, s. 261-264

⁵⁰ Öztürk, Osman Metin, “*Türk Dış Politikasında Balkanlar*”, der. Ömer E. Lütem ve Birgül Demirtaş Coşkun, Balkan Diplomasisi, ASAM Yayınları, Ankara: 2001, s. 2-3

⁵¹ Hacısalıhoğlu, Yaşar, “Küresel İlişkiler Zemininde Balkanlar’ın Jeopolitiği ve Türkiye”, *Balkanlar ve Türkiye’nin Bölge’ye Yönelik Politikaları Sempozyumu* 15-16 Aralık 1998, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 1999, s. 305

sağlamaktadır. Ayrıca, denizlere sahip kıyı şeridi ile denizlerin kontrolünü de sağlamaktadır.

Balkanların ekonomik ve stratejik değerlerine katkısı olan önemli coğrafi öğelerden birisi de, 2.860 km'lik uzunluğu ile hem Balkanların en büyük nehri, hem de Avrupa'nın Volga nehrinden sonra ikinci uzun nehri olan Tuna nehridir. Tuna, Doğu ve Orta Avrupa'nın 815.800 kilometrekarelik büyüklükteki havzasının sularını Karadeniz'e boşaltmaktadır. Karadeniz'le Kuzey Denizini birbirine bağlayan Tuna, içindeki en az 35 limanla bölgedeki birçok ülkeye hizmet vermektedir. Tuna üzerindeki barajlar ve her biri birden fazla ülkeye enerji sağlayan hidroelektrik santralleri de Tuna'nın diğer işlevleriyle birlikte değerlendirildiğinde ortaya çıkan tablo, bu nehrin stratejik ve ekonomik değerinin Balkanlarla sınırlanan bölgesel düzeyin çok daha üstünde olduğunu göstermektedir. Orta Avrupa'yı kısa yoldan dünyaya açan Tuna, Osmanlılar ve onlardan önceki akıncılara Batı yolunu göstermiştir. Bölge çerçevesinde Tuna'nın temel işlevi, Balkan yarımadasının kuzey bölümünün başlıca tarihi ulaşım yolunu teşkil etmesi ve önemli hacimde enerji sağlamasıdır.⁵²

Balkanlardaki milletlerin coğrafi dağınıklığı ülkelerin yönetimlerini de zorlaştırmakta ve her kesimin ortak menfaatlerinin bulunmasında çeşitli hassasiyetlere neden olmaktadır. Barış ve istikrarın sağlanmasında ülkelerin kendi iç dinamikleri yeterli olmayınca da uluslararası/bölgesel güçlerin ve örgütlerin müdahalesine/gözetimine ihtiyaç duyulmasına neden olmaktadır. Bölgenin jeopolitik ve jeokültürel durumu ve yapısı, yaşanan karışıklıkların bölgede en sert ve acı şekilde hissedilmesine sebep olmuştur.

2.3 Türkiye'nin Balkan Politikasını Etkileyen Faktörler

Türkiye, topraklarının % 5'ini oluşturan Trakya bölgesinin varlığından dolayı coğrafi anlamda bir Balkan ülkesi olmasının yanında, Balkanlar Türkiye'nin

---

⁵² Özkürkçü, E. Gazi, a.g.m., s. 12-13

fiziki olarak da Avrupa'ya açılan kapısı niteliğindedir. Türkiye kurulduğu günden itibaren tercihini Batı'dan ve Batılılaşmadan yana kullandığından, Balkanlar bu açıdan da Türkiye için her zaman stratejik önemi haiz bir bölge olarak görülmüştür. Geçmişte her fırsatta Asyalı kimliğinden çok Avrupalı ve Balkanlı kimliğine vurgu yapan Türkiye'nin Balkan politikasını etkileyen başlıca dört temel faktör bulunmaktadır; (1) Tarihsel bağlar, (2) Türkiye'de yaşayan Balkan kökenli nüfus, (3) Balkanlar'daki Türk ve Müslüman topluluklar, (4) Coğrafi ve stratejik önem.⁵³

Tarihsel bağlar açısından baktığımızda, Türklerin Balkanlara yerleşmesinin çok eski tarihlere dayandığını görmekteyiz. Balkanlarda tarihi izler bırakan Osmanlı İmparatorluğu, sadece topraklarını büyütmek için değil siyasal, ekonomik ve hatta kültürel değişim için de Avrupa'ya yönelmiştir. Osmanlı devlet adamlarının en büyük önemi Balkanlara vererek en önemli yatırımları ve politikaları bu bölgede uygulamaları, yaklaşık 500 yıllık Osmanlı hâkimiyetinin bölgenin etnik, dinsel, iktisadi ve kültürel yapısını çok güçlü şekilde etkileyerek günümüz Balkan dünyasının ve gelişmelerinin şekillenmesinde etkili olmasına sebep olmuştur.⁵⁴ Bu etki, genel olarak Osmanlı mirası veya Osmanlı Barışı (Pax Ottomanica) olarak da adlandırılarak Türkiye'de ve bölgede çok farklı şekillerde algılanmasına ve yorumlanmasına yol açmıştır. Bölge Osmanlı İmparatorluğu yönetimi altındayken milyonlarca Türk Balkanlara geçmiş ve Balkanlar, uygulanan hürriyet, hoşgörü ve adalete dayalı düzen sayesinde bu zaman zarfında en istikrarlı ve huzurlu dönemlerini geçirmiştir.

Tarihsel geçmiş nedeniyle, hem Balkan halklarının hem de Türklerin birbirlerine karşı önyargılarından söz edilebilir. Bu önyargılar Balkanlarda özellikle Slav kökenliler ve Yunanlılar arasında güçlü kalmıştır. Türkiye'nin Balkan politikası bu tarihsel geçmiş üzerine kurulmak zorunda kaldı ve Türkiye'nin 1990'larda Balkanlarda izlediği aktif politika zaman zaman Osmanlı dönemine dönme isteği

---

⁵³ Sancaktar, Caner, "Sosyalizmin Yıkılışı Sürecinde Türkiye'nin Balkan Ülkeleri ile İlişkileri", Stratejik Öngörü, Sayı 9, 2006, s. 51

⁵⁴ Sancaktar, Caner, a.g.m., s.51-52

olarak nitelendirildi.⁵⁵ Bölgedeki gayrimüslimler, Balkanlar'daki tarihsel geçmiş ve egemenlik ilişkileri nedeniyle Osmanlı dönemine karşı bazı önyargılara sahiptir. Ortodoks-Slav kökenliler Osmanlı egemenliğini siyasal, ekonomik ve kültürel baskı dönemi olarak tanımlamaktadırlar. Osmanlı yönetimi altında oldukları süre içinde Batı Avrupa'da yaşanan Rönesans-Aydınlanma süreçlerinden geri kaldıklarını ileri sürerek günümüzde yaşadıkları sorunların birçoğunu ve iktisadi-siyasal geri kalmışlıklarını buna bağlamaktadırlar.⁵⁶

Aynı zamanda Ortodoks milliyetçiliğinin de temelini oluşturan düşünceye göre, Osmanlı yönetiminin bölge üzerindeki bir başka olumsuz etkisi, İslam'ın bölgede yayılmasını sağlamış olmasıdır. Arnavutlar, Boşnaklar, Pomaklar ve Torbeşler gibi tamamı ya da bir kısmı İslamiyet'i seçmiş olan etnik ve dinsel gruplar Osmanlı döneminin Balkanlardaki olumsuz unsurları arasında gösterilmektedir. Özellikle eski Yugoslavya coğrafyasında Müslümanların etnik kimlik ya da dillerine bakılmaksızın "Türk" olarak anılması ve 1990'larda Bosna'da ve Kosova'da yaşanan etnik savaşlarda sadece insanların değil, Osmanlı dönemini yansıtan cami ve köprü gibi mimari eserlerin de yok edilmek istenmesi bu düşüncenin göstergeleri olarak kabul edilebilir.⁵⁷

Türkiye'de yaşayan Balkan kökenli nüfusu ele aldığımızda; bu nüfusun ilk olarak 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşından sonra başladığı ve yaklaşık 100 yıl boyunca değişik sebeplerle devam ettiği görülmektedir. En son göç dalgasının ise 1990'lı yıllarda yaşanan Bosna Hersek ve Kosova savaşlarıyla birlikte meydana geldiğini görmekteyiz. 100 yıl kadar süren bu göç dalgaları neticesinde Müslüman Arnavutlar, Boşnaklar, Torbeşler, Pomaklar ve Türkler Balkanlardan Türkiye'ye gelmiş ve bunun sonucunda da günümüzde sayıları 5-7 milyon arasında olduğu tahmin edilen bir Balkan kökenli nüfus oluşmuştur.⁵⁸

---

⁵⁵ Uzgel, İlhan, "1980-90: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2 Balkanlarla İlişkiler", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt. II. 1980-2001)*, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 12. Baskı 2010, s. 167

⁵⁶ Uzgel, İlhan, a.g.m., s. 167

⁵⁷ Uzgel, İlhan, a.g.m., s. 168

⁵⁸ Sancaktar, Caner, a.g.m., s.52

Özellikle 1980'lerin sonunda Bulgaristan'ın dayatmacı politikalarından dolayı Bulgaristan'dan gelen göçmenlerde de görüldüğü üzere, bu insanların önemli bir kısmının geldikleri ülkelerdeki akrabalarıyla bağlantıları devam etmekte, onların durumları ve sıkıntıları buradaki göçmen kökenlileri de doğrudan etkilemektedir. Bu, oradaki Türk kökenlilerin maruz kaldıkları baskılara duyulan kaygı kadar, koşulların kötüleşmesi ya da baskıların artması durumunda başlayacak olan yeni bir göçün kendi yaşamlarını olumsuz etkilemesi endişesinden de kaynaklanmaktadır. Çünkü yeni gelecekler en azından bir süre buradaki akrabalarının evlerinde misafir olacaklardır. Özellikle, bunalım ve çatışma dönemlerinde ve Türk/Müslüman azınlıklara yönelik baskıların yaşandığı zamanlarda, hükümetler Türkiye'deki Balkan kökenlileri de göz önüne almak zorunda kalmaktadırlar.⁵⁹

Balkan göçmenleri daha çok Bursa, İzmit, İzmir, İstanbul gibi şehirlere yerleştiklerinden, Türkiye'de belli bir örgütlenme düzeyine ulaşmışlardır. Bu kalabalık grup kendi içerisinde örgütlenmelerle ve kurdukları derneklerle önemli bir kamuoyu oluşturmakta ve Türkiye'nin Balkanlar'da daha etkili politika izlemesine bir anlamda yardımcı olmaktadır. Bu dernekler, Balkanlar'da yaşayan Türk ve Müslüman halkın sorunlarını Türkiye'ye iletmede bir köprü görevi görmektedirler. Bu derneklerden ilk kurulanları şu şekilde sıralayabiliriz; Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği (1950), Türk- Arnavut Kardeşliği Kültür ve Dayanışma Derneği (1952), Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği (1975), Balkan Türkleri Dayanışma ve Kültür Derneği (1985).⁶⁰ Türkiye'deki Balkan kökenli nüfus, Balkanlarda yaşanan sorunlar ve olaylar karşısında Türk hükümetlerinin dış politikası üzerinde bir baskı unsuru olmuş, hükümetler de bunu dikkate almak durumunda kalmışlardır. Bunun en güzel örneği ise, Bosna Hersek ve Kosova savaşları sırasında yaşanmış, Türkiye'nin bu dönemde Boşnakların ve Arnavutların lehine bir dış politika takip etmesinde Türkiye'de yaşayan Boşnak ve Arnavut nüfusun önemli bir rolü olmuştur.⁶¹

---

⁵⁹ Uzgel, İlhan, a.g.m., s. 170

⁶⁰ Aynı yer

⁶¹ Sancaktar, Caner, a.g.m., s.53

Türkiye'nin Balkan politikasını etkileyen en önemli unsurlardan biri de *Balkanlarda yaşayan Türk ve Müslüman azınlıklardır*. Türklerle ortak tarih ve kültür değerlerini paylaşan ve kuzeyde Moldova'dan, güneyde Yunanistan'a kadar bütün Balkan ülkelerinde yaşayan Türk azınlıklar olduğu gibi, Müslüman dünyasında sadece Türkiye'ye ilgi ve bağlılık duyan Balkanlı Müslümanlar da, Balkanların Türkiye için taşıdığı önemin bir başka boyutunu simgelemektedir.⁶² Balkanlar, azınlıklara yönelik uygulamalar konusunda Tito dönemi Yugoslavya'sı hariç "sabıkalı" bir bölgedir. Dolayısıyla, Türkiye yalnızca antlaşmalarla sağlanan haklarının olduğu Bulgaristan ve Yunanistan'daki azınlıkların baskı altında kaldığı durumlarda değil, diğer Müslüman/Türk azınlıklara yönelik baskılar söz konusu olduğunda da bunlardan etkilenmektedir. Bunun başlıca nedeni, etnik kökeni ne olursa olsun, baskı gören Müslüman azınlıkların koruyucu/hami olarak Türkiye'ye bakmaları, bunun yanında çok sıkıntılı dönemlerde Türkiye'ye göç etmek istemeleridir.⁶³ Bu nedenle de, özellikle kriz, çatışma ve baskı dönemlerinde hem devlet hem de kamuoyu seviyesinde Türkiye'nin bu bölgelere ve insanlara olan ilgisi daha da artmaktadır.

Günümüzde Balkanlarda yaşayan Türklerin durumunu incelediğimizde; resmî verilere göre günümüzde Balkanlar'da 1 milyon 100 bin civarında Türk yaşamaktadır. Ancak bölgede yaşayan Türklerin liderlerinin ileri sürdüğü rakamlar dikkate alındığı zaman, Balkanlar'daki Türklerin sayısı yaklaşık iki milyonu bulmaktadır.⁶⁴ Balkanlara dinsel açıdan bakıldığında üç büyük Müslüman gruptan söz edilebilir: Türkler, Arnavutlar ve Slav kökenli Müslümanlar (Boşnaklar, Pomaklar ve Torbeşler). Pomaklar ve Torbeşler, Arnavutluk, Bulgaristan, Kosova, Makedonya ve Yunanistan'da yaşayan Slav kökenli Müslüman gruplardır. Müslüman Yugoslav olarak da anılan Boşnaklar, çoğunlukla Bosna Hersek'te ve Sırbistan ile Karadağ arasında kalan Sancak bölgesinde yaşamaktadırlar. Müslüman

---

⁶² Özkürkçü, E. Gazi, a.g.m., s. 12

⁶³ Uzgel, İlhan, a.g.m., s. 171

⁶⁴ Türbedar, Erhan, "Balkanlarda Müslüman Topluluklar ve Türkiye", 18 Temmuz 2004, Tayyare Kültür Merkezi, BALGÖÇ, Bursa, Konferans Metni, s. 2
<http://www.balgoc.org.tr/2004/bmtseminer/bursateblig.htm>

Arnavutlar ise daha çok Arnavutluk, Kosova, Makedonya ve Yunanistan'da önemli nüfus oranına sahiptirler.⁶⁵

Balkanlar'da yaşanan krallık ve komünizm dönemlerinde genel olarak Müslümanlara hep şüpheli bir gözle bakıldı, kendilerine yabancı muamelesi yapıldı. Ayrıca, farklı dönemlerde ve ülkeden ülkeye değişen boyutlarda, çeşitli mezalimler uygulanmıştır. Müslümanlara yönelik izlenen bu tür politikalar, Balkanlar'ın etnik ve dini haritasını kökten değiştirdi.⁶⁶ Resmi rakamlara göre günümüzde Balkan coğrafyasında (Türkler de dâhil) yaşayan Müslümanların toplam sayısı yaklaşık 8 milyon 500 bin civarındadır. Bunların dağılımı şu şekildedir: Arnavutluk'ta 2,5 milyon, Kosova'da 2 milyon, Bosna-Hersek'te 1,5 milyon, Bulgaristan'da 1 milyon, Makedonya'da 700 bin, Yunanistan'da 300 bin, Sırbistan'da 250 bin, Karadağ'da 100 bin. Avrupa genelinde Müslümanların en yoğunluklu yaşadığı ülkelerin başında Kosova (% 90), Arnavutluk (% 80), Bosna Hersek (% 40) ve Makedonya (% 33) gelmektedir.⁶⁷ Bu rakam, bölgenin toplam nüfusunun yüzde 12'sine karşılık geliyor. Oysa Osmanlı nüfusuna ilişkin kapsamlı bir çalışma yapan Kemal Karpat'a göre, 19. yüzyılın ikinci yarısında Müslümanların Balkanlar'daki nüfusa oranı yüzde 43'lere varmıştı.⁶⁸

Balkanlar'daki Türk ve Müslüman nüfusunun varlığından dolayı Türkiye'nin Balkan ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmesi ve barış ve istikrarı destekleyen uluslararası örgütler içerisinde yer alması, AB üyeliğinin gerçekleştirilmesi amacına da olumlu şekilde hizmet edecektir. Zira Bosna Hersek, Arnavutluk ve Makedonya gibi nüfusunun önemli bölümü Müslümanların oluşturduğu ülkelerin AB'ye alınması, Türkiye gibi nüfusunun tamamına yakını Müslüman olan bir ülkenin AB'ye üye olmasının bilinçaltında olan karşıtlığını da hafızalardan silbilecektir. Türkiye açısından düşünüldüğünde Balkanlar bölgesi,

---

⁶⁵ Sancaktar, Caner, a.g.m., s. 53

⁶⁶ Türbedar, Erhan, "Balkanlarda Nüfus Sayımları ve Kimlik Tartışması", TEPAV Değerlendirme Notu, Mart 2011, s. 6

⁶⁷ World Muslim Population by Region and Country, "Mapping the Global Muslim Population", Pew Research Center, October 2009, s. 31-32

⁶⁸ Türbedar, Erhan, a.g.m., s. 6

ideolojik ve etnik ayrımcılığın gündemde olduğu bir yer olmaktan çıkıp, daha ziyade ekonomik ve ticari bütünleşmenin sağlanabileceği bir yer haline gelmektedir.

Türkiye'nin Balkanlar'da uyguladığı politikaların şekillenmesinde en önemli etkenlerden birisi şüphesiz bu bölgeye atfedilen *coğrafi ve stratejik önemdir*. Balkan coğrafyasına coğrafi ve stratejik açıdan baktığımızda şu hususlar daha çok ön plana çıkmaktadır.

1. Balkanlar Türkiye'nin Batı'ya açılan koridor yolu üzerindedir. Türkiye'nin ticari ve siyasi ilişkilerinin en yoğun olduğu ülkeler olan Avrupa ülkeleriyle arasındaki bağlantı yolları bu bölge üzerinden geçer. Bu yüzden Türkiye için Balkanların barış ve istikrar içinde bulunması hem Türkiye'nin güvenliği hem bu ticari bağlantı yollarının kesintiye uğramaması bakımından son derece önemlidir. 1992 Bosna Savaşı ve 1999 Kosova Savaşı sırasında bu tecrübeyi acı bir şekilde yaşamak zorunda kalmıştır. Zira Türkiye'nin dış ticaretinin yarısından fazlasını Batı Avrupa ülkeleriyle yaptığı ve bu ülkelerdeki Türk vatandaşlarının nüfus yoğunluğu düşünüldüğünde, bu koridorun aksaması ve bu bölgede yaşayan vatandaşlarımızla bağlantılarımızın zorlaşmasını düşünmek daha anlamlı olacaktır.⁶⁹

2. Balkanları coğrafi ve stratejik açıdan önemli kılan bir başka husus, iki Balkan komşusu Yunanistan ve Bulgaristan'ın bu bölgede yer alıyor olması ve aralarında bir ittifakın oluşmasından çekinmesidir. Yunanistan ile olan ilişkilerimizde son dönemlerde her ne kadar yumuşama ortamına şahit olsak da, ikili ilişkilerde 1995'teki Kardak Krizi sonucu sıcak çatışmanın eşiğine gelmesi daima akıllarda yer tutmaktadır. Bunun yanında, Kıbrıs ve Ege Denizi ile ilgili sorunların ve anlaşmazlıkların henüz tam olarak çözülmemiştir. Yunanistan'ın Balkanlar bölgesinde faal bir aktör durumuna gelmemesi ve Türkiye'yi zorlayıcı politikalar geliştirmemesi açısından Türkiye'nin Balkanlar'da Yunanistan'dan daha etkili ilişkilerde bulunarak Yunanistan karşısında muvazene unsuru olması son derece

---

⁶⁹ Uzgel, İlhan, a.g.m., s. 170-171

büyük önem taşımaktadır.⁷⁰ Ayrıca, 1986 yılında Yunanistan'da Papandreou hükümeti zamanında Bulgaristan ile bir Saldırmazlık Paktı imzalanmıştır. 1990 sonrasında ise Bulgaristan, Yunanistan'la ilişkilerini iyi tutmuş, fakat Türkiye etkenini de hep göz önüne alarak Türkiye'yi doğrudan karşısına alacak politikalar izlemekten sakınmıştır.⁷¹

3. Balkanlar, Avrupa ve Asya kıtalarını birbirine bağlayan ve Anadolu Yarımadası ile birlikte iki ayrı kültürü kendi içinde kaynaştıran; keza, ılımlı kuşakta yer aldığı için de ayrıca önem kazanan bir köprü durumundadır. Bu bağlamda, Boğazları ileriden koruyan Trakya Balkanların ayrılmaz bir parçasıdır. Balkan ve Anadolu yarımadalarını birbirinden ayıran, fakat aynı zamanda bu iki yarımadayı birbirine bağlayan Türk Boğazları, Trakya ile birlikte bütün Balkan Yarımadasını, Türkiye için, kritik bir ileri savunma bölgesi durumuna getirmiştir. Trakya, Türkiye'nin Avrupa'ya, Batı dünyasına ve Batı uygarlığına karşı duyduğu ilginin de simgesi olan bir bölgedir.⁷² Ayrıca, Balkanlardan gelecek bir saldırı için Trakya'da yeterli "ülke derinliği" bulunmamakta ve dolayısıyla burası bir stratejik savunma bölgesi olarak değerlendirilmektedir.⁷³

4. Balkanlar bölgesi, Avrupa, Asya ve Orta Doğu arasında hava ve kara taşımacılığı açısından önemli bir geçiş yoludur. Bunun yanında, Akdeniz ve Karadeniz'e olan bağlantıları sayesinde su yolu taşımacılığında da Avrupa'ya ulaşım açısından stratejik öneme sahip bulunmaktadır.⁷⁴

Genel olarak Trakya, Marmara bölgesi ve Türkiye'nin Ege kıyıları dikkate alındığında, Balkanların Türkiye'nin savunması ve güvenliği ile doğrudan ilgili olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, Balkanların Türkiye'ye yakın coğrafyasının, Türkiye'ye hasım sayılan ülkelerin kontrolüne/etkisine girmesi, savunma ve güvenlik açılarından Türkiye'yi sıkıntıya sokacağı açıktır.

---

⁷⁰ Sancaktar, Caner, a.g.m., s. 53

⁷¹ Uzgel, İlhan, a.g.m., s. 171

⁷² Özkürkçü, E. Gazi, a.g.m., s. 12

⁷³ Uzgel, İlhan, a.g.m., s. 171

⁷⁴ Sancaktar, Caner, a.g.m., s. 53

2.4 Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Balkanların Türkiye Açısından Önemi

Soğuk Savaş dönemi boyunca da Türk dış politikasının gündeminde olan Sovyet tehdidi, Yunanistan ile yaşanan ikili sorunlar ve Kıbrıs konusu, NATO, ABD ve AT ile ilişkilerin geliştirilmesi gibi hususlardan Sovyet tehdidi dışındaki diğer konu başlıkları, Soğuk Savaş sonrası dönemde de Türk dış politikasında önemli hususlar arasında yer almış ve dış politika gündemini meşgul etmeye devam etmiştir. Türk dış politikasının ana ilkesi olan Batıcılık bunda önemli rol oynamıştır. Bunun yanı sıra, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan atmosfer Türkiye'nin hareket sahasını genişletmiş; dış politikasında alternatif eksenler açmıştır.

Soğuk Savaşın sona ermesi Balkanlar için önemli bir dönüşüm noktası olmuştur. Yaklaşık 70 yıllık komünist sistemin çöküşü ve Varşova Paketi'nin dağılması hem Sovyetler Birliği'nin bölge ülkelerindeki nüfuzunu kaybetmesine hem de çok partili hayata geçiş ve liberal ekonomiye geçiş gibi çok önemli reformların yapılmasına sebep olmuştur. Buna karşılık, yeni dönem Balkanlar için ciddi sorunları da beraberinde getirmiştir. SSCB'nin ve ardından Varşova Paketi'nin dağılması, uluslararası ilişkilerde ulusal ve küresel tehdit algılamalarında değişiklikler meydana getirmiş ve buna bağlı olarak uluslararası sistemde güç dengeleri yeniden şekillenmeye başlamıştır. Uluslararası sistemdeki bu değişimler, hükümet dışı yeni aktörlerin ortaya çıkarak ekonomik güç olarak var olmasına neden olmuştur. Bir başka deyişle, çift kutuplu dünya düzeni yerine ekonomik rekabetin hâkim olduğu ve ülkeler arası ilişkilerde ekonomik unsurların daha çok öne çıktığı yeni bir döneme girilmiştir.⁷⁵ Bu gelişmeler yaşanırken, Türkiye de korumacı politikalar yerine daha liberal politikalar uygulamaya başlamış ve dış politikada daha aktif bir rol almaya çalışarak önemli bir değişim sürecine girmiştir. Bu noktada iki temel hususla karşı karşıya kalınmıştır: Birincisi, Batı için Soğuk Savaşta bir nevi 'ileri karakol' rolünü oynayan Türkiye'nin bu öneminin azaldığı yargısı; ikincisi ise Türkiye'nin yakın coğrafyasında ortaya çıkan krizlerin getirdiği tehlikeler ve fırsatlar. Soğuk Savaş

---

⁷⁵ Şaybak, Arzu, "Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Balkan Ülkeleriyle İlişkilerinde Güvenlik Olgusu ve Karşılıklı Çıkarlar", Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2006, s.194

sonrası dönemde Balkanlarda yaşanan krizler karşısında, Türkiye çeşitli fırsat ve tehditlerle karşı karşıya kalmış ve bunlar da Türkiye'nin daha aktif politikalar izlemesini zorunlu kılmıştır. Batıda Türkiye'nin öneminin azaldığı imajı, yeni dönemde ortaya çıkan krizlerde coğrafya faktörünün etkin bir şekilde kullanımıyla ortadan kalkmıştır.⁷⁶ Türkiye yeni dönemde bir yandan yakın çevresindeki gelişmeleri takip ederken; diğer yandan çeşitli bölgelerde yaşayan Türkiye'yle tarihsel, kültürel ve etnik anlamda bağları bulunan Türk ve Müslüman topluluklarıyla da yakından ilgilenmiştir.

Balkanlarda sosyalizmin yıkılma süreci, kapitalizmin yeniden yapılandırılması ve sosyalist ülkelerin kapitalist sisteme entegrasyonu Türkiye tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Türkiye'deki bu memnuniyetin başlıca iki nedeni vardı:⁷⁷

1. Sosyalizmden kapitalizme geçişle birlikte Balkanlarda komünizmin etkisi yok olmaya başladı. Bunun sonucunda, Balkanlardan kaynaklanabilecek herhangi bir ideolojik veya askeri komünist saldırı tehlikesi bertaraf edilmiş oldu.
2. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Orta Asya'da kurulan Türk devletlerinin etkisiyle Türkiye açısından bakıldığında bir "Türk Dünyası" oluşturabilme fikri ortaya çıkmıştır. Balkanlarda ise ciddi bir Türk ve Müslüman nüfusun var olması Türkiye açısından ekonomik, siyasi ve stratejik bir avantaj sağlayacağından, Balkanların bu noktada bir etki alanı olması ihtimali doğmuştur.

1990 sonrasında milliyetçilik akımlarının ve dünyadaki büyük ekonomik aktörlerin getirmiş olduğu küreselleşmenin de etkisiyle Yugoslavya'nın parçalanmaya başlaması ve nihayetinde dağılması, Balkanlar'daki sınırların yeniden çizilmesine ve dengelerin değişmesine sebep olmuştur. Soğuk Savaş dönemi

---

⁷⁶ Özlem, Kader, "Soğuk Savaş Sonrası Dönem Türk-Bulgar İlişkilerinde Türk Azınlığın Durumu", Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2010, s.92-93

⁷⁷ Sancaktar, Caner, a.g.m., s. 56-57

boyunca federe ettiği uluslarla iyi etnik ilişkiler geliştiren ve Doğu ile Batı Bloku arasında denge sağlayıcı hareket tarzını benimseyen Yugoslavya, efsanevi lideri Tito'nun ölümünden sonra artan etnik çekişmeler ve ekonomik bunalım nedeniyle ve 1980'lerin sonlarında Doğu Avrupa'daki değişikliklerin de etkisiyle 1990'lar ve 2000'lerde yaklaşık 20 yıl süren kanlı bir süreç sonunda yedi ayrı ülkeye bölünmüştür. Bu süreçte, 1990'lı yıllarda bölgede bazı devletler tarafından etnik temizlik uygulanmaya çalışılmış, Bosna Hersek'te yaşanan etnik kıyım ve Kosova'da yaşanan bunalım ile birlikte Balkanlarda yaşanan sorunlar bölgesel olmaktan çıkıp uluslararası bir hale gelmiş ve dünyadaki yeni örgütlerin ve büyük güçlerin bir anlamda kaderini belirleyecek bir sınanma alanı haline gelmiştir.⁷⁸ Yaşanan bu gelişmeler neticesinde, özerk durumdaki devletler sırayla bağımsızlığını ilan ederek bölge haritasının yeniden şekillenmesine sebep olmuştur. Tezimizin konusu olan ülkelerin üçünün Yugoslavya'nın dağılmasıyla devlet haline geldiğini göz önüne alırsak; Eylül 1991'de Makedonya, Şubat 1992'de Bosna Hersek ve son olarak Şubat 2008'de Kosova'nın bağımsızlıklarını ilan etmeleri ile Balkanların kesin sınırları son haline ulaşmıştır.

Bugün, “bölgesel sahiplenme” ve “kapsayıcılık” ilkeleri gözetilerek şekillendirilen Balkan politikasının dört ana eksenini; üst düzeyli siyasi diyalog, herkes için güvenlik, azami ekonomik entegrasyon ve bölgedeki çok etnikli, çok kültürlü, çok dinli toplumsal yapıların muhafazası teşkil etmektedir. Bölge ülkeleri arasında “ortak çıkar alanları” yaratılarak mevcut işbirliğinin hızlandırılması ve kapsamlı bir bölgesel entegrasyon sağlanması Türkiye'nin hedeflerinin başında gelmektedir.⁷⁹ Bir bölge ülkesi olan Türkiye, bölgedeki devletlerle olan ilişkilerine büyük bir önem vermektedir. Bölge ülkeleriyle olan ikili ilişkilerde bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı ve içişlerine karışmama prensiplerine azami dikkat edilmektedir. Hem Balkan ülkelerinde Türk azınlık, soydaş ve akraba topluluklarımızın bulunması hem de ülkemizde Balkan kökenli önemli bir nüfusun yaşaması Balkanlarda meydana gelen her türlü bunalımın ve krizin Türkiye'yi de

---

⁷⁸ Davutoğlu, Ahmet, a.g.e., s.292

⁷⁹ “Balkan Ülkeleri ile İlişkiler”, http://www.mfa.gov.tr/balkanlar_ile-iliskiler.tr.mfa 20.12.2012

yakından etkilemesine neden olmaktadır.⁸⁰ Bu kapsamda, Türkiye bölge ülkeleri ile ilişkilerini iyi komşuluk ve dostluk temelinde sürdürmüş; Balkan ülkelerinin toprak bütünlüğüne, bağımsızlığına ve egemenliğine saygıyı esas almıştır.⁸¹

Soğuk Savaş sonrası dönemde Yugoslavya'nın ayrışarak çeşitli devletlerin ortaya çıkması Türkiye'nin bölgeye olan ilgisini ve bölgede yaşanan gelişmelere olan müdahilliğini de artırmıştır. Türkiye bölge devletleriyle yakın ilişkiler kurarak ve bölgesel güvenliği ve istikrarı teşvik ederek bölgede aktif, girişken ve yapıcı bir dış politika izlemiştir. Bu dönemde, Türkiye'nin dış politikasında Balkanlar bölgesine çeşitli sebeplerle biraz daha ağırlık vermeye başladığını varsayabiliriz.⁸²

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, Türkiye Orta Asya ile birlikte Balkanlarda da dış politikada iyi ilişkiler geliştirilmesi konusunda önemli somut adımlar atmıştır. 1992 yılında TİKA'nın kurulması ve aktif dış politika anlayışı ile ilk yıllarda Türk Cumhuriyetlerini hedeflese de daha sonrasında ortak değerlere sahip olduğumuz tüm bölgelerde ve ülkelerde bu Ajansın faaliyette bulunması bu yöndeki olumlu politikaların önemli bir göstergesidir. Türkiye, Yugoslavya'nın dağılması ile bağımsızlıklarını ilan eden devletlerin uluslararası örgütlere üyeliklerini de bugüne kadar desteklemiştir. Osmanlı Devleti'nin varisi rolüyle Balkanlar'daki Müslümanların tek sözcüsü sayılabilecek Türkiye, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Balkanlar'daki devletlerle olan ilişkilerine diğer faktörlerin yanında stratejik açıdan da büyük önem göstermiş ve uluslararası politikada kendine omuz verebilecek ve onu daha güçlü kılacak Balkanlar'daki Türk toplulukların sorunlarıyla yakından ilgilenmiştir.⁸³

---

⁸⁰ a.g.e. http://www.mfa.gov.tr/balkanlar_ile-iliskiler.tr.mfa 20.12.2012

⁸¹ Ülger, İrfan Kaya, "Balkan Gelişmeleri ve Türkiye: 1990'lı Yıllar", *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası*, der. İdris Bal, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s.197

⁸² Uzgel, İlhan, "Doksanlarda Türkiye İçin Bir İşbirliği ve Rekabet Alanı Olarak Balkanlar", *En Uzun Onyıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, der. Gencer Özcan - Şule Kut, Büke Yayınları, Ankara: 2.Basım: Mart 2000, s. 425-427

⁸³ Ünal, Abidin, "Geçmişten Günümüze Kosova Tarihi ve Türkiye-Kosova İlişkileri", Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s. 51

Balkanlar'daki yaşanan kriz ve çatışmalar bölgeyle 500 yıllık bir geçmişe sahip olan Türkiye'yi ve de tüm uluslararası aktörlerin dış politikalarını etkilemiştir. Bu kriz ve çatışmalar karşısında Türkiye, Balkan devletleriyle tarihsel ve kültürel bağları nedeniyle NATO'ya her konuda destek olmuş, çatışmaların yaşandığı ve Türk azınlıkların bulunduğu bölgelere Türk askeri birliklerini göndermiştir. Ayrıca Türkiye, Balkan ülkelerinin AB'ye ve NATO'ya üyelik süreçlerini her zaman desteklemiş ve Balkanlarda istikrarın sağlanması için Balkan ülkeleriyle çeşitli işbirliği anlaşmaları imzalamıştır.

Aynı zamanda bir Balkan ülkesi sayılan Türkiye, Balkan ülkeleri ile olan ikili ilişkilerine büyük önem vermekte ve bölge ülkelerinin tümüyle iyi ilişkiler sürdürmektedir. İkili ilişkilerde bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı ilkelerine büyük önem verilmekte, bu bölgedeki ülkelerle olan tarihi bağlar sayesinde ilişkiler daha da gelişmeye devam etmektedir. Türkiye ve Balkan halkları arasındaki tarihsel bağlar günümüze kadar devam edegelmiştir. Balkan ülkelerinde azınlık, soydaş ve akraba toplulukları yaşamakta, diğer yandan ise Türkiye'de, Balkan kökenli vatandaşlar bulunmaktadır. Bu nedenle, Balkanlar'da ortaya çıkan bunalımlar Türkiye'yi yakından etkileyebilmekte ve Balkanlar'da barış ve istikrarın korunması Türkiye için bu açıdan da hayati önem taşımaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TÜRKİYE’NİN DIŞ YATIRIMLARI VE DIŞ YATIRIMLAR İÇİNDE BALKANLAR’IN YERİ

İlk bölümde dış yatırımlar teorik açıdan incelenerek, nedenleri, etkilendiği faktörler, faydaları ve önemi açıklandı. Bu konuda yapılan birçok çalışmanın sonuçları da dikkate alındığında, dış yatırımların ilgili ülkenin rekabet ortamını ve kalifiye iş gücünü olumlu etkilediği, ülkenin her alanda sahip olduğu teknolojilerinin dünya standartlarına ulaşmasına yardımcı olduğu ve - en önemlisi - bireylerin girişimcilik ruhunu desteklediği açıkça görülmektedir. İkinci bölümde ise Balkanların tarih boyunca var olan jeopolitik öneminden bahsedilerek, bu bağlamda Türkiye’nin Balkan ülkeleri ile olan ilişkilerini etkileyen temel faktörler üzerinde durulmuştur. Bunun ardından, Türk dış yatırımlarının dünyadaki genel görünümü ve Balkanlar’ın tüm dış yatırımlar içindeki yeri ve önemi ortaya konulacaktır. Bu kapsamda dış yatırımlarda ortaya çıkan fırsatların ve sorunların da incelenmesi düşünülmektedir.

Türk dış yatırımlarının istatistikî verileri; Hazine Müsteşarlığı kayıtlarında bulunan Türk yatırımcılardan yatırım tutarları açısından % 95’i temsil eden bir kitleye soru formu gönderilmek suretiyle yapılan anket sonuçlarından elde edilmektedir. Bu rakamların gerçeğinden daha düşük düzeylerde olduğu düşünülmektedir. Bu farklılığın nedeni ise sermaye hareketlerinin resmi kurumlar tarafından tam olarak izlenememesinden kaynaklanmaktadır. Bu görüş Merkez Bankası’nın ve Hazine Müsteşarlığı’nın ilgili personeli tarafından da paylaşılmaktadır. Bununla birlikte, büyük Türk firmalarının dış yatırımlarını ve buna bağlı sermaye hareketlerini Hollanda, İsviçre ve Malta gibi ülkeler üzerinden gerçekleştirmesi, dış yatırımların ülke bazında takip edilmesini daha da güçleştirmektedir. Bunlara ek olarak, yurt dışında elde edilen karların yurt içine aktarılmayıp yurtdışında sermaye olarak kullanılması da dışarıdaki Türk sermayesinin gerçekçi bir şekilde ölçülmesini zorlaştırmaktadır. Bunlara rağmen, Hazine Müsteşarlığı ve TCMB tarafından derlenen dış yatırım istatistiklerinin bir gösterge olarak büyük öneme sahip olduğu da hatırdan çıkarılmamalıdır.

3.1 Türk Firmalarının Dış Yatırım Yapma Nedenleri

Çalışmamızın bu kısmında Türkiye’den dış yatırımlarını incelemeden önce, bunun neden gerçekleştiğinin üzerinde durmak gerekmektedir. Ülkeler arasındaki sınırların giderek silikleştiği günümüzde ülke içerisindeki sermayeyi herhangi bir zorlamayla ülkede tutmak olanaksızdır. Günümüzde sermaye sahipleri artık global düzeyde karar vermekte ve kendine uygun bulduğu pazarlara akın etmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, bu akımın yönünü belirleyen etkenler itici ve çekici faktörler olarak bahsedilmiştir.

Türk firmalarının yurtdışı yatırımları özellikle 1990’lı yıllardan itibaren artmaya başlamış ve bu eğilim günümüze kadar süregelmiştir. Soğuk Savaş sonrası Balkan ülkelerinin hızlı bir şekilde pazar ekonomisine geçmesinin de etkisiyle, önceden var olan sermaye çıkışı ivme kazanmış, Türk firmaları da ortaya çıkan yeni pazarlara dış yatırım yaparak, belirli bir pazar payı elde etme imkânı bulmuşlardır.

Türk firmalarının yurtdışına yatırım yapmaya iten nedenler yatırımın gittiği her ülke için spesifik özellik taşımaktadır. Bunun yanında, Türkiye’den sermaye çıkışının bazı nedenleri ortaktır. Bu noktada aslında, Türkiye’den dışarıya yatırım yapılmasının nedenleri ile Türkiye’ye dış yatırımcının gelmemesinin nedenlerinin aynı olduğu görülmektedir. Yani, Türkiye bir özel girişimci için uygun bir yatırım iklimine sahip olmadığı için hem yurtiçindeki yatırımcısını kaçırmaktadır hem de yurtdışından yatırımcı çekmekte zorlanmaktadır.

Erdilek 2005 yılında, Türkiye’ye giren ve Türkiye’den çıkan dış yatırımların karşılaştırmalı olarak analizini gerçekleştirdiği çalışmasında, 1980 sonrasında Türkiye’nin dış yatırım yapmasında hem ekonomik hem de politik faktörlerin etkili olduğunu belirtmektedir. Avrupa Birliği, ABD, Balkanlar, Batı Asya, Kuzey Afrika, Rusya Federasyonu ve bağımsızlığını yeni kazanan Türk Cumhuriyetleri’ndeki yeni piyasalar ve Türk özel sektörünün bu piyasaları kullanma yeteneği ve isteği, Türkiye’nin dış yatırım kapasitesini olumlu yönde etkileyen önemli faktörler olmuştur. Arka arkaya yaşanan ekonomik krizler, politik belirsizlik, artan emek

maliyetleri ise, hem yerli yatırımcıların dış piyasaları daha çok tercih etmelerine sebep olurken sermaye ihracını arttırmış hem de ülkemizdeki yabancı yatırımcıların yatırımlarını geri çekmelerine neden olmuştur.⁸⁴

Türk firmalarının dış yatırım yapma nedenlerini araştıran Akçaoğlu, çalışmasında Türkiye'ye özgü itici nedenler ve yatırım yapılan ülkeye özgü çekici nedenler olarak bir sınıflandırma yapmıştır. Araştırmada firmaların yöneticilerine 34 muhtemel dış yatırım sebebi sorularak faktör analizine tabi tutulmuştur. Bu sınıflandırmaya göre Türk firmalarının dış yatırım yapma nedenleri 9 ayrı faktörle açıklanmaya çalışılmış olup, bu faktörler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

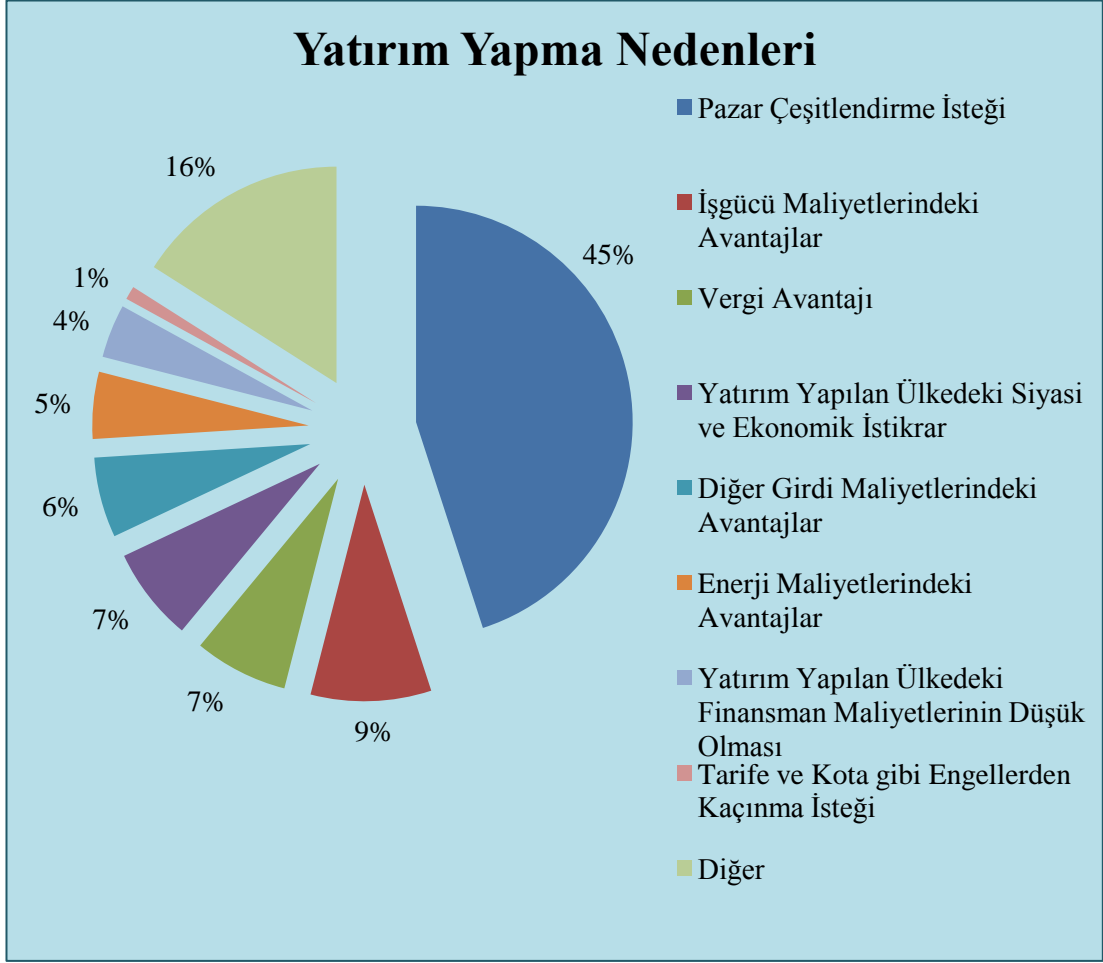
YERLEŞİM YERİNE ÖZGÜ KOŞULLAR	
Türkiye'ye Özgü Koşullar -İtici Faktörler-	Hedef/Ev Sahibi Ülkeye Özgü Koşullar -Çekici Faktörler-
<ul style="list-style-type: none"> • İtici Unsurlar Faktörü • İç Rekabet Faktörü	<ul style="list-style-type: none"> • Çekici Unsurlar Faktörü • Dış Rekabet Faktörü • Kaynak Faktörü • Fırsat Faktörü • Pazar Çeşitlendirme Faktörü • İstikrar Faktörü • Büyük Pazar Faktörü

Kaynak: Akçaoğlu, Emin, "Türk Firmalarının Dış Yatırımları, Saikler ve Stratejiler", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004, s. 187

Tablo 3 – Türk Firmalarının Dış Yatırım Yapma Nedenleri

Yatırımcıların hangi nedenlerle farklı ülkelerde yatırım gerçekleştirdikleri dış yatırımların incelenmesi açısından önemlidir. Bu konuda dünya genelinde ortaya çıkan en önemli neden pazar çeşitlendirme isteğidir. Grafikte görüldüğü gibi Türk yatırımcılar ile yapılan anket sonuçları da bu hususu destekler niteliktedir. Pazar çeşitlendirme isteğini işgücü maliyetlerindeki avantajlar, vergisel avantajlar, yatırım yapılan ülkedeki siyasi ve ekonomik istikrar gibi nedenler izlemektedir.

⁸⁴ Erdilek, Asım, "A Comparative Analysis of Inward and Outward FDI in Turkey", İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Cilt: 20, Sayı: 233, Yıl: 2005, s. 5-19

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı-Mali Sektörle İlişkiler ve Kambiyo Genel Müdürlüğü

Grafik 1 - Türk Firmalarının Dış Yatırım Yapma Nedenleri

3.2 Türkiye'nin Dış Yatırımlarının Genel Durumu

Bu bölümde Türk firmalarının dünyadaki dış yatırımlarının genel görünümü ortaya konmaktadır. Ayrıca, bu dış yatırımlar içinde Balkan ülkelerine yapılan dış yatırımların yeri incelenecektir. Bu amaçla, Hazine Müsteşarlığı ve Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) tarafından derlenen istatistikler kullanılmakla birlikte, UNCTAD ve OECD gibi uluslararası kuruluşların verilerinden de yararlanılacaktır. Bu istatistiklerde gözlenen sınırlılıklar da dikkate alınarak; Türk dış yatırımlarının bugün itibarıyla geldiği nokta ortaya konulacaktır.

Küresel çapta yaşanmış olan ve 2008 yılında iyice kendini hissettirmiş olan ekonomik kriz 2009 yılında uluslararası dış yatırımları etkilemiş olsa da 2010 yılında bir nebze toparlanma sürecine girilmiştir. Bunun sonucunda küresel çapta 2011 yılında ve Türkiye açısından baktığımızda 2011 ve 2012 yılında bu artış eğilimi devam etmiştir.

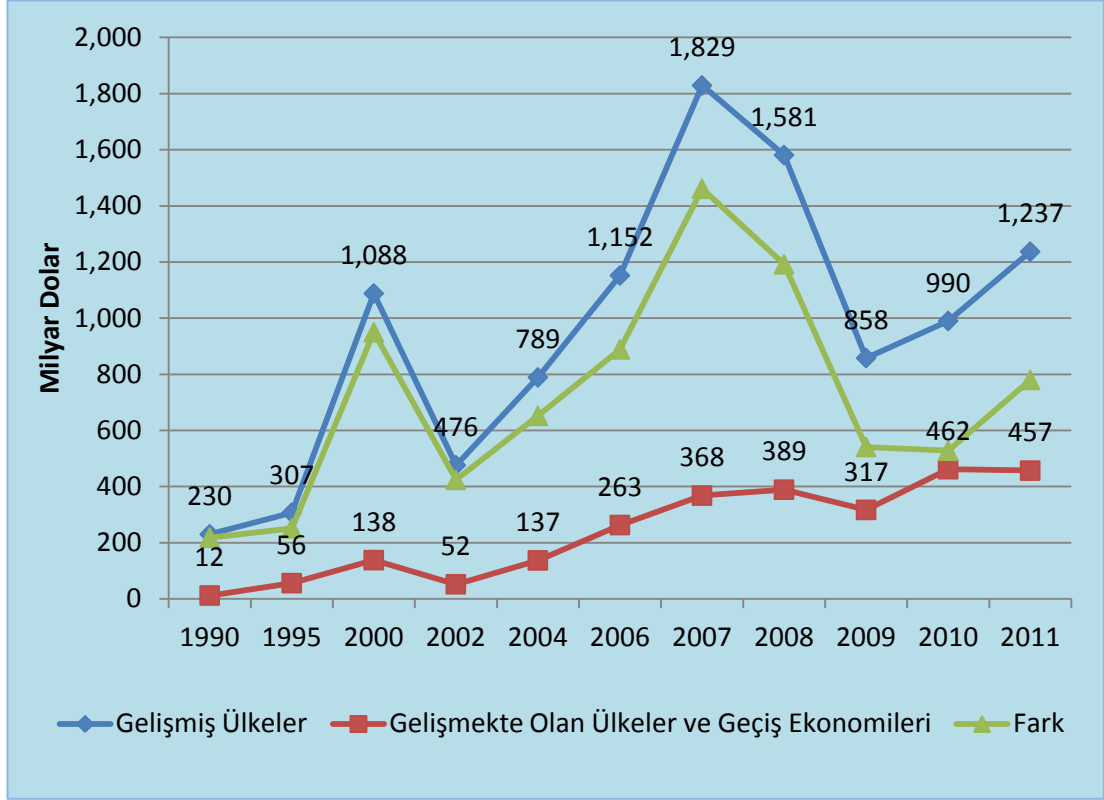
UNCTAD kaynaklarına göre; dünyadaki toplam dış yatırım akımı 2011 yılı sonu itibariyle 2010 yılına göre % 17 artarak 1 trilyon 694 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu yükselişin kaynağını 2010 yılına göre % 25 artarak 1 trilyon 237 milyar dolar dış yatırım akımının gerçekleşmesiyle % 73 oranında gelişmiş ülkeler oluşturmuştur. Gelişmekte olan ülkeler ile geçiş ekonomilerinde 2010 yılına göre % 1 azalarak gerçekleşen dış yatırım akımının payı ise 456 milyar dolarla 2011 yılında % 27 olmuştur. Buna karşılık, gelişmekte olan ülkelerin ve geçiş ekonomilerinin oluşturduğu dış yatırım akımı ikinci en yüksek seviyesine ulaşarak önemini korumuştur.⁸⁵ Bunun yanında daha önceleri yalnızca gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşen dış yatırım hareketlerinin özellikle son yıllarda gelişmekte olan ülkelere de yaygınlaştığını görebiliriz.

2012 yılı sonu beklentilerinde ise ihtiyatlı iyimserlik havasının hâkim olduğu belirtilmektedir. Dünya ekonomisindeki kırılganlıklar ve belirsizliklerin dış yatırımları olumsuz etkileme ihtimali devam etmekle birlikte 2012 yılı sonunda da küresel dış yatırım akımlarının yine 1,7 trilyon dolar civarında gerçekleşmesi beklenmektedir.⁸⁶

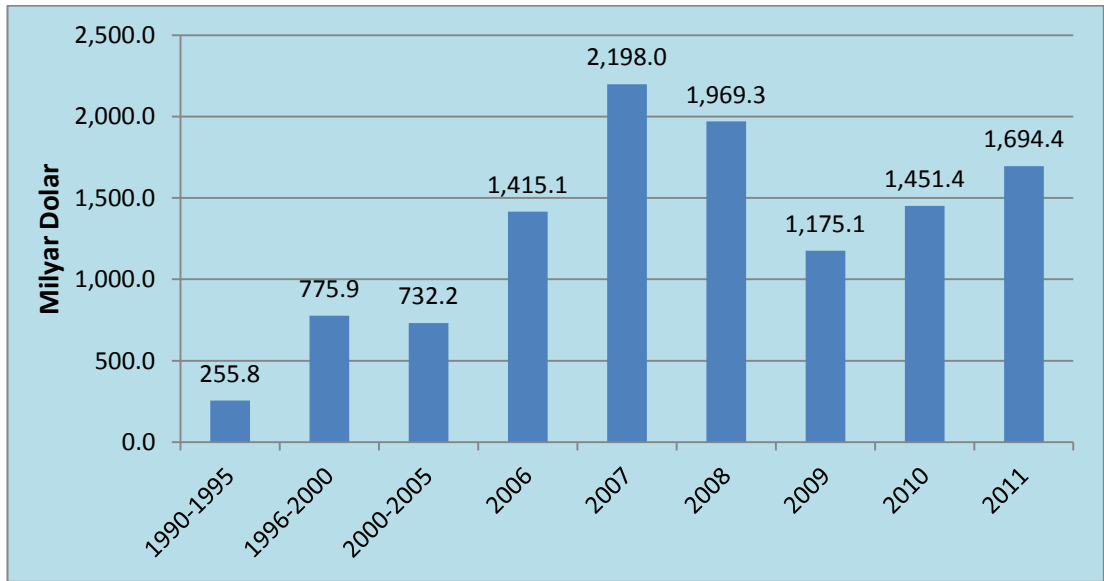
⁸⁵ UNCTAD, “World Investment Report 2012: Towards a New Generation of Investment Policies”, UN: New York and Geneva, s. 4

⁸⁶ Ekonomi Bakanlığı, “Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2011 Yılı Raporu”, Nisan 2012, s. 1

Kaynak: UNCTAD FDI/TNC veri tabanı

Grafik 2 – Dünyadaki Dış Yatırım Akımının Ülke Gruplarına Göre Dağılımı

Kaynak: UNCTAD FDI/TNC veri tabanı

Grafik 3 – Dünyadaki Dış Yatırım Akımının Yıllara Göre Dağılımı 1990-2011

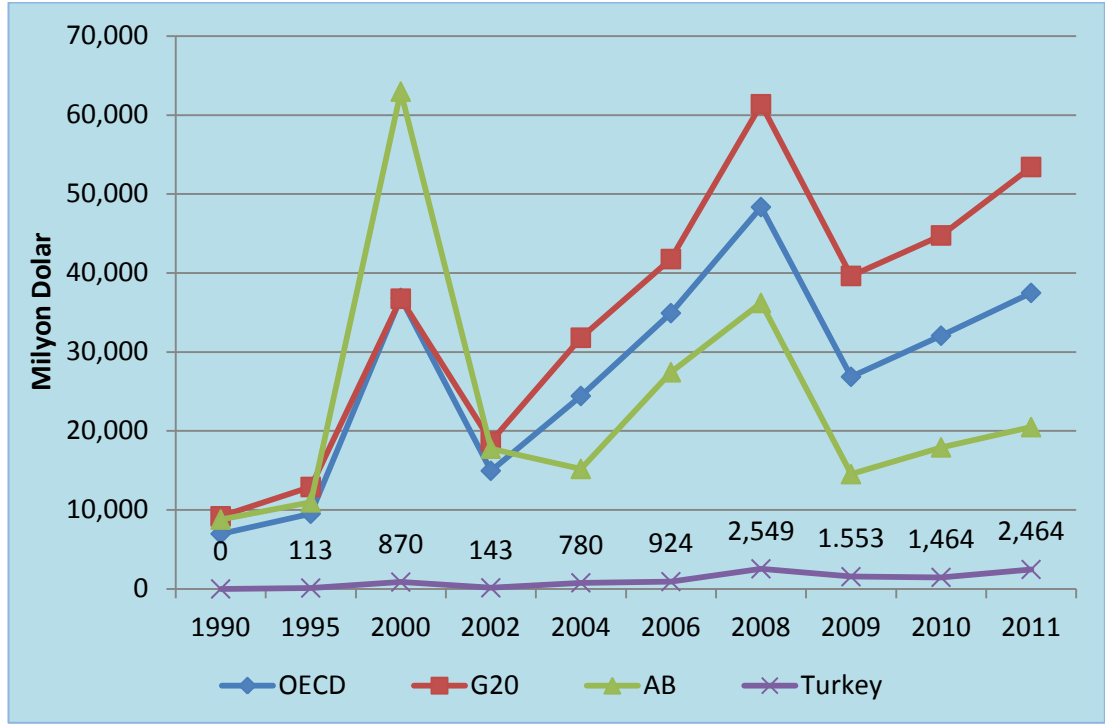
Küresel dış yatırım akımlarının 1990 yılı sonrası gelişimine baktığımızda 1995 yılına kadar dünyada ortalama 256 milyar dolar dış yatırımın gerçekleştiği görülmektedir. 1995 yılından sonra büyük bir sıçrama gerçekleştiren dış yatırımlar, 2005 yılına kadar önemli bir değişim geçirmemiş ve ortalama 750 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir. 2005 yılından sonra ikinci büyük sıçramasını gerçekleştiren dış yatırım akımı 2006 yılında % 59,3 artarak 1 trilyon 415 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bir sonraki yıl olan 2007 yılında ise dış yatırımlar ilk defa 2 trilyon dolar seviyesini geçerek % 55,3 artışla 2 trilyon 198 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.

Küresel ekonomik krizin etkilerine bağlı olarak dış yatırım akımları 2007'den itibaren azalmaya başlamış fakat 2010 yılı itibarıyla tekrar yükselmeye başlamıştır. Bu yükseliş trendiyle birlikte 2011 yılı dış yatırım akımı; kriz öncesi seviyesi olan 1,4 trilyon dolar rakamını yakalamış, buna rağmen en yüksek seviye olan 2007 rakamının % 30 altında bulunmaktadır.

OECD kaynaklarına göre ise; dünyada gerçekleşen toplam dış yatırım akımı 2010 yılında 1 trilyon 431 milyar dolar iken 2011 yılında % 12,6 oranında artarak 1 trilyon 612 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Bu artış oranı OECD ülkelerinde % 16,9 ve AB ülkelerinde % 14,3 olurken, Türkiye'de % 45,9 olmuştur. Türkiye dünya genelinde dış yatırım akımı içerisindeki payını % 0,10'dan % 0,15'e, OECD içerisindeki payını % 0,13'ten % 0,19'a çıkarmıştır. Türkiye sahip olduğu bu payla, 34 OECD üyesi ülke arasında 2009 yılında 28. sırada iken 2010 yılında 25. sıraya yükselmiş, 2011 yılında ise dış yatırım miktarını artırmasına karşın 26. sırada yer almıştır. Küresel ekonomik krizin etkilerine rağmen Türkiye sıralamada; İrlanda, Çek Cumhuriyeti, Yunanistan gibi OECD üyesi ülkeleri geride bırakmıştır.⁸⁷

---

⁸⁷ OECD, "Most Recent FDI Statistics for OECD and G20 Countries", www.oecd.org/investment/statistics Erişim tarihi: 10.02.2013

Kaynak: OECD

Grafik 4 – Dış Yatırım Ortalamasının Ülke Gruplarına Göre Dağılımı

Türkiye'nin dış yatırımları 1990'lardan itibaren dikkat çekici derecede artmıştır. Nitekim UNCTAD'ın 2006 yılı Dünya Yatırım Raporu'nda Türkiye, BRIC (Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin) ülkeleri ve yeni sanayileşmiş ülkelerle (Güney Kore, Tayvan, Singapur ve Hong-Kong) birlikte gelişmekte olan ülkeler içinde dış yatırım yapan en önemli ülkelere biri olarak gösterilmektedir. Bu raporda Türkiye, aynı zamanda bulunduğu Batı Asya bölgesinin lider dış yatırımcısı durumundadır.⁸⁸ UNCTAD'ın sınıflandırmasına göre Batı Asya bölgesinde Bahreyn, İran, Irak, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Umman, Filistin, Katar, Suudi Arabistan, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri ve Yemen ülkeleri bulunmaktadır. Türkiye, her ne kadar bu ülkeler içinde çok iyi seviyede bulunsa da, dünya genelinde gelişmekte olan ülkelere nazaran kıyaslandığında dış yatırım miktarı bakımından alt seviyelerde kaldığı söylenebilir.

⁸⁸ UNCTAD, "World Investment Report 2006: FDI from Developing and Transition Economies: Implications for Development", UN: New York and Geneva, s. 131

Sıra	Ülke	2011 DY	Sıra	Ülke	2010 DY	Sıra	Ülke	2009 DY
1	ABD	396.7	1	ABD	304.4	1	ABD	267,0
2	Japonya	114.4	2	Almanya	109,3	2	Fransa	107,1
3	İngiltere	107.1	3	Hong Kong	95,4	3	Almanya	75,4
4	Fransa	90.1	4	Fransa	76,9	4	Japonya	74,7
5	Hong Kong	81.7	5	Çin	68,8	5	Hong Kong	64,0
6	Belçika	70.7	6	İsviçre	64,8	6	Çin	56,6
7	İsviçre	69.6	7	Virgin Ada.	58,7	7	İngiltere	44,4
8	Rusya	67.3	8	Japonya	56,3	8	Rusya	43,7
9	Çin	65.1	9	Belçika	55,7	9	Kanada	41,7
10	Virgin Ada.	62.5	10	Hollanda	55,2	10	Virgin Ada.	35,1
43	TÜRKİYE	2.5	46	TÜRKİYE	1.5	45	TÜRKİYE	1,6
TOPLAM		1.694,4	TOPLAM		1.451,4	TOPLAM		1.175,1

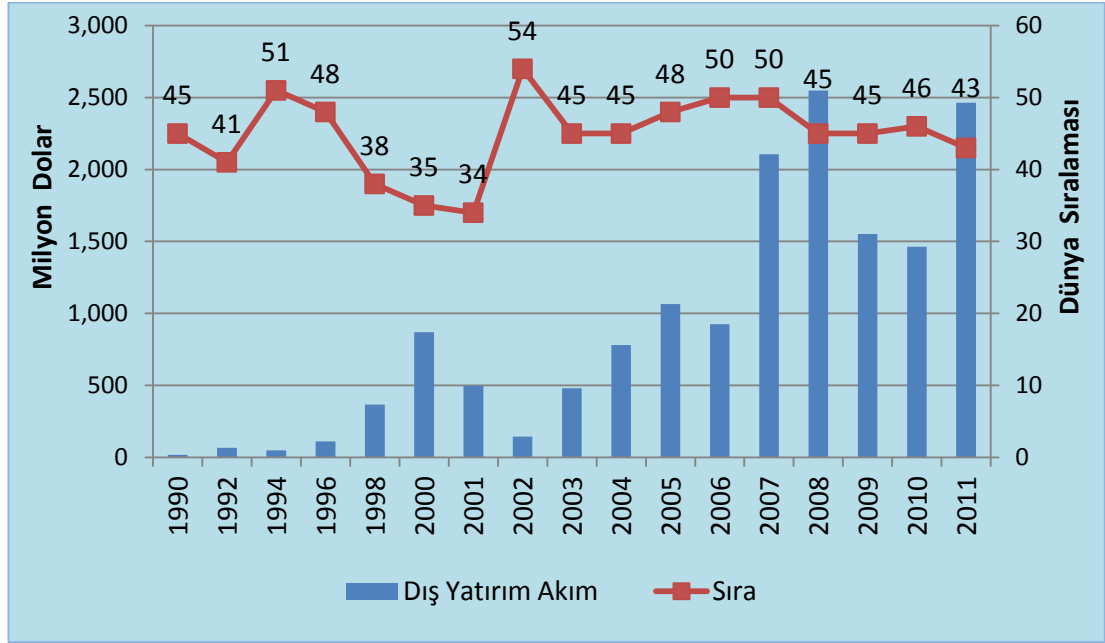
Kaynak: UNCTAD FDI/TNC veri tabanı (Milyar Dolar)

Tablo 4 – Dünyada En Çok Dış Yatırım Yapan 10 Ülke ve Türkiye 2009-2011

1990'lı yılların başlarında çok düşük seviyelerde olan Türkiye'nin dış yatırım akımı aşağıdaki grafikte de görüleceği üzere 90'ların sonuna doğru hızla artmaya başlamıştır. Bu dönemde özellikle 2001 yılında hem yerel hem küresel olarak yaşanan ekonomik krizin etkisiyle dış yatırım miktarında düşüş yaşanmıştır. Buna karşılık, küresel çapta da yaşanan düşüşün etkisiyle Türkiye'nin dünyadaki sıralaması yükselmiştir. Özellikle 2003 yılından sonra ise hızla artmaya başlayan dış yatırımların dünyadaki dış yatırımların artış trendine bağlı olarak Türkiye'nin dünya sıralamasını çok fazla değiştirmedeği görülmektedir.

ABD 2011 yılında da en büyük yatırımcı ülke olma özelliğini korumuş ve 397 milyar dolar ile dünyada ilk sırada yer almıştır. Gelişmekte olan ülkelerin içinde yer alan Hong Kong, Çin ve Rusya Federasyonu yatırımcı ülkeler arasında ilk 10 ülke arasına girerek önde gelen yatırımcı ülkelere olmuştur. Türkiye ise 2,5 milyar dolar tutarındaki dış yatırım akımı ile 2010 yılına göre 3 basamak yükselerek dünya genelinde 43. sırada yer almıştır.

Kaynak: UNCTAD FDI/TNC veri tabanı

Grafik 5 – Türkiye'nin Dış Yatırım Akımının Yıllara Göre Dağılımı ve Dünya Sıralamasındaki Yeri

2011 yılı sonu itibarıyla dünyadaki toplam dış yatırım stoku 21 trilyon 168 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. ABD (4,5 trilyon dolar), İngiltere (1,7 trilyon dolar) ve Almanya (1,4 trilyon dolar) en fazla dış yatırım stokuna sahip ülkeler arasında ilk üç sırayı almaktadırlar. Türkiye ise 26,4 milyar dolar dış yatırım stoku ile 44. sırada yer almıştır.⁸⁹

⁸⁹ UNCTAD, FDI/TNC Database www.unctad.org/fdistatistics Erişim Tarihi 10.02.2013

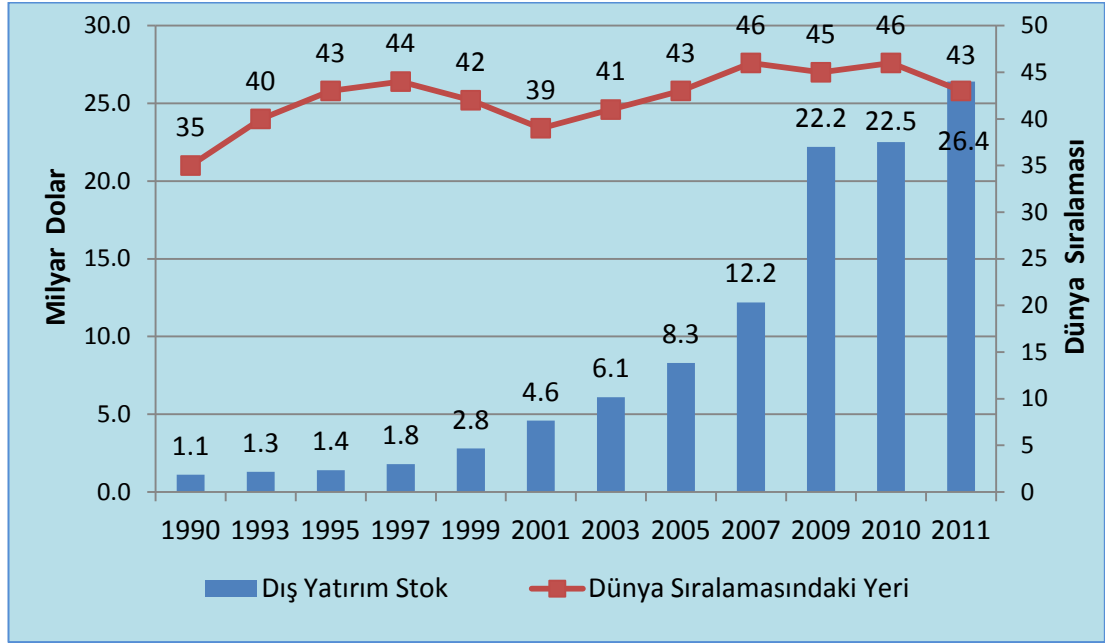
Sıra	Ülke	2011 Stok	Sıra	Ülke	2010 Stok	Sıra	Ülke	2009 Stok
1	ABD	4.500,0	1	ABD	4.766,7	1	ABD	4.287,2
2	İngiltere	1.731,1	2	İngiltere	1.626,9	2	İngiltere	1.674,0
3	Almanya	1.441,6	3	Fransa	1.579,8	3	Fransa	1.583,4
4	Fransa	1.372,7	4	Almanya	1.436,5	4	Almanya	1.412,4
5	Hong Kong	1.045,9	5	Hollanda	961,6	5	Hollanda	956,4
6	İsviçre	992,0	6	Hong Kong	936,0	6	Belçika	907,4
7	Japonya	962,8	7	İsviçre	934,1	7	Hong Kong	832,1
8	Belçika	944,1	8	Belçika	917,2	8	İsviçre	826,8
9	Hollanda	943,1	9	Japonya	831,1	9	Japonya	741
10	Kanada	670,4	10	İspanya	651,3	10	İspanya	625,8
43	TÜRKİYE	26,4	46	TÜRKİYE	22,5	45	TÜRKİYE	22,3
TOPLAM		21.168,5	TOPLAM		20.864,8	TOPLAM		19.325,7

Kaynak: UNCTAD FDI/TNC veri tabanı (Milyar Dolar)

Tablo 5 – Dünyada En Çok Dış Yatırım Stokuna Sahip 10 Ülke ve Türkiye

1990'ların başlarında oldukça düşük seviyelerde seyreden Türkiye'nin dış yatırım stoku 2000'li yılların başından itibaren katlanarak artmaya başlamıştır. Bununla birlikte, yurtdışına yapılan yatırım oranı diğer gelişmekte olan ülkelere nazaran alt seviyelerde seyretmekte olup, artış hızını sürdürmektedir. Türkiye 1990 yılında 1,1 milyar dolarlık dış yatırım stoku ile 35. sırada iken 2001 yılında dış yatırım stokunun 4 kat artışla 4,6 milyar dolar olmasına karşılık 39. sırada yer almıştır. 2011 yılı sonu itibarıyla ise 26,4 milyar dolar gerçekleşmeyle dış yatırım stokunun yaklaşık 6 kat artmasına rağmen ancak 43. sırada yer alabilmiştir.

Dış yatırım stokunun katlanarak artmasına karşılık 1990 yılından günümüze kadar ülke sıralamasında çok fazla değişikliğin yaşanmamış olması hatta bir nebze düşüşün olması, Türkiye'nin dünya genelindeki dış yatırım trendine paralel olarak dış yatırım stokunu artırdığını bu paralel artışın bazı dönemlerde az kalabildiğini göstermektedir.

Kaynak: UNCTAD FDI/TNC veri tabanı

Grafik 6 – Türkiye'nin Dış Yatırım Stokunun Yıllara Göre Dağılımı ve Dünya Sıralamasındaki Yeri 1990-2011

Hazine Müsteşarlığı kayıtlarına göre, Türk firmalarının yurt dışında yaptıkları dış yatırım stoku, 2010 yılında 2009 yılına göre % 1,1 artarak 22,5 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu düşük artışın sebebi, dış yatırımlara yönelik ödenmiş sermayenin artmasına karşılık yurtdışındaki firmalara verilen borç tutarında azalma yaşanmış olmasındandır. Bununla birlikte, dış yatırım stoku 2010 yılı sonunda 22,5 milyar dolardan yüzde 17,2 gibi büyük bir artışla 2011 yılı sonunda 26,4 milyar dolara yükselmiştir. Bu tutarın 22,9 milyar doları sermaye pozisyonundan oluşurken 3,5 milyar doları da borç pozisyonundan oluşmuştur. 2010 yılına göre 2011 yılında Türkiye'de yerleşik firmalarca yurt dışında bulunan iştiraklere verilen ve geri ödemesi yapılmamış borç tutarında önemli bir artış meydana gelmiştir. Bu durum özellikle Avrupa'da yoğunlaşan küresel mali krizin etkisi kapsamında Türk ortakların bu ülkelerdeki iştiraklerine finansman sağladıkları şeklinde değerlendirilmektedir.⁹⁰

⁹⁰ Hazine Müsteşarlığı, "2011 Yılı Yurtdışı Doğrudan Yatırım Raporu", Temmuz 2012, s. 7

	2009	2010	2011
Ödenmiş Sermaye	15.287.182.968	17.208.419.066	18.174.424.275
Sermayeye Eklenen Kar	31.610.657	411.683.374	1.282.436.479
Rezervler	4.284.198.557	3.140.565.744	3.416.948.229
Toplam	19.922.992.182	20.760.668.185	22.873.808.982
İştiraklere Verilen Borçlar	3.435.306.136	3.255.417.270	4.029.350.585
İştiraklerden Alınan Borçlar	1.108.098.741	1.507.471.420	505.432.725
Net Borç	2.327.207.395	1.747.945.851	3.523.917.860
Yurt Dışı Yatırım Stoku	22.250.199.577	22.508.614.036	26.397.726.842

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Mali Sektörle İlişkiler ve Kambiyo Genel Müdürlüğü

Tablo 6 – Türkiye'nin Dış Yatırım Stoku 2009-2011

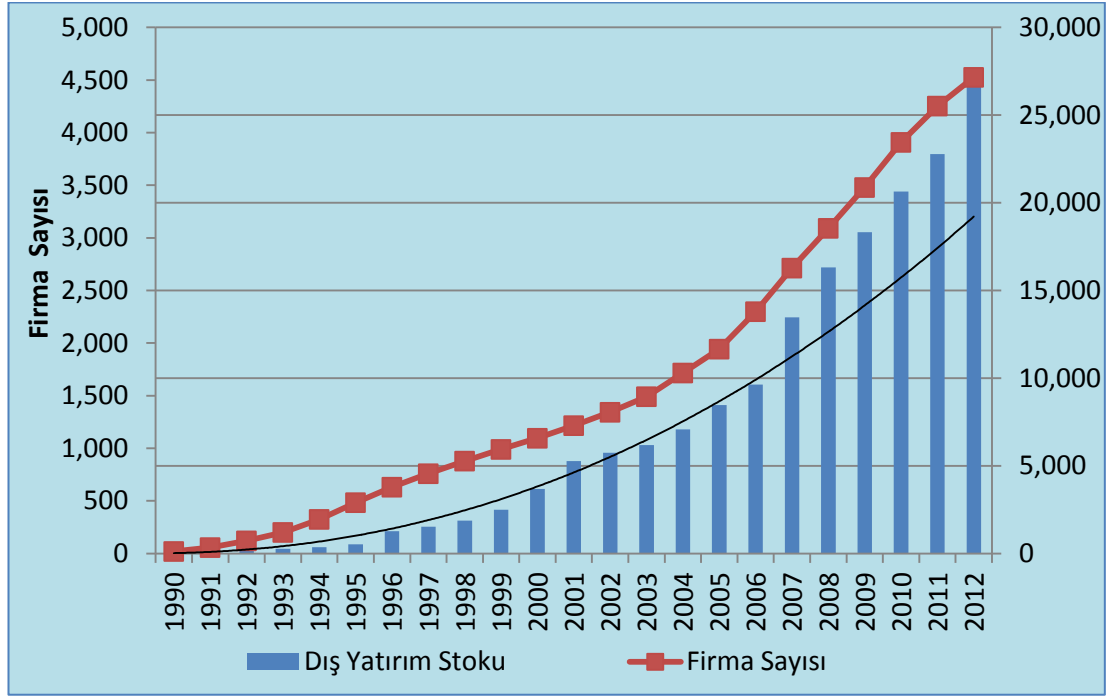
Türkiye'nin dış yatırımlarını inceleyen araştırmacılar Türkiye'nin resmi dış yatırım istatistiklerinin tam olarak gerçek durumu yansıtmadığını ve ülkenin dış yatırımını birkaç misli az gösterdiği hususunda hemfikir olmuşlardır.⁹¹ Çalışmamız sırasında yapılan araştırmalarda, Hazine Müsteşarlığı resmi verileri ile Ekonomi Bakanlığı verileri hem firma sayısı hem dış yatırım miktarı bakımından karşılaştırılmış ve neredeyse hiçbir ülke bazında tutarlı rakamların çıkmadığı görülmüştür. Kayıt yöntemlerindeki farklılıklar ve karşılaşılan zorluklar, Türk firmalarının dış yatırımlarını olduğundan az gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle, Türkiye'nin dış yatırımına ilişkin resmi veriler dış yatırımların gerçekçi bir şekilde toplam büyüklüğünü değil, Türkiye'de yerleşik kişilerin dış yatırımlarında sahip olduğu sermaye taahhütlerinin Türkiye'den gerçekleştirilen sermaye ihraçlarıyla ödenmiş olan kısmını kapsamaktadır.

3.3 Türk Firmalarının Dış Yatırım Performansı

Aşağıdaki grafikte Türk dış yatırımlarının 1990-2012 yılları arasındaki performansı kümülatif olarak ortaya konulmaktadır. Aşağıdaki grafiğe göre de,

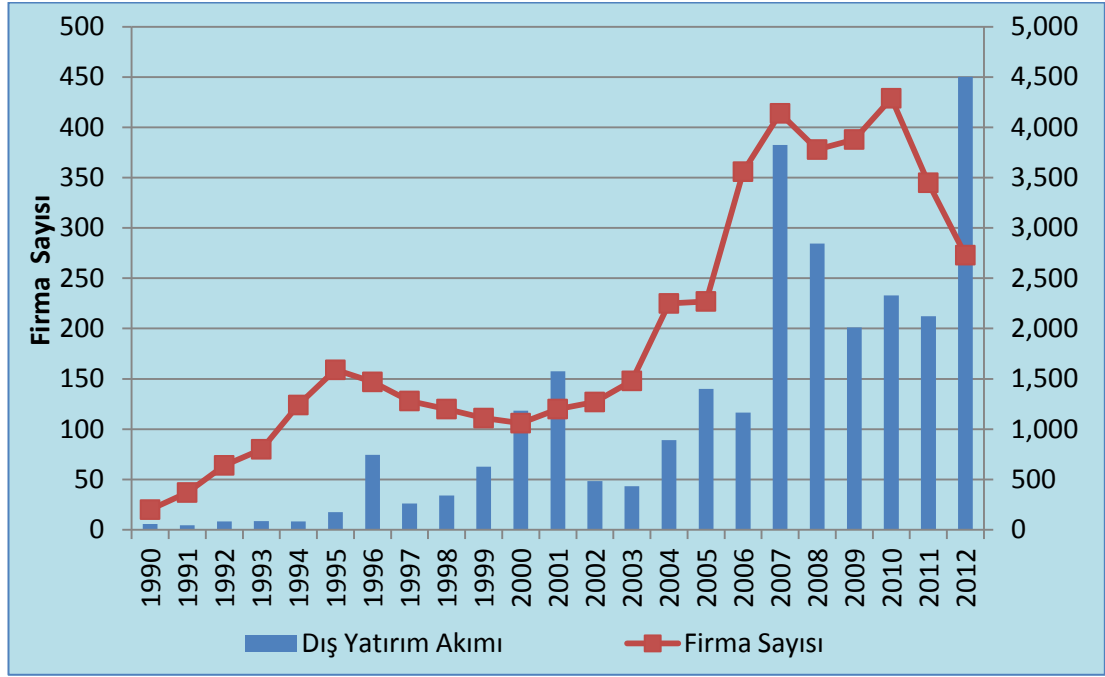
⁹¹ Yavan, Nuri, "Türkiye'nin Yurt Dışındaki Doğrudan Yatırımları: Tarihsel ve Mekânsal Perspektif", Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Güz 2012, Sayı 63, s. 242

Türkiye'nin dış yatırımları gerek firma sayısı olarak gerekse yatırım stoku olarak sürekli artmıştır. Bu artış özellikle 1990'ların ortalarından itibaren belirginlik kazanmış, 2000'li yıllarda ise önemli bir hacme ulaşmıştır. 1990'ların başında durağan bir seyir izleyen dış yatırımlar, 1996 yılından sonra hızla büyümeye başlamış ve 2001 krizinin etkisiyle keskin düşüşler yaşansa da özellikle 2004 yılından sonra bu büyüme daha belirgin hale gelmiştir. Bununla birlikte, 2007 ve son olarak 2012 yıllarında rekor seviyelerde dış yatırım gerçekleştirilmiştir. Nitekim aşağıdaki grafikler de yıllar itibarıyla büyüme trendini açıkça ortaya koymaktadır.

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Mali Sektörle İlişkiler ve Kambiyo Genel Müdürlüğü

Grafik 7 – Türkiye'nin Dış Yatırım Stokunun Yıllara Göre Gelişimi 1990-2012

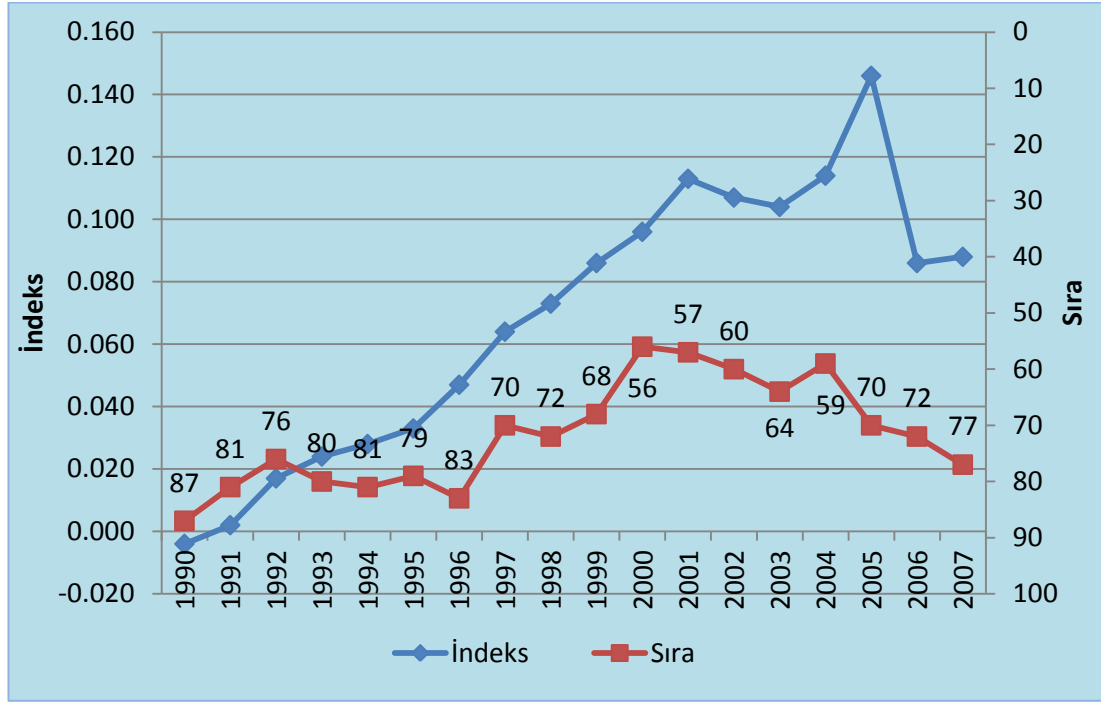

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Mali Sektörle İlişkiler ve Kambiyo Genel Müdürlüğü

Grafik 8 – Türkiye'nin Dış Yatırım Akımının Yıllara Göre Gelişimi 1990-2012

Türkiye'nin dış yatırım performansını göreceli olarak değerlendirmek için UNCTAD tarafından geliştirilen çeşitli performans göstergeleri kullanılmıştır. UNCTAD tarafından her ülke için hazırlanan *doğrudan dış yatırım performans indeksi* (Outward FDI Performance Index) bir ülkenin dış yatırımlarının dünyadaki dış yatırımlar içindeki payının, bu ülkenin dünya GSYH'sindeki payına oranını ifade etmektedir.⁹² 1990 yılından itibaren yayınlanan bu istatistik 2007 yılından sonra hesaplanmamış olup, sadece ülke içine dış yatırım çekme potansiyelini ölçmek amacıyla kullanılan dış yatırım performans indeksi (Inward FDI Performance Index) olarak hesaplanmıştır.

⁹² UNCTAD, "World Investment Report 2008, Transnational Corporations and the Infrastructure Challenge", UN New York and Geneva, 2008

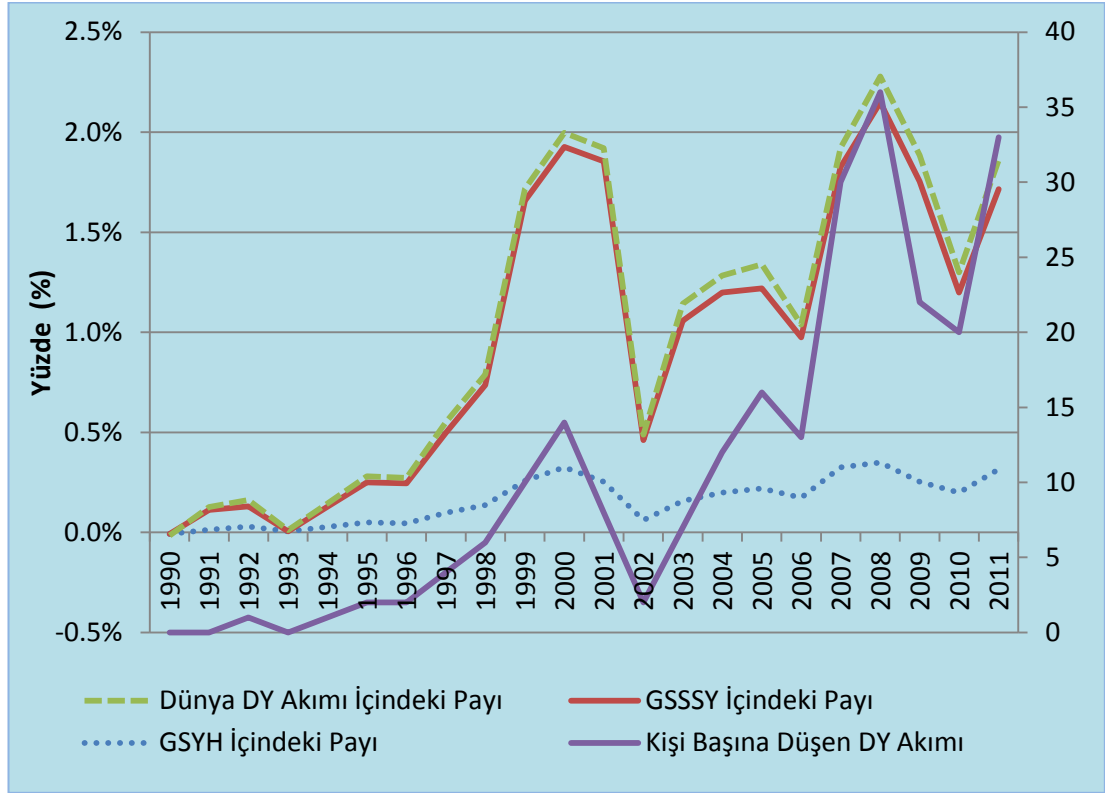

Kaynak: UNCTAD

Grafik 9 – Türkiye'nin Dış Yatırım Performans İndeksi ve Sıralaması 1990-2007

Türkiye'nin dış yatırım performans indeksinin 2006 ve 2007 yılları haricinde neredeyse sürekli yükseldiği görülmektedir. Grafikten de anlaşılacağı üzere, Türkiye 1990 yılında 128 ülke arasında dış yatırım performansı bakımından 87. sırada yer alırken 2007 yılında 140 ülke arasında 77. sıraya yükselmiştir. Hatta Türkiye 2000 yılında 56. sıraya kadar da yükselme başarısını göstermiştir. Bu durum da 1990'lı yıllarda Türkiye'nin dış yatırım anlamında sahip olduğu fırsatların arttığını ve Türk firmalarının bu fırsatları doğru bir şekilde kullanabildiklerini göstermektedir.

UNCTAD tarafından ülkelerin dış yatırım performansını ölçmek için kullanılan diğer göstergelere bakacak olursak, dış yatırım akımı için kullanılan performans göstergeleri şunlardır; (1) dış yatırım akımının GSYH'ye oranı, (2) dış yatırım akımının gayri safi sabit sermaye yatırımlarına (GSSSY) oranı, (3) kişi başına düşen dış yatırım akımı ve (4) dış yatırım akımının dünya dış yatırım akımı içindeki payı.

Kaynak: UNCTAD

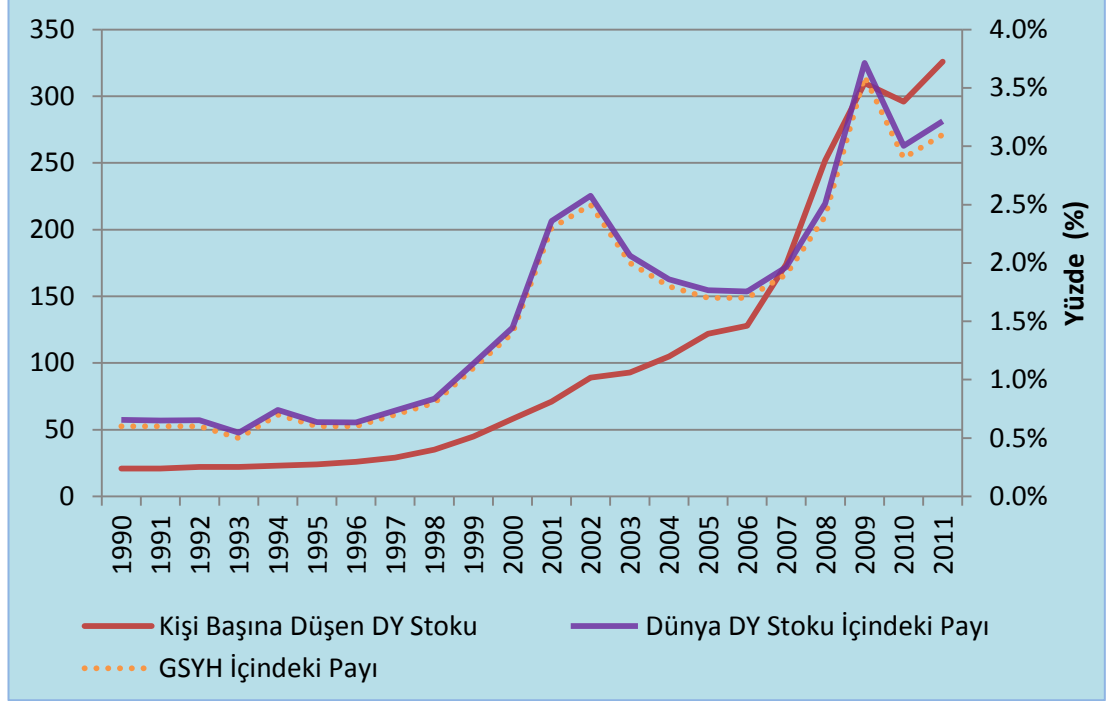
Grafik 10 – Türkiye'nin Dış Yatırım Akımının Seçilen Göstergelere Göre Performansı 1990-2011

İlk olarak *dış yatırım akımının GSYH'ye oranına* baktığımızda, 1990 yılında - % 0,008 olan oranın 2011 yılı sonunda % 0,316'ya yükseldiğini görmekteyiz. Diğer bir performans göstergesi olan *dış yatırım akımının gayri safi sabit sermaye yatırımlarına (GSSSY) oranı* ise 1990 yılında % 0,0'dan 2000 yılında % 1,6'ya kadar çıkmış, 2011 yılı itibarıyla ise bir miktar düşerek % 1,4 seviyesine gerilemiştir. Bunun yanında *kişi başına dış yatırım akımı* 1990 yılında 0 dolar iken 2000 yılında 14 dolara ve 2011 yılı sonunda 33 dolara çıkmıştır. Son olarak dış yatırım akımının dünya dış yatırım akımı içindeki payı ise - % 0,007'den 2011 yılı sonunda % 0,145'e kadar yükselmiştir.

UNCTAD tarafından dış yatırım stoku bazında hazırlanan diğer performans göstergeleri ise şunlardır; (1) dış yatırım stokunun GSYH'ye oranı, (2) kişi başına

düşen dış yatırım stoku ve (3) dış yatırım stokunun dünya dış yatırım stoku içindeki payı.

Kaynak: UNCTAD

Grafik 11 – Türkiye'nin Dış Yatırım Stokunun Seçilen Göstergelere Göre Performansı 1990-2011

İlk olarak *dış yatırım stokunun GSYH'ye oranına* bakacak olursak; Türkiye'nin dış yatırım stokunun GSYH'ye oranı 1990 yılında % 0,6 iken 2000 yılında % 1,4'e ve 2011 yılında ise % 3,1'e çıkarak ikinci en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Bunun yanında, *kişi başına düşen dış yatırım stoku* 1990 yılında 21 dolar iken, 2000'de 58 dolara ve 2011 yılı sonunda ise 326 dolara çıkmıştır. Diğer gösterge olan *dış yatırım stokunun dünya dış yatırım stoku içindeki payı* ise 1990 yılında % 0,055 iken 2011 yılı sonu itibarıyla % 0,114'e kadar yükselmiştir.

2011 başında açıklanan ve Kadir Has Üniversitesi, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), New York Columbia Üniversitesi Vale Center Columbia (VCC) ile KPMG işbirliğiyle yapılan "Çok uluslu Türk Şirketleri" araştırmasına göre, en büyük 19 çok uluslu Türk şirketinin yurt dışı mal varlıkları 31 milyar 402 milyon dolar, yurt

dışı satış hacmi ise 14 milyar 726 milyon dolar düzeyindedir. Bu çok uluslu şirketlerin yurtdışında 6 kıtada 396 iştiraki bulunmakta olup, bu iştiraklerde 89.946 kişiye istihdam sağlanmaktadır.

Söz konusu araştırmada, 74 milyar 300 milyon dolar olan toplam varlığının 8 milyar 51 milyon doları yurt dışında olan Sabancı Holding, bu hacimle Türk şirketlerin dış yatırımlarında ilk sırada, toplam 12 ülkede 21 iştiraki bulunan ve 28 milyar 507 milyon dolar olan toplam varlığının 6 milyar 357 milyon doları yurt dışında bulunan Doğu Grubu sıralamada ikinci sırada yer almıştı. 7 milyar 45 milyon dolar olan toplam varlığının 3 milyar 195 milyon doları yurt dışında bulunan Enka Grubu ise üçüncü sırada yer alan şirket olmuştur. Koç Holding de bu araştırmada 7. sırada yer alırken, Turkcell, Çalık Holding, TPAO, Şişecam, Tekfen, Doğan Holding, Alarko Grup, TAV Holding, Zorlu Enerji Grup, Orhan Holding, Eczacıbaşı Holding, Borusan Holding, Yıldız Holding, Eroğlu ve Çelebi Holding de dış yatırımlarıyla öne çıkan Türk grup ve şirketler arasında bulunuyor.⁹³

3.4 Türk Dış Yatırımlarının Coğrafi Dağılımı

Hazine Müsteşarlığı Mali Sektörle İlişkiler ve Kambiyo Genel Müdürlüğü verilerine göre 1990 yılında sadece 12 ülkede, 2000 yılında ise 42 ülkede Türk yatırımı varken bugün dünya genelinde 112 farklı ülkede Türk firmalarının dış yatırımlarını görmek mümkündür. 1990 yılından 2012 yılı sonuna kadar yapılan kümülatif toplam dış yatırımlar incelendiğinde iki özellik göze çarpmaktadır. Birincisi, Türkiye'nin yurtdışındaki yatırımlarının büyük bölümü, ülkenin yakın çevresindeki Akdeniz ve Karadeniz havzasındaki bölgelerde yoğunluk göstermektedir. Bu duruma ABD yani Kuzey Amerika bölgesi istisna olarak gösterilebilir. Tablodaki rakamlara baktığımızda Türk dış yatırımlarının Batı Avrupa, Orta Asya ve Kafkaslar ile Doğu Avrupa ve Balkanlar bölgelerinde yoğunlaştığı söylenebilir. İkincisi, Sahraaltı Afrika olarak da adlandırabileceğimiz Afrika'nın batı,

---

⁹³ Emerging Markets Global Players Project Turkey, "Çok Uluslu Türk Şirketleri 2011", DEİK, Vale Columbia Center On Sustainable International Investment, Kadir Has Üniversitesi, KPMG, s. 10

orta ve güney bölümü ile Latin Amerika'nın büyük kısmı ve Avustralya kıtasının tamamı Türk firmalarının yatırımlarından neredeyse yoksun durumdadır.

BÖLGE	Firma Sayısı	Ülke Sayısı	1990 - 2012 Dış Yatırım (\$)	Stok Oranı
AVRUPA	1.953	37	16.123.420.814	59,12 %
Batı Avrupa	1.049	17	14.137.694.075	51,84 %
Doğu Avrupa	628	10	1.131.675.906	4,15 %
Balkanlar	276	10	854.050.833	3,13 %
ASYA	1.397	37	7.275.976.729	26,68 %
Kafkasya	237	2	4.583.249.702	16,81 %
Orta Asya	380	6	938.088.968	3,44 %
Rusya	304	1	672.130.588	2,46 %
Uzak Doğu	202	16	541.831.560	1,99 %
Orta Doğu	274	12	540.675.910	1,98 %
AMERİKA	267	7	972.384.499	3,57 %
Kuzey Amerika	250	2	946.604.210	3,47 %
Latin Amerika	17	5	25.780.289	0,09 %
AFRİKA	347	31	892.396.549	3,27 %
Kuzey Afrika	298	5	798.430.696	2,93 %
Sahraaltı Afrika	49	10	93.965.854	0,34 %
<i>Orta Afrika</i>	<i>17</i>	<i>2</i>	<i>43.799.265</i>	<i>0,16 %</i>
<i>Batı Afrika</i>	<i>18</i>	<i>5</i>	<i>31.123.366</i>	<i>0,11 %</i>
<i>Güney Afrika</i>	<i>14</i>	<i>3</i>	<i>19.043.223</i>	<i>0,07 %</i>
OFF SHORE ÜLKELERİ	133	14	1.790.680.529	6,57 %
KKTC	427	1	212.745.081	0,78 %
AVUSTRALYA	2	2	4.319.796	0,02 %
TOPLAM	4.526	112	27.271.923.996	100,00 %

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Mali Sektörle İlişkiler ve Kambiyo Genel Müdürlüğü

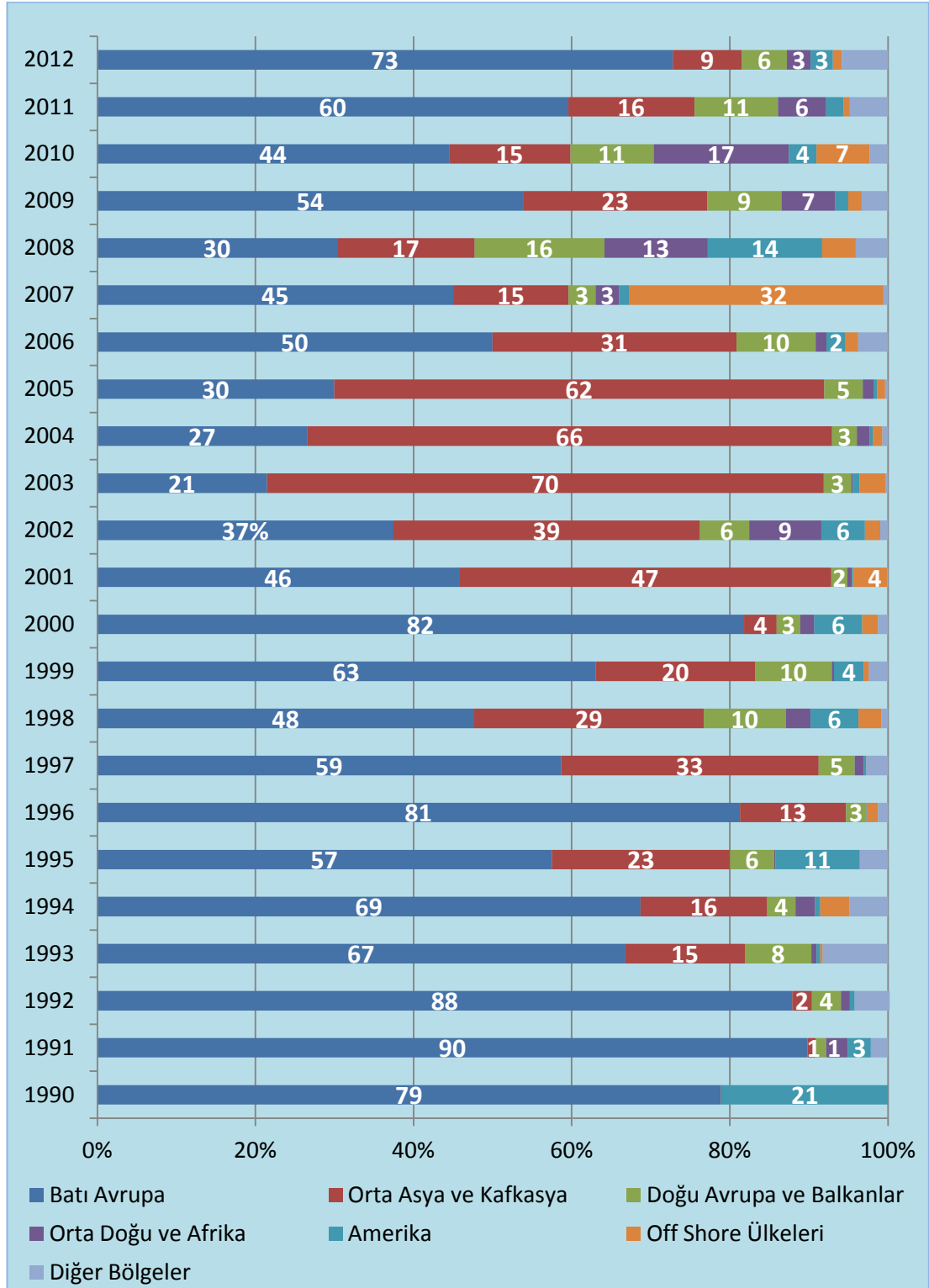
Tablo 7 – Türk Dış Yatırımlarının Bölgesel Dağılımı 1990-2012

Gerçekten de Türkiye'nin toplam dış yatırımlarını coğrafi olarak incelediğimizde dış yatırımların; 14,1 milyar dolar tutarla % 52'lik kısmının 15 AB ülkesini de içeren Batı Avrupa ülkelerinde, 6,2 milyar dolarla % 23'lük kısmının Rusya, Orta Asya ve Kafkas ülkelerinde, yaklaşık 2 milyar dolarla % 7'lik kısmının ise 10 AB ülkesini de içeren Doğu Avrupa ve Balkanlar bölgesinde bulunduğu görülmektedir. Ayrıca, 1,8 milyar dolarla % 7'lik kısmının vergi cenneti olarak da bilinen off-shore ülkelerine, yaklaşık 1 milyar dolarlık dış yatırımla % 4'lük kısmının

Amerika kıtası ülkelerine ve 213 milyon dolarla % 1'lik kısmının ise Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'ne yöneldiği görülmektedir.

2012 yılı sonu itibarıyla yapılan toplam Türk dış yatırımlarının % 63'ü gelişmiş ülkelere geri kalan % 37'si de gelişmekte olan ülkelere yönelmiş bulunmaktadır. Aşağıdaki grafikten de anlaşılacağı üzere, Türk dış yatırımcılarının 1990'lı yıllarda sanayileşmiş ve gelişmiş Batı ekonomilerine yaptığı dış yatırım miktarı düşerken, bu zaman zarfında özellikle 2000'li yılların başlarında yapılan dış yatırımlar eksenini değiştirmiş ve artan oranda riski daha yüksek kalkınma düzeyi Türkiye ile benzer veya daha düşük olan gelişmekte olan ülkelere doğru kaymıştır. Bu değişikliğin en önemli nedenleri ise, 1990'lı yıllarda SSCB'nin dağılmasıyla Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetlerine olan ilginin artması ve Balkanlar'da ve Doğu Avrupa'da yaşanan siyasi bağımsızlıkların ardından ülke ekonomilerinde yaşanan dönüşüm süreciyle bu bölgedeki özellikle Türk ve Müslüman nüfusun fazla yaşadığı ülkelere olan ilginin artmasıdır.

Bununla birlikte son yıllara baktığımızda ise, gelişmiş ülkelerin yer aldığı gruplar olan Batı Avrupa ve Amerika bölgelerinin payının yeniden yükselmekte olduğu gözlemlenmektedir. Çünkü Hollanda, İrlanda ve Lüksemburg gibi ülkeler sunduğu çeşitli vergi avantajları ve diğer fırsatlar sebebiyle Türk dış yatırımlarında ön plana çıkmıştır. Her ne kadar İrlanda'ya yapılan dış yatırım 2012 yılında büyük bir düşüş gösterse de, bu üç ülkeye sadece son 4 yılda yapılan toplam dış yatırım 6,3 milyar dolar olup, bu süre zarfında bölgeye yapılan yatırımın % 94'ünü oluşturmaktadır. Bir başka dikkat çeken özellik ise, Orta Doğu ve Afrika bölgesine yapılan yatırımlarda son yıllarda gözle görülür bir artışın olmasıdır.

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Mali Sektörle İlişkiler ve Kambiyo Genel Müdürlüğü

Grafik 12 – Türk Dış Yatırımlarının Yıllara Göre Bölgesel Dağılımı 1990-2012

3.4.1 Balkanlar'daki Türk Dış Yatırımlarının Durumu

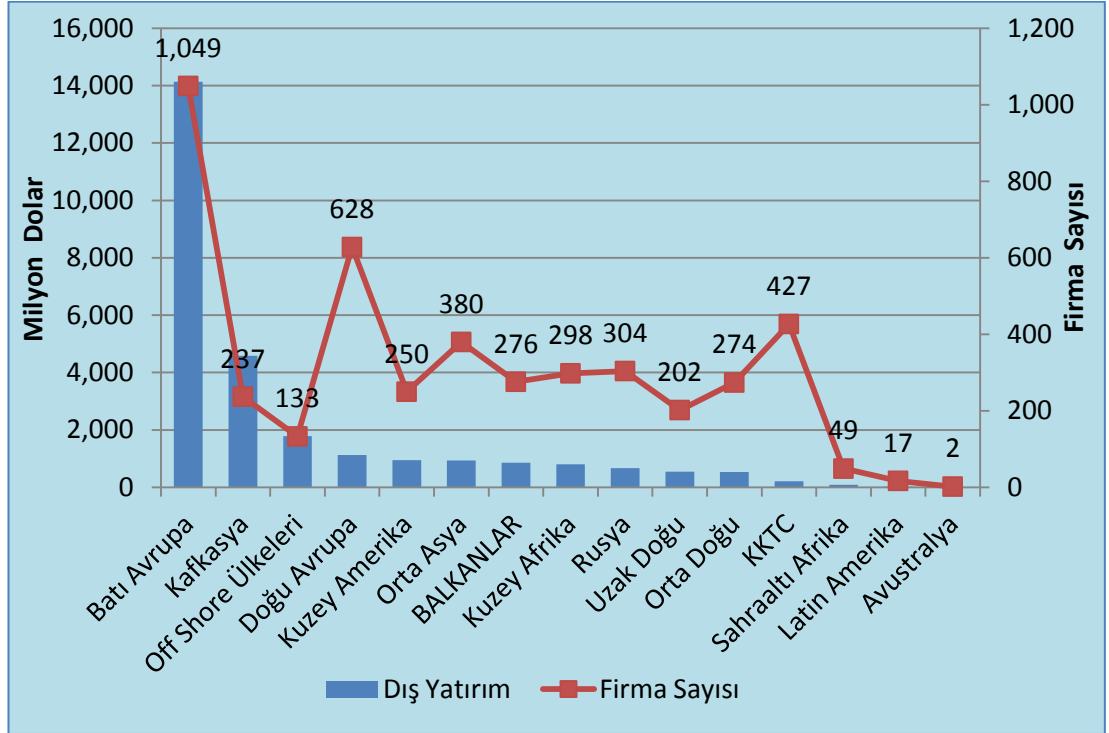
Türkiye'nin dış yatırımlarının % 78'i olan yaklaşık 21,4 milyar dolarlık kısmının 10 ülkeye yöneldiği görülmektedir. Dış yatırım toplamının ülkeler itibarıyla dağılımına bakıldığında ilk sırayı çok büyük bir farkla Hollanda'nın aldığı görülmektedir. Bu ülkeyi Azerbaycan, Malta, Almanya ve ABD takip etmektedir. Hollanda'nın konumunda özellikle bankacılık ve finans ile holding alanlarında yapılan yatırımlar etkili olurken Almanya bankacılık, ticaret ve imalat sektöründeki yatırımlarıyla öne çıkmaktadır. Azerbaycan ise özellikle Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığının (TPAO) uzun yıllardır yaptığı sermaye ihraçları nedeniyle yine dış yatırımlar açısından önemli bir ülke konumundadır. Geriye kalan 102 ülkenin payı ise yaklaşık 5,9 milyar dolarlık miktarla sadece % 22'dir.

Sıra	Ülke	Firma Sayısı	Dış Yatırım (\$)	Oran (%)
1	Hollanda	231	9.914.023.124	36,35
2	Azerbaycan	155	4.428.832.243	16,24
3	Malta	41	1.406.762.354	5,16
4	Almanya	336	1.251.468.443	4,59
5	A.B.D.	236	925.629.470	3,39
6	İrlanda	21	782.621.452	2,87
7	Lüksemburg	32	739.064.954	2,71
8	Kazakistan	157	737.791.161	2,71
9	Rusya Federasyonu	304	672.130.588	2,46
10	İngiltere	105	505.370.194	1,85
	İLK 10 ÜLKE	1.618	21.363.693.984	78,34
	BALKANLAR	276	854.050.833	3,13
19	Hırvatistan	13	199.757.684	0,73
21	Bosna Hersek	18	186.118.640	0,68
31	Makedonya	58	111.871.036	0,41
32	Bulgaristan	109	110.034.854	0,40
36	Yunanistan	24	80.480.879	0,30
38	Arnavutluk	21	77.847.576	0,29
41	Kosova	23	61.896.033	0,23
58	Karadağ	3	19.994.931	0,07
76	Slovenya	1	4.646.084	0,02
88	Sırbistan	6	1.403.116	0,01
	TOPLAM	4.526	27.271.923.996	100

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Mali Sektörle İlişkiler ve Kambyo Genel Müdürlüğü

Tablo 8 – Türkiye'nin Dış Yatırımlarının Ülkelere Göre Dağılımı 1990-2012

Türk dış yatırımlarını bölge bazında incelemek gerekirse, en fazla dış yatırımın yapıldığı Batı Avrupa'ya baktığımızda; bu bölgeye yapılan dış yatırımın % 79'u olan 11,2 milyar doları 567 firma tarafından sadece Hollanda ve Almanya'ya yapılmaktadır. Almanya ve Hollanda'nın konumunda ise özellikle bankacılık ve finans ile holding sektörlerinde yapılan yatırımlar etkili olmaktadır. Çünkü özellikle Hollanda vergi avantajı nedeniyle özel amaçlı holding şirketlerinin kurulduğu bir ülke olup, burada kurulan holding şirketleri tarafından diğer ülkelere yapılan yatırımlar yönlendirilmektedir. Geriye kalan 15 ülkede ise bu bölgeye yapılan yatırımın % 21'i olan 2,9 milyar dolar yatırım 482 firma tarafından yapılmıştır.

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Mali Sektörle İlişkiler ve Kambiyo Genel Müdürlüğü

Grafik 13 – Türkiye'nin Dış Yatırımlarının Ülke Gruplarına Göre Dağılımı

Kafkasya'ya yapılan dış yatırımın % 97'si olan 4,4 milyar doları 155 firma tarafından sadece Azerbaycan'a yapılmıştır. Azerbaycan, özellikle Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığının (TPAO) uzun yıllardır yaptığı sermaye ihraçları nedeniyle yine dış yatırımlar açısından önemli bir ülke konumundadır. Zira bu ülkeye yapılan dış yatırımın % 94'ü olan 4,2 milyar doları da enerji sektörüne yönelmiştir. Geriye kalan

ve bu bölgeye yapılan yatırımın % 3'ü olan yaklaşık 200 milyon dolarlık dış yatırım ise 81 firma tarafından sadece Gürcistan'a yapılmıştır.

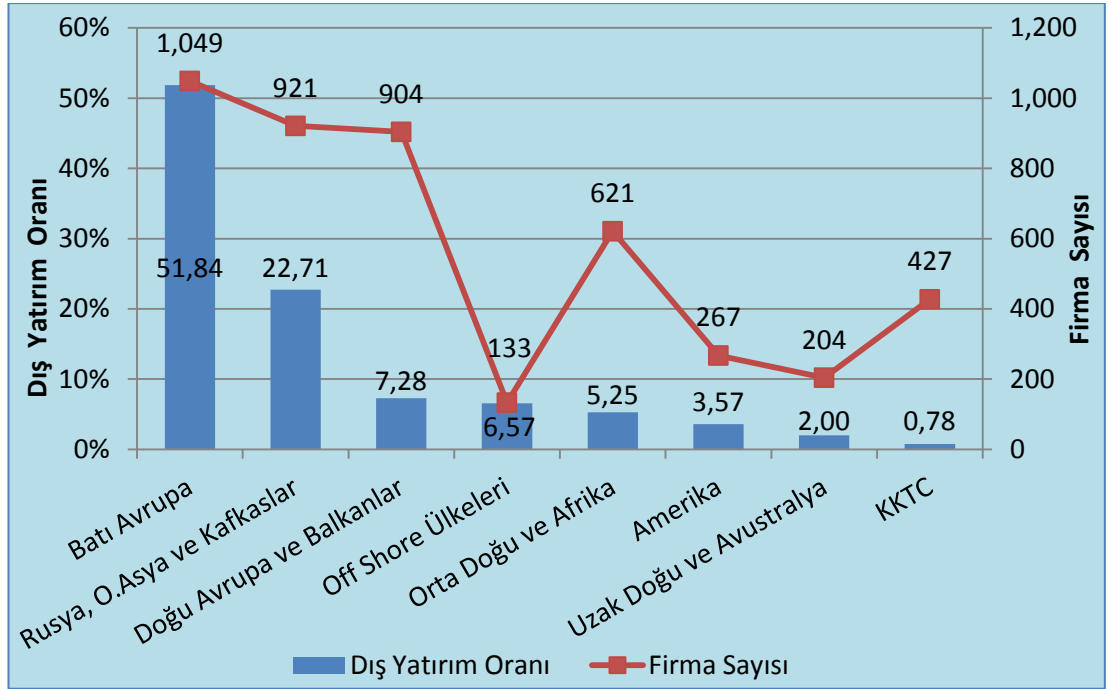
Off-shore ülkelerinde yapılan dış yatırımın % 79'u olan 1,4 milyar doları 41 firma tarafından sadece Malta'ya yapılmıştır. Malta da Hollanda gibi vergi avantajları nedeniyle özel amaçlı holding şirketlerinin kurulduğu bir ülke olup, burada kurulan holding şirketleri tarafından diğer ülkelere yapılan yatırımlar yönlendirilmektedir. Geriye kalan 13 ülkede ise bu bölgeye yapılan yatırımın % 21'i olan yaklaşık 400 milyon dolar dış yatırım 92 firma tarafından yapılmıştır.

Doğu Avrupa ülkelerine yapılan dış yatırımın % 45'i olan 503 milyon doları 20 firma tarafından sadece Belarus'a yapılmıştır. Bu ülkeye yapılan yatırımın yüksekliği ise, Turkcell'in 2008 yılında Belarus Telekom'un % 80'ini 500 milyon dolar karşılığında satın almasından kaynaklanmaktadır. Bu miktar hariç tutulduğunda, bu bölgenin ikinci en yüksek firma sayısına sahip olmasına rağmen yatırım tutarı bakımından diğer bölgelere kıyasla düşük düzeyde kalması, bu bölgede daha çok küçük ve orta büyüklükte işletmelerin dış yatırım yapmakta olduğunu göstermektedir. Zira geriye kalan 9 ülkede bu bölgeye yapılan yatırımın % 55'i olan 629 milyon dolar yatırım toplam 608 firma tarafından yapılmıştır.

Balkanlarda bulunan ve toplam nüfusu 50 milyona yaklaşan 10 ülkeye yapılan toplam dış yatırımın diğer bölgelerle kıyaslandığında önemli seviyede olduğu görülmektedir. Balkanlar 276 firma sayısı ve yaklaşık 854 milyon dolarlık dış yatırım tutarıyla sınıflandırma yapılan 15 bölge arasında 7. sırada bulunmaktadır. Balkanlara yapılan dış yatırım toplam dış yatırım tutarının % 3,13'üne denk gelmektedir. Diğer bölgelerin Balkanlara oranla daha fazla dış yatırıma sahip olmasının sebepleri; dış yatırımcının öncelikli olarak kar amacı güttüğünden vergi avantajı daha yüksek olan ve ticaret ilişkileri açısından da çok avantajlı konumda bulunan ülkeleri tercih etmesi ve Hollanda, Malta ve Lüksemburg gibi bazı ülkeler özelinde yatırımlarını bu ülkeler üzerinden yönlendirmesidir.

Balkanlar coğrafyası Türkiye'ye olan yakınlığı sebebiyle Doğu Avrupa ile birlikte düşünüldüğünde, yapılan dış yatırımların büyüklüğüne baktığımızda Batı Avrupa ile Orta Asya ve Kafkaslardan sonra üçüncü öncelikli bölge olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, Orta Asya ve Kafkaslara yapılan yatırımın büyük kısmının TPAO tarafından Azerbaycan'da enerji sektörüne yapıldığı düşünülürse, Doğu Avrupa ve Balkanlar'ın da bu bölgeyle eşdeğer öneme sahip olduğunu söyleyebiliriz. Hatta burada şunu söylemek de mümkündür; yapılan literatür araştırmasında Rusya'nın çoğu çalışmada Doğu Avrupa bölgesi içinde sınıflandırıldığı görülmüştür. Rusya Doğu Avrupa bölgesine dâhil edildiği takdirde, bu bölgenin toplam dış yatırımlardan yaklaşık % 7'lik bir pay sahibi olmasıyla Kafkasya'dan sonra üçüncü öncelikli bölge olduğu göze çarpmaktadır.

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Mali Sektörle İlişkiler ve Kambiyo Genel Müdürlüğü

Grafik 14 – Türk Dış Yatırımlarının Birleştirilmiş Ülke Gruplarına Göre Dağılımı

3.5 Türk Dış Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

Türkiye'nin dış yatırımlarının sektörel dağılımına göre, toplam tutarın % 74'üne karşılık gelen yaklaşık 20,2 milyar dolarlık kısmı hizmetler sektörüne, % 26'sına karşılık gelen yaklaşık 7,1 milyar dolarlık kısmı ise sanayi sektörüne yapılan yatırımlardan oluşmaktadır.

SEKTÖR	DIŞ YATIRIM (\$)	ORAN (%)
Tarım Sektörü	10.409.738	0,04
Sanayi Sektörü	7.075.305.325	25,94
Enerji	4.669.948.397	17,12
İmalat	2.244.086.742	8,23
Madencilik	161.270.185	0,59
Hizmetler Sektörü	20.186.208.934	74,02
Holding Şirketlerinin Faaliyetleri	5.311.205.675	19,47
Bankacılık ve Sigorta Faaliyetleri	3.612.156.264	13,24
Ticaret	2.184.320.865	8,01
Bilgi ve İletişim	1.688.836.927	6,19
İnşaat	886.849.539	3,25
Gayrimenkul Faaliyetleri	479.408.094	1,76
Ulaştırma ve Depolama	346.685.600	1,27
Sağlık ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri	259.096.902	0,95
Konaklama ve Yiyecek Hizmeti Faaliyetleri	210.172.400	0,77
Diğer	5.207.476.668	19,09
TOPLAM	27.271.923.996	100

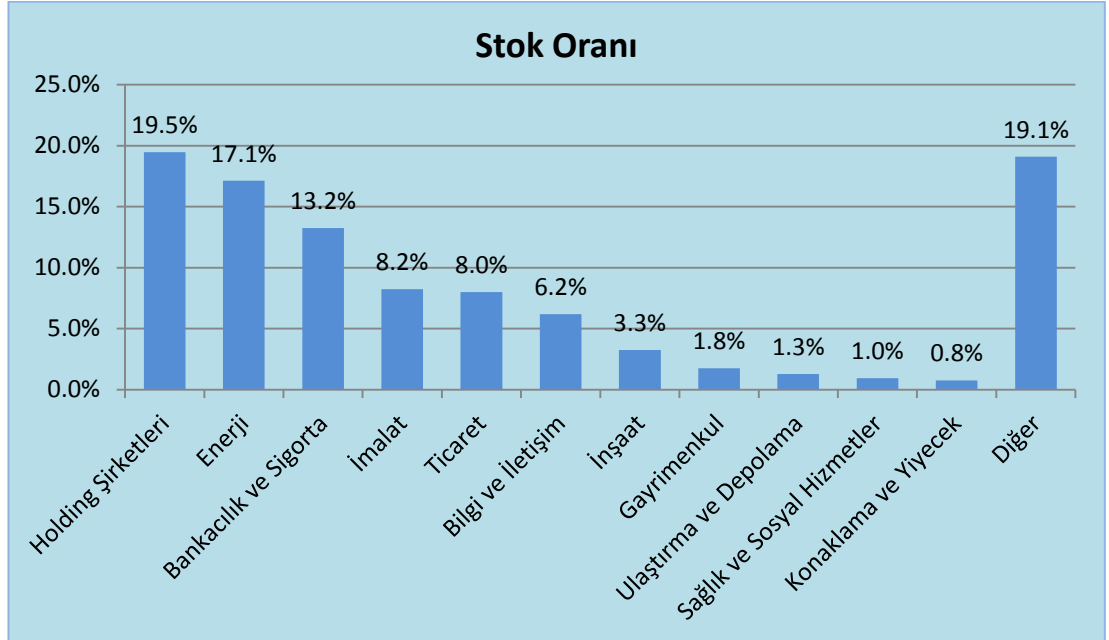
Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Mali Sektörle İlişkiler ve Kambiyo Genel Müdürlüğü

Tablo 9 – Türkiye'nin Dış Yatırımlarının Sektörlere Göre Dağılımı 1990-2012

Hizmetler sektörünün payının yüksekliğinin sebebi, daha çok dünya genelindeki gelişime paralel olarak, gelişmekte olan ülkelere giden dış yatırımlarda da hizmet sektörünün çok büyük pay alması ve bu sektörün öneminin giderek artmasıdır.⁹⁴ Alt sektörler itibarıyla dağılıma bakıldığında ise, sanayi sektöründe enerjinin 4,7 milyar dolarla % 17 ve imalat sektörünün 2,2 milyar dolarla

⁹⁴ Yavan, Nuri, a.g.m., s. 253

% 8 gerçekleşme oranına sahip olduğu görülmektedir. Hizmetler sektöründe en yüksek payı 5,3 milyar dolar ve % 19 payla holding şirketlerinin faaliyetleri, 3,6 milyar dolar ve % 13 payla bankacılık ve sigorta faaliyetleri ve 2,2 milyar dolar ve % 8'lik payla ticaretin aldığı görülmektedir. Bu dağılımın sebebi ise, özellikle Türkiye'de bulunan bankaların yurtdışında kurdukları bankalar ve banka şubeleri ile büyük sermaye gruplarının oluşturduğu finansal holding şirketleri etkili olmaktadır. Enerji sektörü ise TPAO'nun faaliyetleri nedeniyle önemli bir sektör konumundadır. Yine imalat, bilgi iletişim ve inşaat sektörleri de önemli sektörler arasında yer almaktadır.

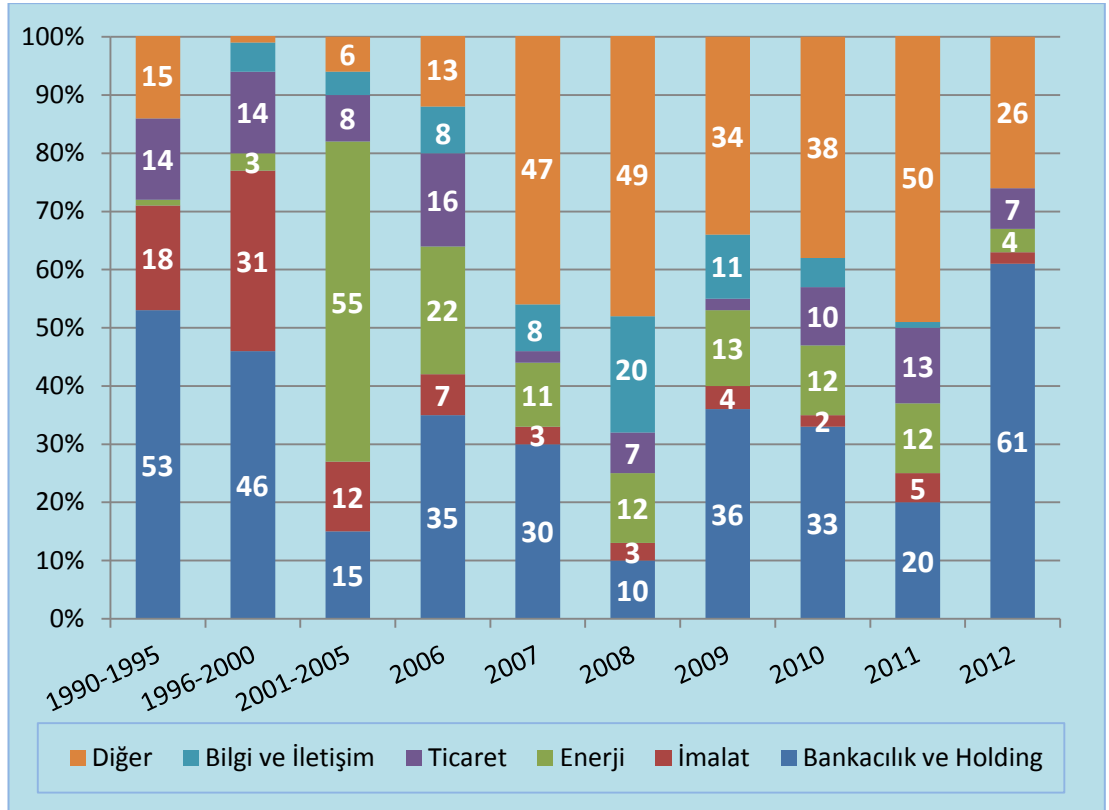

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Mali Sektörle İlişkiler ve Kambiyo Genel Müdürlüğü

Grafik 15 – Türkiye'nin Dış Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

Türkiye'nin dış yatırımlarının sektörler göre dağılımı dönemler itibarıyla incelendiğinde, 1990 yılında dış yatırımların % 98'i hizmet sektörüne yapılırken, 2000 yılında hizmet sektörünün payı % 51'e, hatta 2005 yılında % 26'ya kadar düşmüş; 2006 yılından itibaren büyük bir hızla yükselerek 2012 yılında % 92 gibi büyük bir paya ulaşmıştır. Buna karşın sanayi sektörünün payı 1990'da % 2'den 2000 yılında % 48'e, daha sonra da 2005 yılında % 74'e kadar yükselmiştir. 2006

yılından sonra ise hizmet sektörünün tekrar önem kazanmasıyla birlikte büyük bir düşüş yaşayarak 2012 yılı itibarıyla % 8'e kadar gerilemiştir. Türk dış yatırımlarının dönemsel olarak dağılımına baktığımızda, özellikle 2000 ve 2005 yılları sonrasında sektörel dağılım olarak önemli bir dönüşüm sürecine girdiği görülmektedir. Dış yatırımlar 1990 sonrası 2005 yılına kadar hizmet sektöründen sanayi sektörüne doğru yönelmiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri de, 2000 sonrasında enerji sektöründe özellikle de petrol ve doğalgaz yatırımlarında büyük artışın olmasıdır. 2005 yılı sonrasında ise holding şirketlerinin faaliyetleri ve bankacılık yatırımları ile ticaret sektörüne yapılan yatırımların çok hızlı bir şekilde artması ile dünyadaki hizmet sektörünün öneminin artışına da paralel olarak hizmet sektörü öncelikli konuma gelmiştir.

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Mali Sektörle İlişkiler ve Kambiyo Genel Müdürlüğü

Grafik 16 – Türkiye'nin Dış Yatırımlarının Yıllara Göre Sektörel Dağılımı

BÖLGE	Holding Şirketleri	Enerji	Bankacılık ve Sigorta	İmalat	Ticaret	Bilgi ve İletişim	İnşaat	Gayri menkul	Ulaşım ve Depolama	Sağlık ve Sosyal Hizmetler	Diğer	TOPLAM
Batı Avrupa	35,34	0,40	17,01	9,75	9,52	6,09	1,14	2,92	0,97	0,00	16,85	100,00
Balkanlar	20,00	1,43	24,07	4,58	15,02	5,52	7,88	0,01	0,10	3,71	17,68	100,00
Doğu Avrupa	0,86	0,21	3,35	20,34	7,19	44,66	5,02	0,41	0,72	0,45	16,78	100,00
Rusya	2,28	0,01	19,58	15,10	37,67	0,00	14,18	4,44	0,01	0,00	6,72	100,00
Orta Asya	0,27	30,67	25,81	20,30	9,34	1,37	2,16	0,00	0,34	1,29	8,46	100,00
Kafkasya	0,01	91,74	0,81	1,12	0,75	4,07	0,40	0,00	0,69	0,00	0,40	100,00
Orta Doğu	0,00	3,65	13,71	7,13	3,19	3,79	9,60	0,02	0,01	0,00	58,91	100,00
Uzak Doğu	0,06	2,10	0,00	4,34	10,15	0,06	3,05	0,00	2,04	38,18	40,02	100,00
Kuzey Amerika	0,58	0,08	13,84	7,65	5,49	0,78	2,53	2,28	5,34	0,32	61,10	100,00
Latin Amerika	0,00	0,04	0,00	72,40	2,43	0,00	0,12	0,00	0,00	0,00	25,01	100,00
Afrika	0,14	2,96	2,95	9,89	6,44	0,05	41,06	0,02	0,24	0,00	36,25	100,00
Off-Shore Ülkeleri	5,94	2,59	11,96	0,34	3,64	0,59	0,10	0,53	5,66	0,00	68,64	100,00
Diğer Bölgeler	1,22	0,67	49,61	2,22	2,60	17,32	3,13	0,03	0,09	0,07	23,05	100,00
TOPLAM	19,47	17,12	13,24	8,23	8,01	6,19	3,25	1,76	1,27	0,95	20,49	100,00

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı verilerine dayanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 10 – Türkiye'nin Dış Yatırımlarının Bölgesel Bazda Sektörel Dağılımı (%)

Türkiye'nin dış yatırımlarının bölge bazında sektörel dağılımına baktığımızda dış yatırımların; Batı Avrupa'da holding şirketlerinin faaliyetleri ve bankacılık ve sigorta sektörlerinde, Doğu Avrupa'da bilgi ve iletişim ile imalat sektörlerinde, Rusya'da ticaret ve bankacılık ve sigorta sektörlerinde, Orta Asya'da bankacılık ve enerji sektörlerinde, Kafkasya'da tamamına yakını enerji sektöründe, Uzak Doğu'da sağlık ve sosyal hizmetler sektöründe, Latin Amerika'da imalat sektöründe, Afrika'da inşaat ve imalat sektörlerinde, Off-shore ülkelerinde diğer sektörlerde ve diğer bölgelerde (KKTC ve Avustralya) ise bankacılık ile bilgi ve iletişim sektörlerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Balkanlar bölgesine yapılan dış yatırımların dağılımına bakacak olursak; bu bölgeye yapılan toplam yatırımın 206 milyon dolar tutarındaki % 24'ü bankacılık ve sigorta sektörüne, 171 milyon dolar tutarındaki % 20'si holding şirketlerinin faaliyetleri sektörüne, 151 milyon dolar tutarındaki % 18'i diğer sektörlere, 128 milyon dolar tutarındaki % 15'i ticaret sektörüne ve 67 milyon dolar tutarındaki % 8'i inşaat sektörüne yapılmıştır.

Her bölgenin farklı dış yatırım tutarlarına sahip olmasından dolayı kimi bölgelerde dış yatırım tutarının düşüklüğünden de kaynaklanan bazı sektörlerin ön plana çıktığı görülebilmektedir. Bu yüzden sadece her bölgeyi kendi içinde ele almanın yanında, Türkiye'nin tüm dış yatırımlarını sektör bazında ele almanın da gerekli olduğu düşünülmektedir. Dış yatırım rakamlarını sektör esaslı incelediğimizde ise; holding şirketlerinin faaliyetlerinin tamamına yakınının Batı Avrupa'da, enerji yatırımlarının tamamına yakınının Kafkasya bölgesinde, bankacılık yatırımlarının Batı Avrupa, Orta Asya ve Balkanlar'da, ticaret sektörünün Batı Avrupa, Rusya ve Balkanlar'da, bilgi ve iletişim yatırımlarının Batı Avrupa, Doğu Avrupa ve Kafkasya bölgelerinde, inşaat sektörü yatırımlarının Afrika, Batı Avrupa ve Rusya bölgelerinde, gayrimenkul yatırımlarının büyük çoğunluğunun yine Batı Avrupa bölgesinde, ulaşım ve depolama sektörü yatırımlarının Batı Avrupa ve Off-shore ülkelerinde, sağlık ve sosyal hizmetler sektörü yatırımlarının büyük çoğunluğunun Uzak Doğu ülkelerinde ve diğer sektör yatırımlarının ise Batı Avrupa ve Off-shore ülkelerinde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır.

BÖLGE	Holding Şirketleri	Enerji	Bankacılık ve Sigorta	İmalat	Ticaret	Bilgi ve İletişim	İnşaat	Gayri menkul	Ulaşım ve Depolama	Sağlık ve Sosyal Hizmetler	Diğer	TOPLAM
Batı Avrupa	94,07	1,22	66,57	61,45	61,63	50,95	18,18	86,20	39,61	0,06	42,63	51,84
Balkanlar	3,22	0,26	5,69	1,74	5,87	2,79	7,59	0,02	0,25	12,23	2,70	3,13
Doğu Avrupa	0,18	0,05	1,05	10,26	3,72	29,93	6,41	0,98	2,36	1,98	3,40	4,15
Rusya	0,29	0,00	3,64	4,52	11,59	0,00	10,75	6,22	0,02	0,00	0,81	2,46
Orta Asya	0,05	6,16	6,70	8,49	4,01	0,76	2,28	0,01	0,91	4,67	1,42	3,44
Kafkasya	0,01	90,04	1,03	2,30	1,58	11,03	2,09	0,00	9,14	0,00	0,33	16,81
Orta Doğu	0,00	0,42	2,05	1,72	0,79	1,21	5,85	0,02	0,02	0,00	5,70	1,98
Uzak Doğu	0,01	0,24	0,00	1,05	2,52	0,02	1,86	0,00	3,19	79,84	3,88	1,99
Kuzey Amerika	0,10	0,02	3,63	3,23	2,38	0,43	2,70	4,51	14,59	1,16	10,35	3,47
Latin Amerika	0,00	0,00	0,00	0,83	0,03	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,12	0,09
Afrika	0,02	0,57	0,73	3,93	2,63	0,03	41,32	0,04	0,61	0,00	5,79	3,27
Off-Shore Ülkeleri	2,00	0,99	5,93	0,27	2,98	0,62	0,21	2,00	29,25	0,00	21,99	6,57
Diğer Bölgeler	0,05	0,03	2,98	0,21	0,26	2,23	0,77	0,01	0,06	0,06	0,90	0,80
TOPLAM	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı verilerine dayanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 11 – Türkiye'nin Dış Yatırımlarının Sektör Bazında Dağılımı (%)

3.6 Balkanlardaki Türk Dış Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi

Aşağıdaki tablo Türk dış yatırımlarının 1990-2012 yılları arasında hem dünya hem de Balkanlar genelinde ortaya koymuş olduğu performansını göstermektedir. Bu tabloya göre, Türkiye'nin dış yatırımları, gerek firma sayısı gerekse yatırım tutarı olarak belli dönemler haricinde istikrarlı bir artış göstermiştir. Bu artış, özellikle 1990'ların ortalarından itibaren daha belirgin hale gelmiş ve 2000'li yıllarda krizin etkisinin atlatılmasının ardından büyük bir hacme ulaşmıştır.

Yıl	Firma Sayısı	Firma Sayısı	Dış Yatırım	Dış Yatırım	DY Oranı	Ortalama Yatırım
	Dünya	Balkanlar	Dünya	Balkanlar	(%)	Balkanlar(\$)
1990	20	0	58	0	0,00	0
1991	37	5	44	0,2	0,00	39.888
1992	64	3	83	0,03	0,00	10.053
1993	80	0	87	0	0,00	0
1994	124	0	82	0	0,00	0
1995	159	6	174	0,03	0,00	5.992
1996	147	5	746	7	0,94	1.355.248
1997	128	6	260	0,3	0,00	54.415
1990-1997	759	25	1.534	7	0,46	294.731
1998	120	7	340	24	7,06	3.439.450
1999	111	8	628	19	3,03	2.338.296
2000	106	7	1.183	20	1,69	2.830.668
2001	120	12	1.575	2	0,13	166.751
2002	127	9	483	10	2,07	1.104.207
2003	148	8	434	5	1,15	669.305
2004	225	11	892	12	1,35	1.095.247
1998-2004	957	62	5.535	92	1,66	1.482.874
2005	227	14	1.401	20	1,43	1.455.415
2006	356	14	1.165	39	3,35	2.761.740
2007	414	16	3.824	79	2,07	4.948.130
2008	378	23	2.845	88	3,09	3.820.187
2009	388	38	2.012	57	2,83	1.496.439
2010	429	41	2.331	94	4,03	2.283.665
2011	345	26	2.124	153	7,20	5.886.023
2012	273	17	4.502	225	5,00	13.243.427
2005-2012	2.810	189	20.203	755	3,74	3.993.356
TOPLAM	4.526	276	27.272	854	3,13	3.094.387

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı verilerine dayanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. (Milyon Dolar)

Tablo 12 – Dış Yatırım Yapan Türk Firmalarının Sayısı ve Yatırım Tutarı

Soğuk Savaş sonrası liberalleşen ekonomisiyle birlikte Türkiye'nin yurtdışına yaptığı dış yatırımları, Balkanlar bölgesi özelinde izlediği performans bakımından üç farklı döneme ayırabiliriz;

- Başlangıç Dönemi (1990 – 1997)
- Kalkış ve Kriz Dönemi (1998 – 2004)
- Atılım ve Büyüme Dönemi (2005 – 2012)

ÜLKE	1990-1997	Oran (%)	1998-2004	Oran (%)	2005-2012	Oran (%)
Arnavutluk	34.722	0,47	78.746	0,09	77.734.108	10,30
Bosna Hersek	6.751.025	91,62	14.004.736	15,23	165.362.879	21,91
2 Ülke Toplam	6.785.747	92,09	14.083.482	15,32	243.096.987	32,21
Hırvatistan	0	0,00	0	0,00	199.757.684	26,47
Makedonya	163.339	2,22	13.180.100	14,34	98.527.597	13,05
Kosova	0	0,00	0	0,00	61.896.033	8,20
Bulgaristan	419.196	5,69	63.713.014	69,30	45.902.644	6,08
Yunanistan	0	0,00	815.321	0,89	79.665.558	10,56
Karadağ	0	0,00	0	0,00	19.994.931	2,65
Slovenya	0	0,00	0	0,00	4.646.084	0,62
Sırbistan	0	0,00	146.295	0,16	1.256.821	0,17
BALKANLAR	7.368.282	100,00	91.938.212	100,00	754.744.340	100,00

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı verilerine dayanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 13 – Balkanlar'daki Türk Dış Yatırımlarının Dönemler İtibarıyla Dağılımı

Başlangıç Dönemi (1990 – 1997)

1990'lar boyunca bölgeye yapılan yatırımın düşük düzeyde kalmasının sebebi bu bölgede yaşanan savaşlar ve iç çatışmaların sebep olduğu istikrarsızlık ortamıydı. Balkanlar bölgesine 1990-1997 yılları arası 8 yıl boyunca toplamda sadece 7,4 milyon dolar yatırım yapılmış ve 14 bölge arasında 9. sırada yer almıştır. Bu dönemde Balkanlar'da yapılan dış yatırımların 6,8 milyon doları Bosna Hersek'te ve 35 bin doları da Arnavutluk'ta yapılmış olup, bu iki ülkeye yapılan yatırımlar Balkanlar bölgesine yapılan toplam dış yatırımların % 92'si ile neredeyse tamamına yakınına meydana getirmektedir. Yapılan dış yatırımların bu kadar düşük seviyede

kalmasında 1992-1995 yılları arasında yaşanan Bosna-Sırp Savaşının meydana getirdiği olumsuz sonuçların çok büyük etkisi olmuştur.

Bu dönemde dış yatırımlar açısından en önemli dönüm noktası, Soğuk Savaşın sona ermesiyle Sovyetler Birliği'nin dağılması ve ardından BDT ülkelerinin kurulmasıyla birlikte Türk firmalarının neredeyse tek bölgeyle sınırlı kaldığı Batı Avrupa'dan sonra Balkanlar, Doğu Avrupa ve Orta Asya bölgelerine de yönelme imkânı bulmasıdır. Balkanlar bölgesinde yaşanan ekonomik ve siyasi liberalleşme süreçlerine rağmen Türk dış yatırımlarının bu dönemde Balkanlar bölgesini tercih ettiğini söylemek mümkün değildir. 1990, 1991 ve 1993'de dış yatırım mevzuatında çeşitli değişiklikler yapılarak dış yatırımın kolaylaştırılması, KOBİ'lerin bu dönemde yatırımcı olarak ortaya çıkması ve bankacılık sektörünün Türklerin yoğun yaşadığı ülkelere doğru hızla büyümeleri gibi nedenler, 1990'lı yıllarda Türkiye'den yurt dışına giden dış yatırımların düzenli bir şekilde artmasına yol açmış fakat Balkanlar bölgesi bu dönemde diğer bölgelere göre geri planda kalmıştır. Zira bu dönemde dünya genelinde toplam 759 firma dış yatırım yaparken Balkanlarda yalnızca 25 firmanın dış yatırım yapmış olması da bu durumun en bariz göstergesi olmaktadır. Bunun yanında, bu dönemde Balkanlarda yapılan 7,4 milyon dolarlık dış yatırım, dünya genelinde yapılan dış yatırımın % 0,46 gibi çok düşük bir kısmına denk gelmektedir. Ayrıca, dünyada firma başına düşen ortalama yatırım bu dönemde 2.021.080 TL olurken Balkanlar bölgesinde ancak 294.731 TL civarında kalmıştır. Bu da bu bölgeye yapılan dış yatırımların genelde küçük ve orta büyüklükteki işletmeler tarafından yapıldığını ve bunların büyük çaplı işler olmadığını göstermektedir.

Kalkış ve Kriz Dönemi (1998 – 2004)

Bu dönemde Türk dış yatırımcısı yavaş yavaş Balkanlara yönelmeye başlamıştır. Buna rağmen yine de diğer bölgelerle kıyaslandığında, 1998-2004 yılları arasında 7 yılda bu bölgeye yapılan 92 milyon dolarlık dış yatırımla 14 bölge arasında ancak 7. sırada kalabilmiştir. Bu dönemde Arnavutluk'a sadece 79 bin dolar ve Bosna Hersek'e 14 milyon dolar dış yatırım gerçekleştirilmiştir. Araştırma

konumuz olması hasebiyle iki ülkeye yapılan dış yatırım tutarına baktığımızda, Balkanlara yapılan toplam dış yatırımın % 15'ine denk geldiği görülmektedir. Yapılan dış yatırımların bu kadar düşük seviyede kalmasında, 1997 yılında Arnavutluk'ta meydana gelen iç karışıklıklar ve bunun sonucunda patlak veren banker krizi ile 1999 yılındaki Kosova Savaşı'nın bölgede meydana getirmiş olduğu istikrarsızlık ortamının büyük etkisi olmuştur.

Bu dönemde dış yatırımlar açısından en önemli dönüm noktası, 1996 yılında Gümrük Birliği'yle başlayan süreçtir. AB ile Gümrük Birliği anlaşmasının imzalanması sonucu yerli firmalarla yabancı firmalar iç pazarda rekabet etmek durumunda kalmışlardır. Böylece Türk firmaları bu rekabet etkisini azaltabilmek amacıyla dış yatırım yoluyla yeni pazarlara açılmaya başlamışlardır. Genel olarak firma sayısı fazla değişmemesine rağmen toplam dış yatırım hacmi artmıştır. Bununla birlikte, Balkanlara yapılan dış yatırımda belirgin bir yükselme olmuş ve Türk firmaları bu dönemde firma başına dünya genelinde 5,8 milyon dolar yatırım yaparken, Balkanlar'da ortalama 1,5 milyon dolar dış yatırım gerçekleştirmişlerdir. Firma başına yapılan ortalama dış yatırım önceki döneme göre 5 kat artmıştır. Bu dönemde büyük çaplı Türk şirketlerinin Balkanlar'a daha fazla ilgi gösterdiğini söyleyebiliriz. Bu dönemde Balkanlar'da yapılan 92 milyon dolarlık dış yatırım, dünya genelinde yapılan toplam 5,5 milyar dolarlık dış yatırımın % 1,66 gibi düşük bir kısmına denk gelmektedir.

Bu dönemde Türk dış yatırımlarını etkileyen en önemli gelişmelerden biri de hiç şüphesiz ki, 2001 yılında Türkiye'nin yaşamış olduğu ekonomik krizdir. Bu kriz Türk firmalarının yurt dışı yatırım kararlarını önemli derecede etkilemiştir. Krizle birlikte ülke ekonomisinde yaşanan daralma, makroekonomik istikrarsızlığın ve belirsizliğin artması, firmaların dış yatırım yapma imkânını etkilemiştir. Türk lirasının dolar karşısında devalüe edilmesi, yatırımlarını finanse etmek için yabancı para cinsinden borçlu olan firmaların etkilenmesine yol açmış, bu da yatırımların azalmasına yol açmıştır. Nitekim 1998 ve takip eden yıllarda Balkanlarda 3 milyon dolar civarında seyreden ortalama dış yatırım miktarı krizle birlikte büyük oranda düşmüştür.

Kriz sonrasında hızla yeniden yapılanmaya giden Türk firmaları, ülkedeki makroekonomik şartların ve yatırım ortamının iyileşmesi, bankacılık sektörünün yeniden toparlanması ve AB'ye üyelik sürecinin yarattığı pozitif atmosfer sonucu yurt dışı yatırımlarını artırdığı görülmektedir. Bu etkiyi Balkanlar'daki dış yatırımlarda da görmek mümkündür. Kriz süresince çok düşük seviyelerde kalan Balkanlar'daki Türk dış yatırımları 2004 yılında tekrar artmaya başlamıştır. Ayrıca, 2001 krizi sonrasında dış yatırımın artmasında, Haziran 2003'de yürürlüğe giren 4875 Sayılı yeni Doğrudan Yabancı Yatırım Kanunuyla Türkiye'nin adeta yabancı sermayeli firma akınına uğramasıyla Türk firmalarının yabancı firmalarla rekabet ortamına girmesi de etkili olmuştur. Türkiye'ye daha fazla gelmeye başlayan yabancı firmalara karşı üretim, işgücü, pazarlama vb. alanlarda üstünlük sağlayamayan Türk şirketleri, çareyi satın alma veya birleşme yoluyla yurtdışında yatırım yapmakta bulmuşlardır.

Atılım ve Büyüme Dönemi (2005 – 2012)

Türkiye'nin Balkanlar'daki dış yatırımlarının yıllar itibarıyla dağılımına baktığımızda Balkanlara yapılan toplam dış yatırımın % 88'i olan 755 milyon dolar 2005-2012 yılları arasında sadece 8 yıl boyunca yapılmıştır. Zaten genel olarak Türk dış yatırımlarının 2005 ve sonrasında artış göstermesine bağlı olarak da bu dönemde tüm bölgelere giden dış yatırımlarda büyük oranda artışlar meydana gelmiştir. 2005-2012 yılları arası 8 yıl boyunca Türkiye'nin toplam dış yatırımı, bir önceki dönemde yapılan 5,5 milyar dolardan 20,2 milyar dolara çıkarak yaklaşık 3 kat artmıştır. Buna karşılık, Balkanlara bir önceki dönemde yapılan 92 milyon dolarlık dış yatırım 7 kat artarak 755 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.

Bu dönemde Balkanlara yapılan dış yatırımlar incelendiğinde, dış yatırım tutarındaki bu artışa rağmen bölgeye yapılan 755 milyon dolarlık dış yatırım, dünya genelinde yapılan toplam 20,2 milyar dolarlık dış yatırımın ancak % 3,8'ine karşılık gelmektedir. Çünkü Batı Avrupa'ya yapılan yatırım 3 kat artarak dış yatırımların % 51'ine sahip olmuştur. Bu dönemde Arnavutluk'a 78 milyon dolar ve Bosna Hersek'e 165 milyon dolar dış yatırım gerçekleşmiş olup, bu yatırımlar Balkanlar'a

yapılan toplam dış yatırımın % 32'sine karşılık gelmektedir. Bu dönemde bu iki ülkeye yapılan dış yatırım toplamı, bir önceki dönemde yapılan 14 milyon dolardan 243 milyon dolara ulaşarak 16 kat artmış ve bu bölgedeki konumları itibarıyla daha da ön plana çıkmışlardır.

Balkanlar'a yapılan dış yatırımlarda 2005 yılı itibarıyla kriz öncesi seviye yeniden yakalanmış ve bu yıldan sonra da katlanarak artmıştır. Türkiye ekonomisinin 2002-2007 arasında yakaladığı yıllık ortalama % 7'lik yüksek büyüme hızından Türk firmaları da payını almış ve Türk dış yatırımları da bu dönemde büyük oranda artmıştır. Bu artış süreciyle birlikte, 2007 yılında o yıla kadarki rekor olan 3,8 milyar dolar dış yatırımın gerçekleşmesi de Türk firmalarının büyük bir atağa kalktığını göstermektedir. Sadece 2005 yılından bu yana Balkanlara yapılan dış yatırımlar, 20 milyon dolardan 2012 yılında 225 milyon dolara çıkarak tam 10 kat artış göstermiştir. Bu atılımda ve büyümede, 2006 yılı sonunda AB'ye tam üyelik ve uyum süreci çerçevesinde dış yatırım mevzuatında önemli bir değişiklik yapılarak izin sisteminin tamamen ortadan kaldırılması ve yurtdışına sermaye ihracının tümüyle serbest hale getirilmesinin çok önemli bir rolü olmuştur.⁹⁵

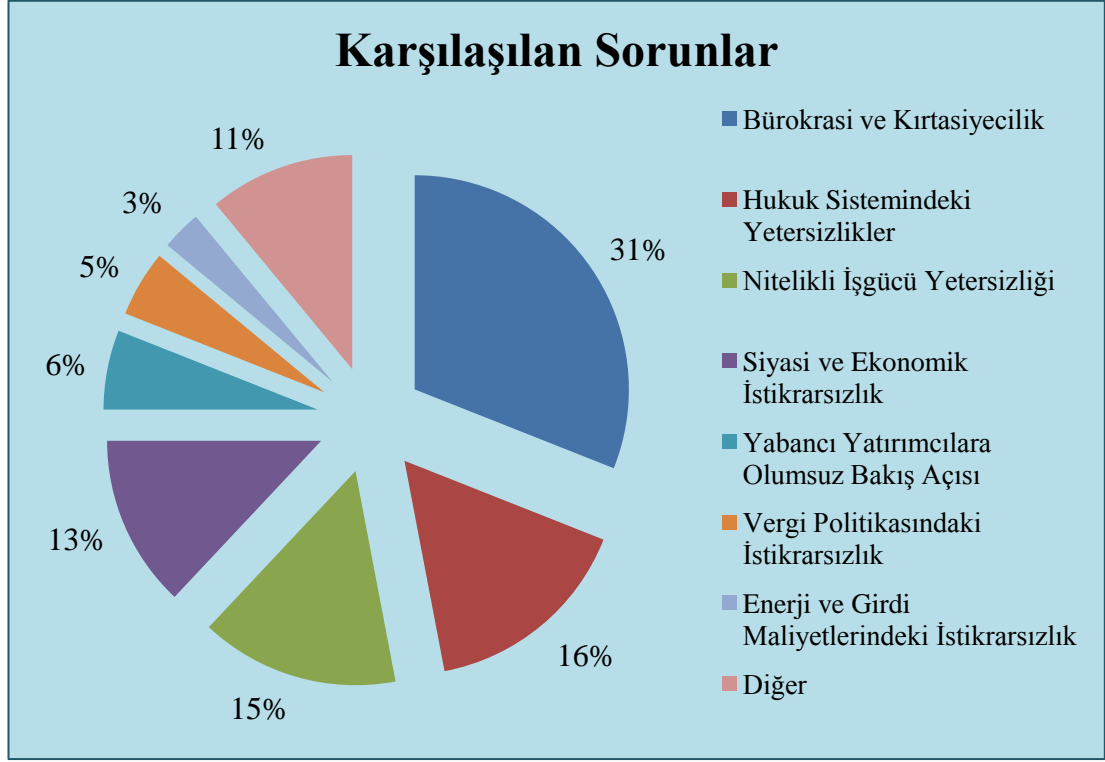
3.7 Balkanlar'daki Türk Dış Yatırımlarında Karşılaşılan Fırsatların ve Sorunların Değerlendirilmesi ve Öneriler

Türk firmalarının yurtdışında yaptıkları yatırımlarda karşılaştıkları sorunların başında bürokrasi ve kırtasiyecilik dikkat çekmektedir. Bunun yanında bazı ülkelerde hukuk sistemlerindeki yetersizlikler, nitelikli işgücü yetersizliği, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık gibi sorunlar da önemli engeller olarak ön plana çıkmaktadır. Hazine Müsteşarlığı tarafından yapılan dış yatırım anketi kapsamında firmaların verdikleri bilgiler incelendiğinde, ülke bazında karşılaşılan sorunlar ve uygulamalar çeşitlilik göstermekle birlikte Türk firma yetkililerinin yatırım yaptıkları ülkelerdeki mevzuat ve prosedür hakkında yeterince bilgi sahibi olmamaları ve bu

---

⁹⁵ Yavan, Nuri, "Türkiye'nin Yurt Dışındaki Doğrudan Yatırımları: Tarihsel ve Mekânsal Perspektif", Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Güz 2012, Sayı 63, s. 251

bilgilere kolaylıkla ulaşabileceği herhangi bir merci olmaması da genellikle ortak sorun olarak görülmektedir.⁹⁶

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı-Mali Sektörle İlişkiler ve Kambiyo Genel Müdürlüğü

Grafik 17 – Türk Firmalarının Dış Yatırımlarında Karşılaştıkları Sorunlar

Bunlarla birlikte, Türkiye'nin Balkanlara yönelik uyguladığı dış politikasına baktığımızda; coğrafi yakınlık, politik ilişkilerde yakınlık, tarihsel ve kültürel bağ ve YTB, TİKA, Yunus Emre Enstitüsü gibi kurumların Türkiye'nin bölge halklarına ulaşmasında ve ilişkilerini geliştirmesinde giderek daha fazla rol almaya başlaması gibi karşımıza birçok olumlu yönün ve fırsatın çıktığını görebiliriz. Buna karşın, geçmişte yaşanan Osmanlı tecrübesinin olumsuz aksettirilmesi ve Türkiye Cumhuriyeti dönemi boyunca bölgeye karşı olan ilgisizliğimizin getirmiş olduğu bazı olumsuz yönler ve ilişkilerimizi riske atabilecek tehditler de bulunmaktadır. Özellikle, saha çalışması olarak katılım sağlanan “Balkanlar ve Doğu Avrupa Çalıştay”ndan ve diğer kaynaklardan elde edilen bilgiler ışığında; Türkiye'nin bölge

⁹⁶ Hazine Müsteşarlığı, “2011 Yılı Yurtdışı Doğrudan Yatırım Raporu”, Temmuz 2012, s. 21

lkeleriyle olan ilişkilerinde genel olarak var olan fırsatların ve tehditlerin incelenerek bunların doğru değerlendirilmesi kapsamında öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır.

Türkiye'nin Balkan lkeleri ile olan ekonomik ilişkilerinde var olan fırsatlara baktığımızda aşağıdaki hususlar ön plana çıkmaktadır:

- Kosova hariç bölge ülkelerinde yatırımcılara serbest bölge tahsis edilmesi
- Bosna Hersek ile Türkiye arasında Gümrük Birliği Anlaşmasının imzalanması
- Türk mallarının Balkan pazarında kolaylıkla yer bulabilmesi
- Bölgede gümrük kapıları ve ulaşım durumunun iyileşmeye başlaması ve çoğu ülkede vize şartı olmaması
- Genel olarak vergi oranlarının diğer coğrafyalara oranla düşük olması
- Hlihazırda imzalanan ve imzalanması beklenen STA'ların olması
- AB entegrasyonu sürecinde olan Balkan lkelerinde proje bazlı verilen fonların bulunması
- Bu ülkelerdeki ekonomik krizin Türk şirketlerinin ticaretine ve yatırımına fırsat tanınması sebebiyle Türkiye'nin bu ülkelerde yaşayan soydaş ve akraba topluluklarının ekonomik iyileşmelerine katkı sağlaması
- Balkanlarda etkili olan İtalyan ve Yunan yatırımcılarının son krizlerden dolayı etkinliklerinin azalması
- Türkiye'nin ekonomik gelişiminin Türk şirketleri için bölgeye yatırım yapma fırsatı doğurması
- Türk yatırımcıların doğrudan soydaşların yaşadığı yerlere yatırım yapması ve yapılan yatırımlarla bölgedeki istihdam olanaklarının artması
- Bölgede birçok tarihi eserin varlığının turizmi canlandırması ve Türkiye'nin turizm konusunda deneyimli firmalara sahip olması
- Türkiye'nin sağlık turizminde ve yükseköğrenim sektöründe bu bölgedeki stratejik konumu ve bölgede etkin olması
- Kerestecilik ve mobilya sektörü için zengin hammaddenin mevcut olması
- Bosna Hersek'te yeraltı petrol kaynaklarının tespit edilmiş ve çıkarılabilir derinlikte olması

- Hidroelektrik santrallerinin inşası için elverişli coğrafi yapı ve su kaynaklarının bulunması
- Coğrafi yakınlık nedeniyle mal ve hizmet ulaşımının kolay ve ucuz olması
- Türk Hava Yolları'nın birçok yere direkt seferlerinin bulunması
- Bölge ülkelerinde diğer birçok ülkeye göre çalışma izninin kolay alınması, işçilik maliyetlerinin ve sosyal giderlerinin düşük olması
- TİKA'nın altyapı yatırımlarının yanı sıra tarım (arıcılık, hayvancılık vb.) ve turizm gibi iş alanlarını geliştirmeye yönelik faaliyetleri
- Türk bankalarının bölgede var olması
- Türkiye'de eğitim almış ve bu vesileyle Türkiye'yi bilen donanımlı uluslararası öğrencilerin, Türk firmalarının yatırımlarında istihdam edilebilir olması
- Türkiye'de Balkanlardan göç eden soydaşlarımızın bölgede akrabalarının bulunması
- Bölgeye yatırım yapan ve uzun süre ayakta kalmayı başaran güçlü şirketlerin olması
- Bölge ülkeleriyle aramızda Balkan Ticareti Geliştirme Bölge Merkezi(BCTP) ve Balkan Ülkeleri Banka Birlikleri Forumu (IFBA) gibi ortak ekonomik ve ticari yapılanmaların olması
- Türkiye'deki ticari birliklerin bölgede bulunan benzer kuruluşlarla, bölge ile ilişkilerin geliştirilmesi kapsamında İş Konseyleri ve ortak ticaret odaları gibi yapılar oluşturması

Türkiye'nin bölge devletlerinde ekonomik olarak avantaja sahip olmasına rağmen, bu devletlerle olan ilişkilerde hem İtalya'nın ve Yunanistan'ın etkisi hem de bu bölgeye karşı yapılan dış yatırımlarda geç kalınması ve diğer ülkeler karşısında ürkek davranılması sonucunda bazı tehditlerin de olduğu düşünülmektedir. Bunların başlıcaları şu şekilde öne çıkmaktadır:

- Bölgeye yatırım yapmak isteyen Türk işadamlarının desteklenmesine yönelik özel bir ekonomik destek paketinin oluşmaması
- Bazı Balkan ülkeleri ile imzalanmış ikili anlaşmaların ve sözleşmelerin yeterince uygulanamaması

- Bazı Balkan ülkelerinde ekonomik altyapının yetersiz olup siyasi istikrarsızlığın olması
- İkili ticaret odalarının Türkiye’de aktif olarak çalışmaması
- Balkanlarda hava ulaşımının çok pahalı olması ve karayollarının da çok gelişmemiş olmasından dolayı malların ve hizmetlerin gidişinde zorlukla karşılaşması
- Balkan ülkelerinde bulunan bürokratik engel ve yasaların yetersizliği
- Bölgedeki işadamları ile iletişimin yetersiz olması ve bu yüzden bölgede bulunan iş fırsatları hakkında Türk işadamlarının yeterince haberdar olmamaları
- Türk yatırımcılarının bölgede önemli düzeyde yatırım kapasitesine sahip ortak bulamaması
- Bölge ülkelerindeki özelleştirmelerin yeterince takip edilememesi ve bunun sonucunda bölgedeki büyük yatırımların Batılı firmaların eline geçmesi
- Bölgeye yönelik dış yardımlara ilişkin ortak bir stratejinin ve sektörel planlamanın olmaması
- Ekonomik krizde bölge ülkelerinde soydaş topluluklarla ortak hareket edilerek yatırım yapılmaması ya da bu konuda geç kalınması
- Balkan ülkeleri ile ilgili yatırım ve istihdam haritası olmaması
- Balkan ülkelerindeki Türk şirketlerinin Türk azınlığını istihdam etmemeleri
- Bazı ülkelerin gümrük kapılarında sorunların bulunması ve bunun seyahat etmeyi güçleştirmesi ve caydırıcılığı
- Balkan ülkelerinde bulunan işsizlik sorunu ve bundan dolayı Türkiye’de mezun olan soydaş ve akraba öğrencilerin döndüklerinde iş bulamamaları
- Bazı bölgelerdeki yasa dışı yapılanmalar ve rüşvetin yaygınlığı

Bölgedeki devletlerle olan ekonomik ilişkilerimizde öne çıkan hususları değerlendirdiğimizde var olan fırsatların tehditleri bertaraf etmesi ve ülkemiz için avantaja çevrilmesi amacıyla yapılması gerekenleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- Türk yatırımcılarının ekonomik faaliyetlerinin, girişimciliğinin, işadamları örgütlenmelerinin ve iş ağlarının desteklenmesi ve teşvik edilmesi

- Balkanlarda Türk serbest bölgelerinde tarımsal üretim ve kooperatiflerin kurulması için fon ve teşvik verilmesinin sağlanması
- Özellikle büyük ölçekli Türk şirketlerinin bölgedeki özelleştirme ilanlarına ilgi göstermesi
- Türkiye’den mezun olan soydaş öğrencilere, yurtdışında yatırım yapan Türk şirketlerinde staj yapma imkânının sağlanması
- Balkanlardaki soydaş ve akraba topluluklara yönelik dış ticaret kurslarının düzenlenmesi
- Türk Eximbank kredilerinin kullanılmasının artırılması
- Bölge ülkelerinde bulunan önemli üniversiteler ile özel sektör arasında staj programları yapılmasının sağlanması
- Balkan ülkelerinde Çin pazarı, Japon pazarı gibi Türk marka ve mağazalarının pazara yoğun şekilde girmesi amacıyla Türk pazarı zinciri kurulması
- Soydaşların Türkiye’de tedavi görmesi için buldukları ülke sağlık bakanlıkları ve sigorta şirketleri ile devlet düzeyinde mutabakat sağlanması
- Yurt dışındaki tüm ihale ve özelleştirme gibi fırsatların online yayımlandığı web sayfası/Bilgi/Haber Bankası oluşturulması
- Bulunmayan ülkelerde ortak Türk Ticaret odaları kurularak ikili işbirliği olanaklarının artırılması ve bu yapıların buldukları ülkelerde sosyal sorumluluk projelerine katılımlarının teşvik edilmesi
- Balkan ülkeleriyle aramızda kurulmuş olan ortak ticari ve ekonomik yapılanmaların daha aktif şekilde çalışmasının sağlanarak ortak ticari ve yatırım işbirliklerinin artırılması
- Ekonomi Bakanlığı tarafından yapılan bölgesel analizlerin, tüm yönleriyle iş adamlarımıza toplantı ve çalıştay türü programlar ile sunulması
- Yurtdışındaki yatırım fırsatları ile ilgili fuar düzenlenmesi, fuarlara katılımın artırılması, fuar kapsamında bilinçlendirme toplantılarının yapılması
- Yatırımcıları doğrudan ilgilendiren YKTK, ÇVÖ, STA gibi anlaşmaların uygulanabilirliğinin artırılması
- THY haricinde diğer özel havayolu firmalarının da Balkan ülkelerine seferler yapmasını sağlanması ve ulaşımın ucuzlatılması yolunda adımlar atılması

- Türk özel sektör bankalarının Balkan ülkelerine daha fazla yayılması ve buradaki esnaf ve yatırımcılara özel kredi programları sunmalarının teşvik edilmesi
- Türk dış yatırımlarının kredi ihtiyaçlarını temin etmede Türk bankalarını tercih etmesinin teşvik edilmesi
- Bölgede faaliyet gösteren küçük veya KOBİ tarzındaki işletmelerin, Türkiye'deki işletmelerle Eşleştirme Merkezleri kurularak ortak yatırım ve projelere teşvik edilmeleri
- Bazı ülkelerdeki teminat gösterme sorunu kapsamında Türkiye'deki varlıkların teminat olarak gösterilebilmesi için mevzuat değişikliği yapılmasının sağlanması
- Yabancı ülkelerde bulunan tesislerin Türkiye'de teminat olarak kabul edilmesi için gerekli yasal düzenlemenin yapılması
- Termal tesisleri olan bölge ülkelerde yılın tamamını kapsayan seracılık tecrübesinin aktarılarak tarım üretiminin artırılması
- Bölgede organik tarım ve hayvancılığın teşvik edilmesi ve özel sektörümüzün bölgeye motivasyonunun sağlanması
- Bazı ülkelerdeki gümrüklerde karşılaşılan güçlüklerin (yolcu-yük) kesin çözüme ulaştırılması amacıyla girişimde bulunulması
- Bölge yardım ve yatırımların tek elden yürütüleceği bir birim kurulması (Hem devlet kurumları hem de özel sektör ve STK'ların içinde olacağı bir birim)
- Bölgesel yatırımları arttırmaya yönelik envanter çalışması yapılması ve iş adamları dernekleri ve odaları arasındaki işbirliğinin artırılması

Bu bölümde Türk dış yatırımları üzerinde genel bir değerlendirme yapmak amacıyla, dış yatırım performansı çeşitli göstergelerle ortaya konulmuş ve dış yatırımların bölgesel performansları incelenerek Balkanlar'ın tüm bölgeler içindeki yeri anlatılmaya çalışılmıştır. Bunun yanında, Balkanlar'a yapılan dış yatırımları dönemlere ayrılmış ve yapılan dış yatırımlar için belli dönüm noktalarından bahsedilmiştir. Birincisi, 1990 sonrasında Soğuk Savaşın da sona ermesi ve BDT ülkelerinin ortaya çıkmasıyla Türk firmaları için yeni pazarlar ve fırsatlar oluşmuştur. İkinci olarak, 1996 yılında Gümrük Birliği'ne girilmesiyle birlikte

başlayan süreçte Türk şirketlerinin dışa daha çok yönelmeleri sonucunda dış yatırımlar büyük sıçrama yapmıştır. Son olarak, Türkiye ekonomisinin 2002 yılından sonra yakalamış olduğu yüksek büyüme oranları ve bu dönemde AB üyelik sürecinin de etkisiyle yurtdışına yapılan yatırımlarda büyük oranda artışlar meydana gelmiştir.

Bu bölümde öncelikle Türk firmalarının dış yatırım yapma nedenleri üzerinde durulmuş ve yapılan araştırmaların incelenmesiyle bu sebeplerin Türkiye'ye özgü bazı itici faktörler ve yatırım yapılan ülkeye özgü çekici faktörler olduğu anlaşılmıştır. Bu kapsamda çeşitli nedenlerle ve yöntemlerle dış yatırım kararı veren Türk şirketleri, 1990 sonrasında özellikle Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından dışa açılmaya başlamıştır. Buna karşın özellikle 90'ların ikinci yarısından sonra hızla artmaya başlayan yatırımlardan Balkanlar bölgesi üzerine düşen payı alamamıştır. Aynı zamanda ekonomik liberalleşme sürecinin etkili bir şekilde yaşandığı bölgelerden olan Balkanlar, Türk dış yatırımlarını Orta Asya ve Kafkasya bölgeleri kadar kendisine çekememiştir. Bunda bölgenin ekonomik olarak dışa açılmaya başlamasına karşılık çeşitli siyasi istikrarsızlıklara ve sosyal çalkantılara sahne olmasının ve hatta bunların bazı milletler arasında savaşa dönüşmesinin etkisi kaçınılmaz olmuştur.

Bununla birlikte, Türkiye'nin Balkanlar'a olan ilgisi, 2000'li yılların başında özellikle de 2004 yılından sonra inanılmaz bir şekilde artmıştır. 2001 krizini atlattık için dış yatırım yoluna da başvuran Türk firmaları, hem tarihsel ve kültürel bağlarımızın yüksek olduğu hem de coğrafi yakınlığı bulunan Balkanlar bölgesine yönelmeyi tercih etmişlerdir. Balkanlar'a yapılan tüm dış yatırımların % 88'i 2005 ve sonrasında yapılmış olup, dış yatırımların bu kadar artmasında ekonomiye bağlı olarak dış politikada izlenen aktif tutumun da büyük rolü olmuştur. İzlenen aktif dış politika neticesinde bölgedeki ülkelerle ilişkiler en üst düzeye çıkmış ve bu sayede kurulan ekonomik bağlarla hem ticaret hacmi hem karşılıklı yatırımlar hızla artmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: ARNAVUTLUK VE BOSNA HERSEK'TEKİ TÜRK DIŞ YATIRIMLARI VE BU ÜLKELERDE KARŞILAŞILAN FIRSATLAR VE SORUNLAR

4.1 Türkiye - Arnavutluk İlişkileri ve Arnavutluk'taki Türk Dış Yatırımları

4.1.1 Türkiye – Arnavutluk İlişkilerinin Genel Görünümü

Arnavutluk, yaklaşık 3 milyon nüfusa sahip ve Avrupa'nın güneydoğusunda Adriyatik denizine kıyısı olan bir ülkedir. % 70'i Müslüman olan ülkede Hristiyanların oranı % 30'dur. Etnik yapı olarak ise ağırlıklı bir şekilde % 95 oranında Arnavutlardan oluşmaktadır. % 3 oranında ise Yunanlar bulunmaktadır.⁹⁷ Arnavutluk, komünist dönemde uygulanan politikalar sonucu, 1990'lı yılların başlarında diğer Doğu Bloğu ülkeleri arasında gelişmişlik düzeyi ve gelir düzeyi en düşük ülkeler arasında yer almaktaydı. 1991 yılında, pazar ekonomisine geçen ülkede, seçilen yeni hükümet ekonomik reform programı uygulamaya koymuş, söz konusu programın ana hatlarını fiyat ve döviz kuru liberalizasyonu, mali disiplin, parasal kısıtlama ve sıkı bir gelir politikası oluşturmuştur. Reformlar sonucunda, Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (GSYH) artmış, ülke hızlı bir özelleştirme sürecine girmiş ve Arnavutluk para birimi (Lek) istikrara kavuşmuştur. Ülke, bu reformlar ile söz konusu dönemde diğer Balkan ülkelerine örnek olarak gösterilmiştir.

Arnavutluk, Balkanlar'da Türkiye'nin en yakın ilişkiler kurduğu ülkelerden biridir. 1430 yılından itibaren Osmanlı yönetimine geçen Arnavutluk, 1912 yılına kadar, neredeyse 5 asır boyunca Türklerle ortak bir tarihi ve kültürü paylaşmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Komünist Enver Hoca diktatörlüğü altına giren Arnavutluk, bu dönem boyunca büyük baskılara maruz kalmış, Enver Hoca Arnavut halkı üzerinde baskı politikası izlemiş, topluma büyük acılar çektirmiştir. Komünist iktidarın ardından kurulan yeni cumhuriyetle birlikte ise bu kötü günler geride kalmıştır. Soğuk Savaş döneminde tüm yabancı ülkelere şüpheyle yaklaşan, ülkenin

---

⁹⁷ Arnavutluk Ülke Raporu, Kasım 2012 www.musavirlikler.gov.tr

iç ve dış düşmanlarla çevrili olduğuna inanan Arnavutluk dış politikası, yeni dönemde büyük bir değişim göstererek ideolojik dış politikadan gerçekçi ve pragmatik dış politikaya geçiş sürecini başlatmıştır. Bu politikanın temel özellikleri şunlardır:⁹⁸

- Batılı ülkelerle ve kuruluşlarla siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirmek, NATO'ya ve AB'ne üye olarak ülkenin güvenliğini garantiye almak.
- Başta Kosova ve Makedonya olmak üzere ülke dışında yaşayan Arnavut azınlıkların haklarını savunmak ve buralardaki sorunların barışçı yöntemlerle çözülmesini sağlamak.
- Bölgedeki ülkelerle iyi ilişkiler geliştirmek.
- Doğu Avrupa'nın en fakir ekonomilerinden biri olduğundan ekonomik kalkınmasını sağlayabilmek için Batılı ülkelere ve kuruluşlardan ekonomik yardım almak.

Soğuk Savaş döneminin izole ülkesi olan Arnavutluk 1990 yılında Avrupa'da Türkiye'den sonra nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan ikinci ülke olarak öne çıkarken, Türkiye ile ilişkileri özel bir önem taşıyordu. 1990 yılında Ramiz Alia ile kurulan olumlu ilişkiler, Sali Berişa döneminde iyice geliştirildi. Ancak 1995'ten itibaren, Türkiye'nin dışında gelişen bazı olaylar Arnavutluk'la olan ilişkileri biraz zedeledi. Yunanistan, o güne kadar Arnavutluk'a karşı izlediği baskıcı politikayı dostluk politikasına çevirmeye başladı. 1997 yılında banker skandalının etkisiyle Arnavutluk'un içine düştüğü durumda Türkiye-Arnavutluk ilişkileri yeni bir döneme girdi. Türkiye, bu dönemde Arnavutluk'la özel ilişkiler geliştirmede. Türkiye, Tiran'daki Türklerin tahliyesi konusuna Arnavutluk'a yardım konusundan daha fazla önem verdi. Arnavutluk sorununun çözümü yönündeki uluslararası girişimlerde Türkiye fazla istekli davranmadı. Bu sebeple, Türkiye-Arnavutluk ilişkileri daha mesafeli olarak devam etmiştir.⁹⁹

---

⁹⁸ Coşkun, Birgül Demirtaş, "Arnavutluk'un Dış Politikası ve Balkanlar'da Arnavutluk Sorunu", *"Balkan Diplomasisi"*, ASAM Yayınları, Ankara: 2001, s. 71-72

⁹⁹ Kut, Şule, "Balkans-A Mirror Of The New International Order", ed. Günay Göksu ÖZDOĞAN-Kemali SAYBAŞILI, Eren Yayınları, İstanbul, 1995, s. 198

Arnavutluk, yaklaşık 50 yıl süren ve yalnızcılık politikası izleyerek ülkeyi dünyadan izole eden Enver Hoca'nın 1985'te ölümünden sonra, güçlenen liberalleşme akımının etkisiyle 1991'de resmen kapitalizm sistemini benimsemiştir. Yugoslavya'da Kosova, Makedonya'da Arnavut azınlık ve Yunanistan'da Arnavut nüfusun çoğunlukta olduğu Kuzey Epir Bölgesi sorunları ile bağlantılı olarak Arnavut milliyetçilerinin düşlediği "Büyük Arnavutluk Projesi" kapsamında söz konusu ülkelerdeki Arnavut azınlıklarla ilgili problemler, Arnavutluk'un komşu ülkeler ile ciddi sorunlar yaşamasına neden olmuştur. Bundan dolayı, 1990'lar hem iç hem de dış politika yönünden Arnavutluk için zor geçmiştir. Böyle bir dönemde Türkiye-Arnavutluk ilişkileri ise yaşanan gelişmelerin aksine olumlu şekilde seyretmiştir.¹⁰⁰ Arnavutluk'un Soğuk Savaş sonrası dönemde Batı'yla işbirliği sürecine gitmesi ve NATO üyeliği girişimleri, Balkanlar'daki Arnavut azınlıklarla ilgili politikalarda barışçı bir metodu benimsemesine de önayak olmuştur.

Bu dönemde çeşitli sorunlarla uğraşan Arnavutluk, kendi halkının % 70'i Müslüman olması hasebiyle tarihsel bağ olarak kendine yakın gördüğü Türkiye'yi destek alabileceği bir müttefik olarak görmüştür. Kapitalizme daha hızlı ve kolay uyum sağlamayı amaçlayan Arnavutluk, bu kapsamda uluslararası kuruluşlara üye olmayı dış politika hedefi haline getirmiştir. Türkiye de Arnavutluk'un Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)'ne ve İslam Konferansı Örgütü (İKÖ)'ne üye olmasına öncülük etmiş ve NATO'ya üye olmasını da desteklemiştir.¹⁰¹ Türkiye'nin 1999 yılında NATO'nun Yugoslavya'ya yönelik müdahalesine dâhil olması, aynı yıl çok sayıda Kosovalı mülteciyi kabul etmesi, 2008'de ise Kosova'nın bağımsızlığını ilk tanıyan ülkelerden olması, Arnavutluk'la Türkiye'yi yakınlaştıran diğer gelişmeler olmuştur.¹⁰²

---

¹⁰⁰ Sancaktar, Caner, a.g.m., s. 57

¹⁰¹ Sancaktar, Caner, a.g.m., s. 57

¹⁰² Türbedar, Erhan, "Türkiye ve Arnavutluk: Yüzyıllar Süren Beraberlik", <http://www.avim.org.tr/degerlendirmetekli.php?makaleid=5482> 25.12.2012

4.1.1.1 Türkiye – Arnavutluk Ekonomik İlişkileri

Ekonomik alandaki ilişkiler diğer alanlara nazaran daha zayıf kalmıştır. Arnavutluk'un 90'ların başında pazar potansiyeli olarak sınırlı olması ve Türkiye ekonomisinin bu dönemde İtalya ve Yunanistan ile rekabette zorlanması bunda etkili olmuştur. Türkiye'nin Arnavutluk ile imzaladığı anlaşmaların listesi şöyledir:

Anlaşma	İmza Tarihi
Ticaret Anlaşması	12.02.1986
Ekonomik, Ticari, Sınai ve Teknik İşbirliği Anlaşması	02.08.1988
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması	01.06.1992
Çifte Vergilendirmenin Korunması Anlaşması	04.04.1994
Gümrük Konularında İşbirliği ve Karşılıklı İdari Yardım	12.02.1998
Kültürel, Eğitim ve Bilimsel Değişim Programı Anlaşması	16.06.1998
Sosyal Güvenlik Sözleşmesi	15.07.1998
Uluslararası Karayolu Taşıma Anlaşması	28.02.2000
Arnavutluk-Türkiye Serbest Ticaret Anlaşması	01.05.2008
Türkiye – AB – Arnavutluk çapraz kümülasyon uygulanması	01.08.2011
Türkiye-Arnavutluk KEK XI. Dönem Protokolü	30.11.2011

Kaynak: DEİK, Ekonomi Bakanlığı

Tablo 14 – Türkiye'nin Arnavutluk ile imzaladığı anlaşmalar

Ayrıca, BDDK ile Arnavutluk Merkez Bankası arasında bankacılık ve finans ilişkilerini düzenlemek amacıyla İkili İşbirliği Anlaşması 2001'de imzalandı. Yapılan anlaşmalar Türkiye'nin Arnavutluk'a verdiği önemin birer göstergesi niteliğindedir. Türk-Arnavut İş Konseyi Kuruluş Anlaşması Ağustos 1992 tarihinde iki ülke arasındaki mevcut ekonomik ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesi, potansiyel işbirliği alanları ve Doğu Avrupa ve Balkanlar'da yaşanan değişim süreci çerçevesinde Arnavutluk'taki yeniden yapılanma çalışmaları beklentileri ile imzalanmıştır. Türkiye ile Arnavutluk arasında 1992 yılındaki mevcut dostane ilişkilere rağmen ekonomik ilişkilerin arzulanan seviyeye ulaşamaması İş Konseyi'nin kuruluşunda etkin faktörler arasında yer almıştır. İş Konseyi'nin, Arnavutluk'ta mevcut sanayi tesislerinin modernizasyonu, konut ve altyapı inşası,

sağlık ve eğitim tesisleri, turizm, yeraltı ve yerüstü kaynaklarının işletilmesi, bankacılık, telekomünikasyon, ulaşım, tarım gıda, tekstil ve deri gibi alanlarda potansiyel işbirliği olanaklarının hayata geçirilmesinde etkin rol oynayarak iki ülke ekonomik ilişkilerinin lokomotifini oluşturacağı belirlenmiştir. Türk Hükümeti'nin Arnavutluk'un zor anlarında kredi sağlayarak yardım etmesi de iki ülke arasındaki ilişkilerin temellerini sağlamlaştırmıştır.¹⁰³

4.1.2 Arnavutluk Ekonomisinin Genel Görünümü

Arnavutluk, ekonomisinde uyguladığı reformlar sebebiyle diğer Balkan ülkelerine her ne kadar örnek olarak gösterilmişse de, 90'lı yılların ikinci yarısından itibaren bozulmaya başlamıştır. Finansal sektörün yeterince gelişmemiş olması, artan hayat standardının yurtdışında yaşayan Arnavut işçilerin dövizlerinden sağlanması, kaçakçılık ve kara para aklama ile kısa dönemli kar beklentili yatırımlar gibi sorunlar, ülkede ekonomik istikrarsızlığa neden olmuş ve bunun sonucunda ülke büyük bir ekonomik krize girmiştir.

1997 yılında kurulan yeni hükümet, Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin acil yardım paketi ve Dünya Bankası (DB)'nin rehabilitasyon kredisi ile yeni bir istikrar ve reform paketini uygulamaya başlamıştır. Bahse konu politikalar ile ekonomi toparlanmış ve belli bir makroekonomik istikrara kavuşmuştur. Bu kapsamda, 2006 yılında uygulamaya konan üç yıllık yeni program, özellikle vergi ve gümrük idarelerinin geliştirilmesi gibi yapısal reformlara yer vermektedir. IMF tahminlerine göre %35'i bulan kayıt dışı ekonomi ve altyapı gelişmeleri, vergi toplama, mülkiyet kanunu ile iş ortamının iyileştirilmesi gibi büyük reformların yavaş bir seyir izlemesine rağmen, Arnavutluk ekonomisi son yıllarda olumlu gidişatını sürdürmektedir.

1997'de yaşanan iç karışıklıkların etkisiyle -% 10,2 küçülen ve 1999 yılında Kosova Savaşı'nın olumsuz etkilerine rağmen % 10,1 büyüyen Arnavutluk, 1992-

---

¹⁰³ "Türk Arnavut İş Konseyi", http://www.deik.org.tr/Konsej/93/T%C3%BCrk_Arnaut.html 15.01.2013

2002 yılları arasında istikrarlı bir gelişme kaydetmiştir. 2002 yılında % 2,9'a düşerek biraz yavaşlama gösteren büyüme, 2003 yılından sonra tekrar hız kazanmış ve günümüze kadar reel olarak yıllık % 5 - % 6'lar düzeyinde seyretmiştir. 2008 yılında yaşanan küresel krizin etkileri, Arnavutluk ekonomisinin dışa bağımlılığının nispeten az olması nedeniyle pek hissedilmemiştir. Sonraki yıllarda krizin etkileri olumsuz olarak hissedilmeye başlansa da ortalama olarak gerçekleşen % 3,3'lük büyüme krizin etkilerinin nispeten hafif olduğunu göstermektedir.¹⁰⁴

Arnavutluk'un son yıllarda sergilediği istikrarlı büyümenin temelinde servis, ulaşım ve inşaat sektörlerindeki büyüme yatmaktadır. Servis sektörü içinde de turizm önemli bir paya sahiptir. Turizmdeki ticaret fazlası azalsa da bu sektör hala ticaret fazlası veren tek sektördür ve Arnavutluk'un ekonomik gelişmesine katkısı etkin bir seviyededir. Şu an için tarım ve enerji sektörü zayıf görünüyorsa da, son zamanlarda bu alanlarda da olumlu ilerlemeler kaydedilmektedir.

	1993	1996	2001	2005	2008	2011
GSYH (Milyar \$)	1.228	3.013	4.091	8.376	12.970	12.960
Kişi başına GSYH (\$)	381	968	1.329	2.666	4.077	4.030
Büyüme (%)	9,6	9,1	7,0	5,5	7,7	3,0
Enflasyon (%)	85,0	12,7	3,1	2,4	3,4	3,5
Dış Ticaret (Milyon \$)	692	1.141	1.643	3.239	6.588	7.389
İhracat	123	208	305	658	1.356	1.954
İthalat	569	933	1.338	2.581	5.232	5.435
Denge	-446	-725	-1.033	-1.923	-3.876	-3.481
Türkiye ile Ticaret (Milyon \$)	19	46	85	204	340	448
İhracat	2	7	3	11	26	148
İthalat	17	39	82	193	314	300
Denge	-15	-32	-79	-182	-288	-152

Kaynak: Worldbank, Bank of Albania

Tablo 15 – Arnavutluk'un Genel Ekonomik Görünümü

¹⁰⁴ Arnavutluk Ülke Bülteni, Ağustos 2011 www.deik.org.tr

Ekonomik tabanının önemli ölçüde çeşitlendirilmesi ekonomik dinamizmi artırmıştır ve ülke güçlü bir ekonomik büyüme yaşarken yoksulluk ve işsizlik oranlarında da düşüş kaydedilmiştir. İş hayatında prosedürlerin büyük ölçüde basitleştirilmesi ile düzenleyici sistemin verimliliği artmıştır. Yabancı sermaye son yıllarda artmasına karşın; bölgedeki en düşük yatırım oranına sahip ülkeler arasında yer almaktadır. “D&B World Watch” Mart 2012 raporunda; ülkenin Euro Bölgesi krizinin en kötü etkilerinden izole olduğu belirtilmektedir.¹⁰⁵

Arnavutluk ekonomisinin son durumuna bakacak olursak, 2012 yılının ilk yarısında önemli oranda yavaşlama sürecine girmiş fakat yılın ikinci yarısında çoğunlukla da imalat ve madencilik sanayindeki toparlanmalarla biraz büyüme kaydetmiştir. Bunun yanında, Arnavutluk’un güçlü ticaret hacmi, dış yatırımları ve ekonomisine getirisi büyük olan işçi dövizleri İtalya ve Yunanistan’a fazlasıyla bağımlı olduğundan ve bu iki ülkenin de hala ekonomik krizin etkisinde olduklarından dolayı 2013 yılında büyümeyi kısıtlayacağı düşünülmektedir.¹⁰⁶

4.1.3 Arnavutluk’ta Yatırım Ortamı ve Rekabet Pozisyonu

Arnavutluk ekonomisi henüz dış ekonomik dengelerin korunmasını sağlayabilecek, istikrarlı döviz gelirini üretebilecek, rekabetçi ihracat sektörleri oluşturamamıştır. Arnavutluk ekonomisi hala yapısal zayıflıklardan zarar görmekte ve bu da ürünlerin ve sermayenin uluslararası pazardaki rekabet gücünü düşürmektedir.¹⁰⁷

Arnavutluk, hem büyük meblağlı özelleştirmeler ve hükümet harcamalarının kısıtlanması, hem de elektrik arzı problemleri ve Arnavutluk’un en büyük ihracat pazarı olan AB’de yaşanan düşük oranlı ekonomik büyümeye rağmen özel sektörün gösterdiği performans, ihracat artışı, sanayide yaşanan büyüme ve doğrudan dış yatırım ile 2007 yılından bu yana istikrarlı bir şekilde büyümektedir.

¹⁰⁵ Arnavutluk Ülke Raporu, Kasım 2012 www.musavirlikler.gov.tr

¹⁰⁶ EBRD, “Regional Economic Prospects in EBRD Countries of Operations”, EBRD Office of the Chief Economist, January 2013

¹⁰⁷ Arnavutluk Ülke Bülteni, Ağustos 2011 www.deik.org.tr

Arnavutluk'taki yatırım ortamını değerlendirebilmek ve firmaların dış yatırım kararlarını ve politikalarını etkileyen faktörleri görebilmek amacıyla öncelikle ülkenin uluslararası arenada yatırım potansiyelini gösteren bazı göstergelere bakmak faydalı olacaktır. Bu göstergeler Arnavutluk'un hem ekonomik hem de politik durumu hakkında dış yatırımcılara fikir vermektedir. Ayrıca farklı uluslararası kuruluşlarca da belirlenebilen bu göstergeler, ülkenin hem bürokratik hem de mevzuat yönünden dış yatırımlara ne kadar müsait olduğunu göstermektedir.

İlk olarak Dünya Ekonomik Forumu'nun yayınladığı 2012 – 2013 Küresel Rekabet Raporu'nda ekonominin gelişmişlik seviyesini belirlemek amacıyla üç ana aşama belirlenmiş ve her bir aşamada iki gruba ayrılarak her aşamada bir geçiş grubu oluşturulmuştur. Arnavutluk ise ikinci aşama olan “verimliliğe dayalı ekonomi” aşamasındaki birinci grupta yer almıştır. Ayrıca bu raporda 12 ayrı kriter ve bu kriterlerin bağlı olduğu 111 adet faktör dâhilinde belirlenen “Küresel Rekabet Endeksi”nde Arnavutluk 144 ülke arasında 89. sırada yer almıştır. Bu endekse göre Arnavutluk'un rekabet pozisyonu son yıllarda gelişmesine rağmen son raporda düşmüştür. 2011-2012 raporunda 142 ülke arasında 78., 2010-2011 raporunda 139 ülke arasında 88. sırada yer alan Arnavutluk, bu endekste 2009-2010 raporunda ise 133 ülke arasında 96. sırada yer almıştı. Balkan ülkeleri ile karşılaştırıldığında ise, 2012-2013 raporunda 7., 2011-2012 raporunda 5., ve 2010-2011 raporunda ise 7. sırada kalmıştır.¹⁰⁸

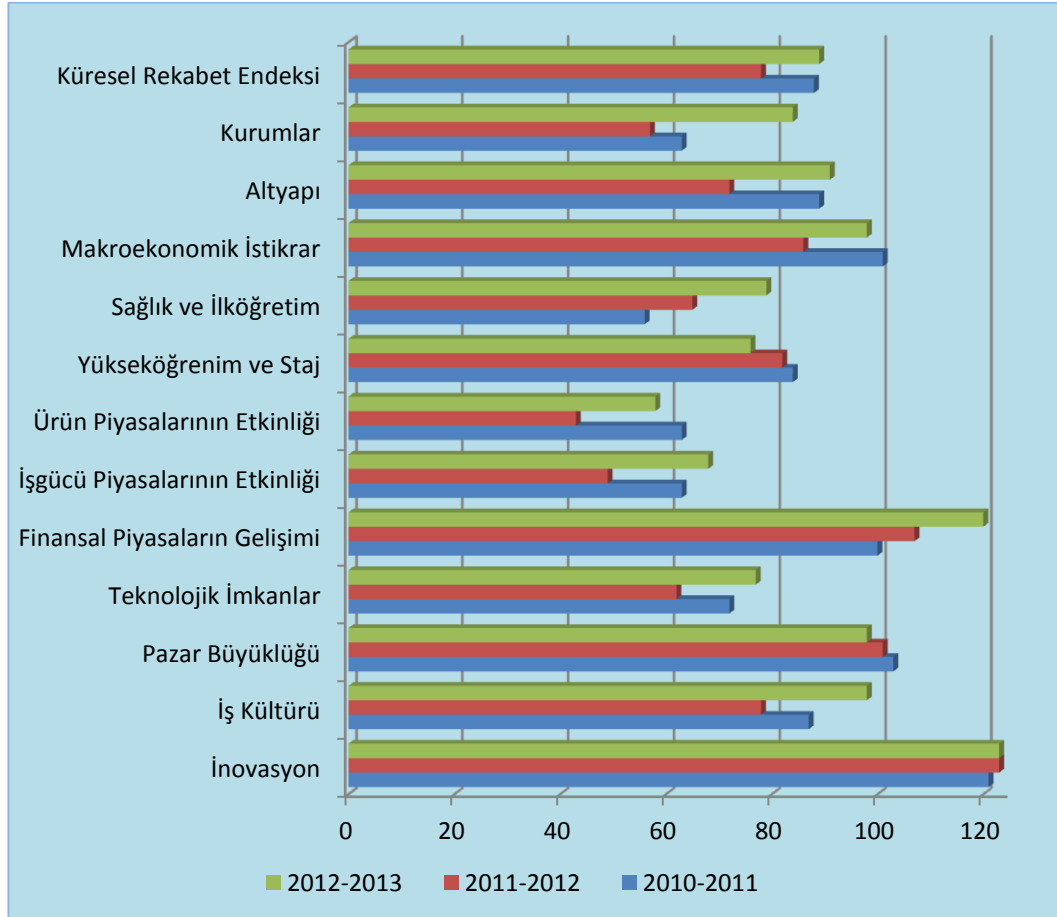
2012 – 2013 Küresel Rekabet Raporu'nda, 1-7 arası yapılan puanlamada 3.91 puan alarak düşük performans gösterdiği bu endekse göre en kötü bileşenleri; 98. sıradaki pazar büyüklüğü ve iş kültürü, 120. sıradaki finansal piyasaların gelişimi ve 123. sıradaki inovasyondur. Bunların yanında en iyi performans gösterdiği bileşenler ise; 58. sıradaki ürün piyasalarının etkinliği, 68. sıradaki işgücü piyasalarının etkinliği ve 76. sıradaki yükseköğrenim ve staj imkânlarıdır.¹⁰⁹

---

¹⁰⁸ The Global Competitiveness Index 2012-2013 rankings, www.weforum.org/gcr

¹⁰⁹ The Global Competitiveness Report 2012-2013, Klaus Schwab, World Economic Forum, Geneva, s. 86

Küresel Rekabet Raporu'na göre Arnavutluk'ta iş yapmadaki en problemlili faktörler; % 23,3 ile finansman sağlama, % 22,2 ile yolsuzluk, % 11,6 ile iyi çalışmayan devlet bürokrasisi, % 9,8 ile vergi düzenlemeleri, % 6,1 ile siyasi istikrarsızlık ve % 5,2 ile vergi oranları olarak tanımlanmıştır.¹¹⁰

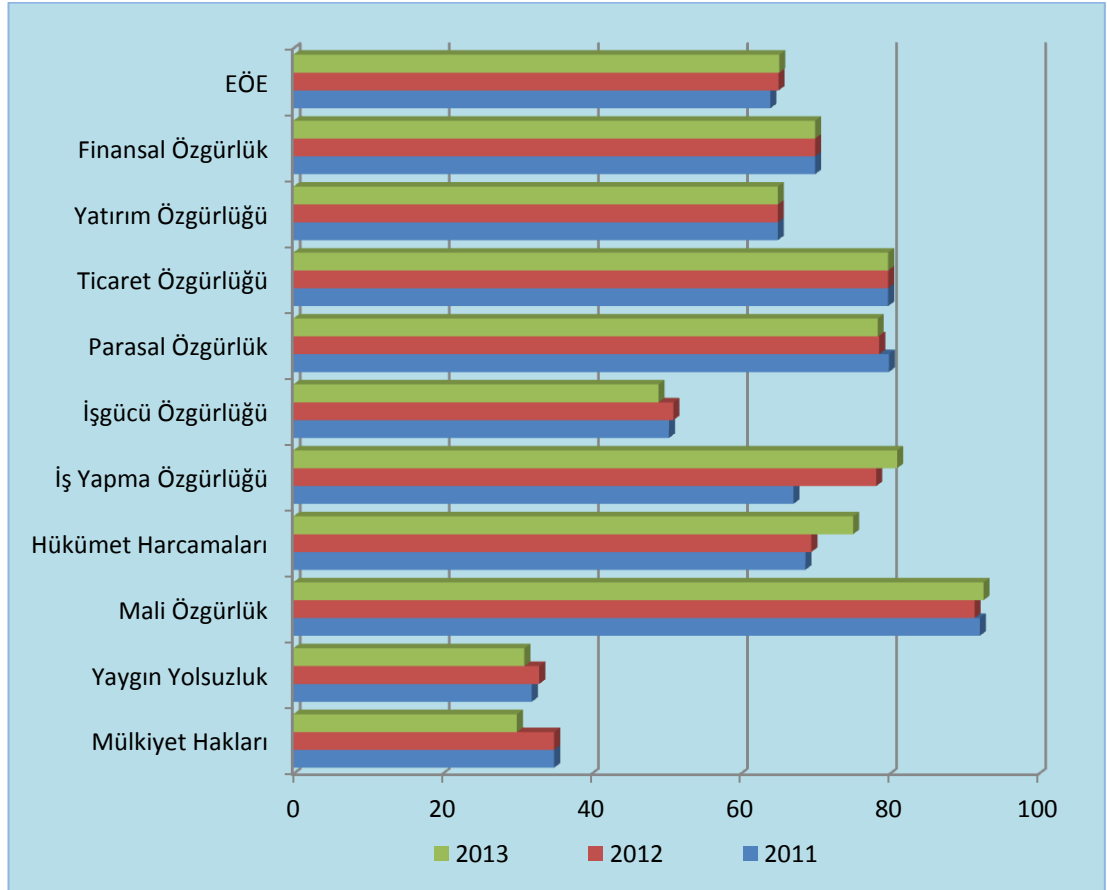
Kaynak: World Economic Forum

Grafik 18 – Arnavutluk'un Küresel Rekabet Endeksinin Yıllara Göre Gelişimi

Heritage Foundation ve Wall Street Journal tarafından yayınlanan ve 177 ülkeyi kapsayan “2013 Ekonomik Özgürlük Endeksi” ne göre ise, Arnavutluk'un ekonomik özgürlük puanı bir önceki yıla göre 0,1 puan yükseliş ile 65,2 olup, dünyada 58. sırada yer almaktadır. “2013 Ekonomik Özgürlük Endeksi” raporunda orta düzeyde ekonomik özgürlüğe sahip olan ülkeler arasında belirtilen Arnavutluk,

¹¹⁰ Aynı yer

Makedonya'nın ardından Balkanların en serbest 2. ekonomisi olarak yer almaktadır.¹¹¹ 10 ayrı kritere göre belirlenen bu endekse göre 2012 yılında 57., 2011 yılında 70. sırada yer almıştır. Balkan ülkeleri ile karşılaştırıldığında ise, 2013 ve 2012 yıllarında 2. ve 2011 yılında 4. olduğu görülmektedir.¹¹²

Kaynak: The Heritage Foundation

Grafik 19 – Arnavutluk'un Ekonomik Özgürlük Endeksinin Yıllara Göre Gelişimi

Ekonomik Özgürlük Endeksi 2013 raporunda, 1-100 arası yapılan puanlamada 65,2 puanla dünya ortalamasının üstünde iyi bir performans gösterdiği bu endekse göre en kötü bileşenleri; 30 puanla mülkiyet hakları, 31 puanla yaygın yolsuzluk endeksi ve 49 puanla işgücü özgürlüğü endeksleridir. Bunların yanında en

¹¹¹ Highlights of the 2013 Index of Economic Freedom, Heritage Foundation and Wall Street Journal, Terry Miller, Kim R. Holmes, Edwin J. Feulner, 2013

¹¹² Rankings of Index of Economic Freedom, <http://www.heritage.org/index/>

iyi performans gösterdiği bileşenler ise; 92,6 puanla mali özgürlük, 81 puanla yeni iş yapma özgürlüğü, 79,8 puanla ticaret yapma özgürlüğü ve 78,4 puanla parasal özgürlük endeksleridir. Ticaret, finansal ve yatırım özgürlüğünde herhangi bir değişiklik izlenmemiş olup, hükümet harcamaları endeksi 5,6 ve yeni iş yapma endeksi 2,8 puan artmıştır. Mülkiyet hakları endeksi 5 ve yaygın yolsuzluk endeksi ise 2 puan düşmüştür. Arnavutluk'un ekonomik özgürlüğünün temeli, zayıf olan mülkiyet hakları koruması ve yaygın yolsuzluk ile bozulmaktadır. Mülkiyet haklarının çok iyi korunamamasının ise büyük ölçüde yargıya siyasi müdahalenin sonucu olduğu düşünülmektedir. Ayrıca fikri mülkiyet haklarının korunması da zayıf kalmaktadır. Bunun yanında, Arnavutluk insan kaçakçılığı ve yasadışı silah ve uyuşturucu kaçakçılığı için de bir geçiş ülkesi olmaktadır.¹¹³

Dünya Bankası ve Uluslararası Finans Kurumu tarafından yayınlanan 2013 İş Yapma Kolaylığı raporunda, Arnavutluk toplam 185 ülke içerisinde 2011 yılında 81. sırada iken 2012'de 82. sıraya yükselmiş ardından 2013'te ise 85. sıraya düşmüştür. İş Yapma Kolaylığı Raporu, "iş kurma, inşaat ruhsatı işlemleri, elektrik bağlantısına erişim, gayrimenkul tescili, krediye erişim, yatırımcıların korunması, vergi ödeme, sınır ötesi ticaret, sözleşmelerin uygulanması ve tasfiye işlemleri" olmak üzere 10 kilit alandaki göstergelere dayalı olarak düzenlemelerin etkileri hakkında nicel bir ölçü sunmaktadır. Balkan ülkeleri ile karşılaştırıldığında ise, 10 Balkan ülkesi içerisinde 2011 yılında 5. sırada yer alırken 2012 yılında 6. ve 2013 yılında bir basamak daha düşerek 7. olduğu görülmektedir.¹¹⁴

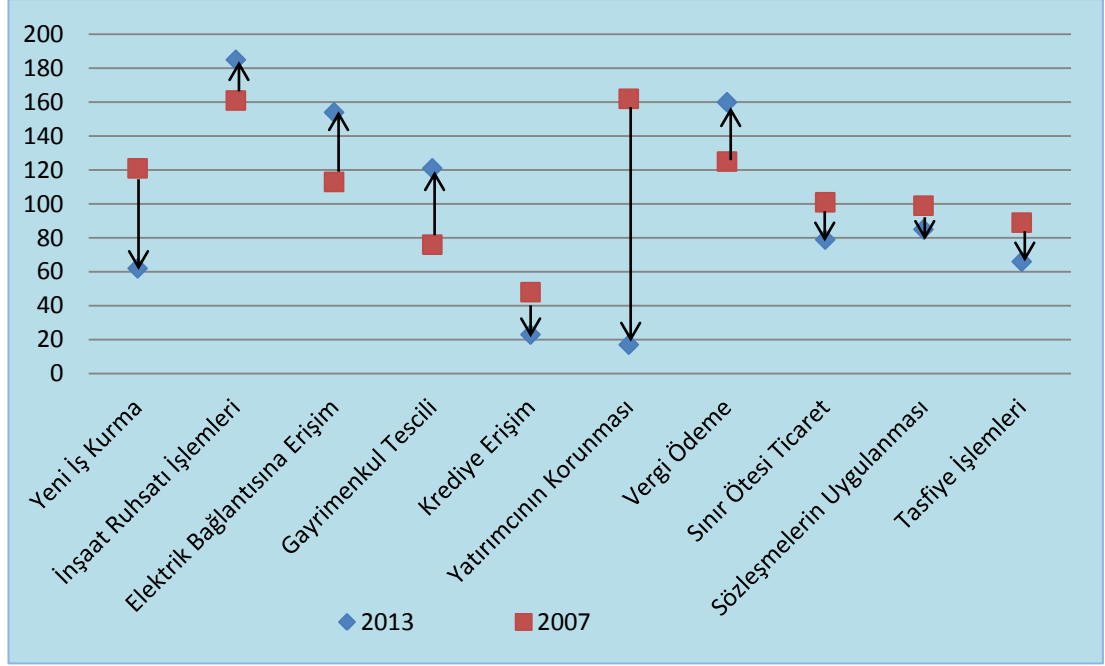
Bu rapordaki kategorilere bakıldığında en iyi sıralama bileşenleri; 17. sıradaki yatırımcıların korunması, 23. sıradaki krediye erişim ve yeni iş kurma olmuştur. Bununla birlikte en kötü performans gösterdiği bileşenleri ise; 154. sıradaki elektrik bağlantısına erişim, 160. sıradaki vergi ödeme ve bu konuda

---

¹¹³ Highlights of the 2013 Index of Economic Freedom, Heritage Foundation and Wall Street Journal, Terry Miller, Kim R. Holmes, Edwin J. Feulner, 2013, s. 101-102

¹¹⁴ Doing Business Database, <http://www.doingbusiness.org/>

herhangi bir uygulama yapılmadığı için 185. yani son sıradaki inşaat ruhsatı işlemleri olmuştur.¹¹⁵

Kaynak: Doing Business Database

Grafik 20 – Arnavutluk İş Yapma Kolaylığı Kriterlerinin Değişimi 2007-2013

Arnavutluk UNCTAD tarafından yayınlanan dış yatırım performans endeksinde (Inward FDI Performance Index) göre, 2005 yılında 68. sırada olduğu bu endekste çok büyük bir yükselişle 2010 yılında 181 ülke arasında 18. sırada gösterilmiştir. Bu endeks bir ülkedeki dış yatırım miktarının dünyadaki toplam dış yatırım miktarına oranının, o ülke ekonomisinin büyüklüğünün dünyadaki toplam ekonomi büyüklüğüne oranına bölümünü ölçmektedir. Bu endeksin yüksek oluşu, ülkenin ne kadar yatırımcı dostu bir iş ortamına ve kamu şirketlerinin özelleştirmeleri sayesinde ne tür fırsatlara sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.¹¹⁶ Bu durum ülkeye son yıllarda artan miktarda dış yatırım gelmesinden

¹¹⁵ Doing Business 2013 Smarter Regulations for Small and Medium-Size Enterprises, The World Bank and International Finance Corporation, 10th Edition, s. 145

¹¹⁶ Report on Foreign Direct Investments in Albania 2011, Albania Investment Development Agency (AIDA), May 2012, s. 9

kaynaklanmaktadır. Seçilmiş Balkan ülkeleri ile karşılaştırdığımızda Arnavutluk'un başarılı bir grafik sergilediği görülebilir.

Ülke	1995	2000	2005	2007	2008	2009	2010
Arnavutluk	39	58	68	51	33	23	18
Bulgaristan	92	22	11	4	5	27	42
Hırvatistan	105	46	52	31	27	44	112
Yunanistan	84	114	132	132	120	122	119
Slovenya	88	116	106	92	76	141	88

Kaynak: UNCTAD

Tablo 16 – Arnavutluk'un Dış Yatırım Performans Endeksine Göre Sıralaması

Bununla birlikte, bir diğer performans göstergesi olan dış yatırım potansiyel endeksi (FDI Potential Index) bir ülkenin dış yatırımcı için çekiciliğini gösteren dört temel kavram üzerinden hesaplanmaktadır. Bunlar market pazar yapısının çekiciliği (pazar büyüklüğü, kişi başına düşen milli gelir, satın alım gücü, potansiyel büyüme oranı), düşük maliyetli vasıflı ve vasıfsız işgücünün varlığı (birim işçi maliyeti, vasıflı işgücünün varlığı), doğal kaynaklara ulaşım (kaynakların kullanımı, yakıt ve madenlerin değeri, ekilebilir arazinin varlığı) ve dış yatırımı kolaylaştırıcı altyapının varlığı (ulaşım altyapısı, enerji altyapısı, telekom altyapısı)dır.¹¹⁷ Bu endekse göre de, önceki yıllarda görece istikrarlı bir yükselme grafiği göstermesine karşın Arnavutluk, 2011 yılında 2009 yılına göre 42 basamak birden düşerek 177 ülke içerisinde 123. sırada yer almıştır. Bu sıralamayla diğer Balkan ülkelerinden çok aşağıda kalmıştır. Bu endeksin düşük olmasının sebebi ise zayıf altyapı, enerji eksikliği ve araştırma-geliştirme imkânlarının vasatlığıdır. Bununla birlikte, enerji temini ve gelişmiş yolların varlığı gibi diğer devletlerle mukayese yapıldığında sıkıntı oluşturan altyapı göstergelerinde son yıllarda büyük gelişmeler kaydedilmiştir.¹¹⁸ Seçilen Balkan ülkeleriyle karşılaştırıldığında Arnavutluk'un kötü durumda olduğu görülmektedir.

¹¹⁷ UNCTAD, "World Investment Report 2012", UN New York and Geneva, 2012, s. 30

¹¹⁸ Report on Foreign Direct Investments in Albania 2011, AIDA, May 2012, s. 16

Ülke	1995	2000	2005	2007	2008	2009	2011
Arnavutluk	115	101	83	83	79	81	123
Bulgaristan	41	64	58	55	62	67	49
Hırvatistan	69	53	54	58	56	64	63
Yunanistan	38	35	38	44	48	43	59
Slovenya	40	27	30	33	33	33	81

Kaynak: UNCTAD

Tablo 17 – Arnavutluk’un Dış Yatırım Potansiyel Endeksine Göre Sıralaması

Bir ülke ekonomisinin dış yatırımlara bağımlılığını ölçen dış yatırımların gayrisafi sabit sermaye yatırımlarına oranına baktığımızda, dış yatırımların Arnavutluk ekonomisi için önemini giderek arttığı görülmektedir. 2001 yılında 13,2 olan bu oranın 2011 yılında % 143 oranında artarak % 32,1’e ulaşmıştır. Diğer ülkelerle karşılaştırıldığında Arnavutluk’un seçilen ülkelere göre dış yatırıma daha fazla bağımlı hale gelmeye başladığı söylenebilir.

Ülke	1992	1995	1998	2001	2004	2007	2009	2010	2011
Balkanlar	3,3	3,0	16,0	27,4	14,5	31,9	23,1	12,6	19,3
Arnavutluk	23,3	13,8	7,9	13,2	12,7	15,9	24,9	31,2	32,1
Bulgaristan	3,0	4,5	32,3	31,9	66,0	102,6	28,5	16,9	16,7
Yunanistan	5,2	4,7	0,3	5,6	4,1	3,2	4,4	0,8	4,6
Hırvatistan	1,0	3,5	18,9	29,6	11,8	32,5	21,6	3,0	11,5
Slovenya	4,4	3,4	4,0	7,3	9,8	11,5	-5,5	3,4	10,3

Kaynak: UNCTAD, (%)

Tablo 18 – Arnavutluk’ta Dış Yatırımların GSSY’ye Oranı

Diğer dış yatırım performans göstergesi olan bir ülkedeki dış yatırım stokunun GSYH’ye oranı ise, dış yatırım akımının yükselmesine rağmen diğer Balkan ülkelerine göre düşük düzeydedir. Bunun sebebi ise, Arnavutluk’un bölgesinde henüz yeni tanınan bir ülke olması ve dış yatırım stokunun büyük çoğunluğunu diğer ülkelerin aksine son yıllarda oluşturmuş olmasıdır.¹¹⁹ Diğer seçilmiş ülkelerle karşılaştırıldığında Arnavutluk’taki dış yatırım stokunun son yıllarda yakalamış olduğu yükseliş grafiğiyle iyi duruma geldiği görülmektedir.

¹¹⁹ Report on Foreign Direct Investments in Albania 2011, AIDA, May 2012, s. 20

Ülke	1992	1995	1998	2001	2004	2007	2009	2010	2011
Balkanlar	1,1	2,7	9,5	17,4	27,7	60,9	50,5	51,7	47,2
Arnavutluk	1,3	8,5	14,5	8,0	11,4	25,0	25,8	29,7	36,7
Bulgaristan	2,4	3,4	12,5	21,2	40,0	90,1	101,4	98,3	89,1
Yunanistan	7,1	8,3	9,6	10,6	12,4	17,5	13,1	11,6	9,2
Hırvatistan	1,1	2,2	7,7	16,9	30,3	75,9	57,6	57,5	48,3
Slovenya	14,0	8,5	12,9	12,7	22,4	30,4	30,9	30,7	30,6

Kaynak: UNCTAD, (%)

Tablo 19 – Arnavutluk'taki Dış Yatırım Stokunun GSYH'ye Oranı

1991 yılında Avrupa ülkeleri ile Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerinde serbest piyasa ekonomisine geçişi hızlandırmak ve özel sektör girişimciliğini desteklemek amacıyla kurulan Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD), bahse konu ülkelerdeki süreci geliştirdiği bazı geçiş göstergeleri üzerinden değerlendirmektedir. Bu göstergeler faaliyette bulunduğu tüm ülkelerdeki reform gelişmelerini ölçmek için kullanılmıştır. Bu süreç sanayileşmiş pazar ekonomilerinin standartlarına göre ölçülmektedir. Bu ölçüm 1'den 4+'ya kadar numaralandırılmaktadır. 1 katı kurallı ve planlı ekonomiden çok az bir değişimin olduğunu ya da hiç olmadığını ve 4+ ise tam sanayileşmiş pazar ekonomisinin standartlarını temsil etmektedir.¹²⁰

ARNAVUTLUK	1992	1995	2000	2003	2006	2008	2010	2012
Büyük Çaplı Özelleştirme	1,0	2,0	2,7	3,0	3,0	3,3	3,7	3,7
Küçük Çaplı Özelleştirme	2,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0
Yönetim ve Girişimciliğin Yeniden Yapılanması	1,0	2,0	2,0	2,0	2,3	2,3	2,3	2,3
Fiyat Liberalizasyonu	2,7	3,7	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3
Ticaret ve Kambiyo Sistemi	4,0	4,0	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3
Rekabet Politikası	1,0	1,0	1,7	1,7	2,0	2,0	2,0	2,3

Kaynak: EBRD

Tablo 20 – Arnavutluk'un Geçiş Göstergelerinin Yıllara Göre Gelişimi

¹²⁰ EBRD, Forecasts, Macro Data, Transition Indicators, <http://www.ebrd.com/pages/research/economics/data/macro.shtml#ti>

Arnavutluk'un bugün geldiği noktayı görmek açısından EBRD'nin faaliyet gösterdiği 29 Avrupa ve BDT ülkesiyle karşılaştırıldığında; büyük çaplı özelleştirme kriterinde 3,7 puanla 7. sırada, küçük çaplı özelleştirme kriterinde 4,0 puanla 9. sırada, yönetim ve girişimciliğin yeniden yapılanması kriterinde 2,3 puanla 13. sırada, fiyat liberalizasyonu kriterinde 4,3 puanla 13 ülkeyle aynı puanı alarak 1. sırada, ticaret ve kambiyo sistemi kriterinde 4,3 puanla 19 ülkeyle aynı puanı alarak 1. sırada, rekabet politikası kriterinde 2,3 puanla 15. sırada yer almıştır. Arnavutluk'un dört kriterde gelişimini tamamlamış ya da tamamlamak üzere olduğu görülmüş olup, iki kriterde ise birtakım reformlara ihtiyaç duyduğu görülmektedir.¹²¹

4.1.4 Arnavutluk Ekonomisinde Dış Yatırımlar ve Türkiye'nin Yeri

Arnavutluk Merkez Bankası verilerine göre, Balkanlardaki birçok ülkede dış yatırımlar 2010 yılında çok sert şekilde düşerken Arnavutluk tam aksine iyi bir artış oranı yakalamıştır. Ülkede 2009 yılında toplam 996 milyon dolar olan tüm dış yatırım miktarı % 6'lık artışla 2010 yılında 1 milyar 51 milyon dolara yükselmiştir. 2010 yılında Arnavutluk, Balkanlar'da Sırbistan'dan sonra en yüksek ikinci dış yatırım tutarına sahip olan ülke olmuştur. 2011 yılında ise ülkeye yapılan toplam dış yatırım miktarı % 2 oranında düşmüştür. Bu düşüşün sebebi, küresel krizin etkisini henüz yitirmemiş olması ve Balkanlar'daki tüm ülkelere yapılan dış yatırımın Hırvatistan ve Sırbistan'a doğru kaymış olmasıdır.¹²²

Arnavutluk'ta dış yatırımlar, 1990'ların başından itibaren yavaş bir seyir izleyerek artmaktadır. 2006 yılında ise dış yatırımlar GSYH'nin % 3,6'sına ulaşmış ve 2005 yılına göre % 23 oranında artış göstererek 324 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2007 yılında ise çimento fabrikalarına yatırımın ve petrol üretiminin artması ile Alb Telekom'un özelleştirilmesi sonucu Arnavutluk'taki dış yatırım, o zamana kadarki en yüksek rakam olan 659 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

¹²¹ EBRD Database, Transition Indicators by Sector, Transition Indicators by Country

¹²² Report on Foreign Direct Investments in Albania 2011, AIDA, May 2012, s. 13-14

Yıl	Arnavutluk	Slovenya	Hırvatistan	Sırbistan	Balkanlar
1992-1995	53	123	86	82	1.460
1996-2000	74	193	895	203	2.900
2001-2005	226	742	1.475	934	7.413
2006	324	644	3.468	4.256	23.461
2007	659	1.514	4.997	3.439	28.555
2008	974	1.947	6.180	2.955	28.958
2009	996	0	3.355	1.959	13.458
2010	1.051	359	394	1.329	6.307
2011	1.031	999	1.494	2.709	11.336

Kaynak: UNCTAD (Milyon Dolar)

Tablo 21 – Arnavutluk ve Bazı Balkan Ülkelerinde Dış Yatırım Akımları

Doğrudan dış yatırımlar 2009 yılında artmış, fakat para kaynaklarının çoğu, 2008 yılında yapılan, küresel kriz öncesinde müzakere edilen özelleştirme anlaşmalarından gelmiştir. Arnavutluk'un tek elektrik dağıtım şirketi olan OSSH'yi satın almak için, Güneydoğu Avrupa'da önemli bir gelişme gösteren Çek enerji şirketi CEZ 102 milyon Avro ödemiştir. Devlete ait olan petrol rafineri şirketi ARMO'nun özelleştirilmesi ve mobil telefon operatörlerinden olan AMC'nin hisselerinin, çoğunluk hissedarı olan Yunan Cosmote'a satılması yapılan diğer özelleştirmelerden bazılarıdır.¹²³

Yıl	Dış Yatırım Akımı	Dış Yatırım Stoku
1992-1995	53	115
1996-2000	74	345
2001-2005	226	604
2006	324	1.381
2007	659	2.672
2008	974	2.839
2009	996	3.103
2010	1.051	3.496
2011	1.031	4.701

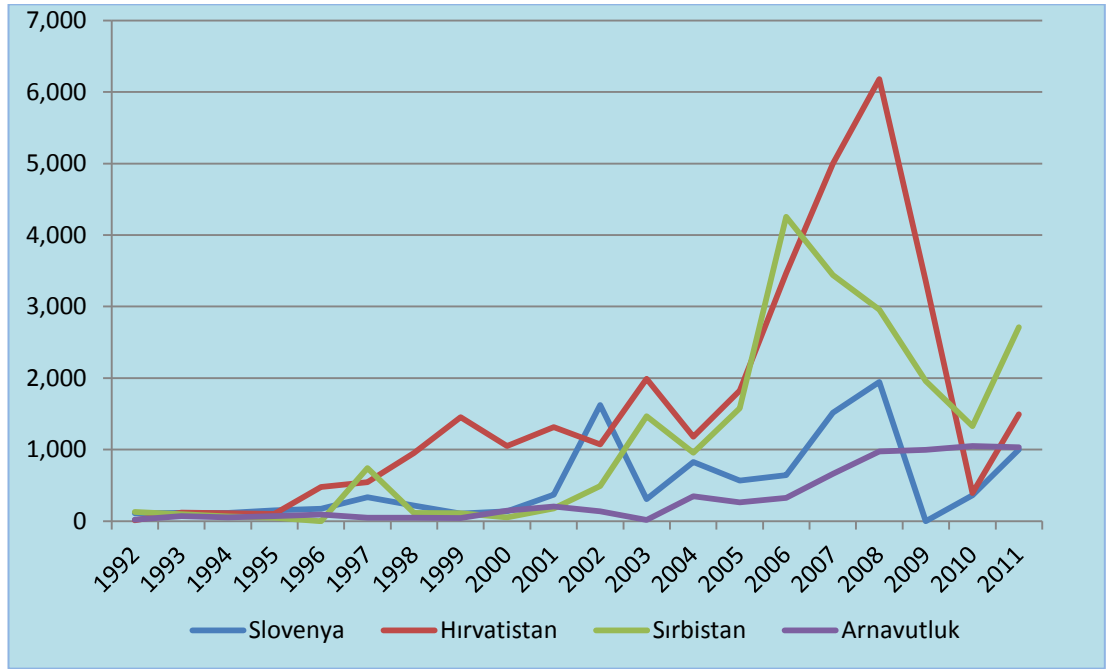
Kaynak: UNCTAD (Milyon Dolar)

Tablo 22 – Arnavutluk Dış Yatırım Akımının ve Stokunun Yıllara Göre Dağılımı

¹²³ Arnavutluk Ülke Raporu, Kasım 2012 www.musavirlikler.gov.tr

Sonraki yıllarda da yapılan özelleştirmeler, çimento fabrikalarının yapımı ve enerji yatırımları ile 2010 yılında dış yatırım tutarı rekor düzeyde 1 milyar 51 milyon dolara ulaşarak ilk defa 1 milyar dolar sınırını aşmıştır. Bu yatırımların çoğunluğu devlet işletmelerinin özelleştirmesinden gelen yatırımlardır. Özellikle sağladığı yabancı döviz açısından ve uluslararası kuruluşların tavsiyesi üzerinde, 2010 yılının sonunda hükümet kalan yaklaşık 1.300 (çoğu küçük ölçekli) devlet işletmelerini özelleştirme planını açıkladı.¹²⁴

Arnavutluk'taki dış yatırım stoku da 1992'de 20 milyon dolardan 11 kat artışla 2000 yılında 247 milyon dolara ve ardından 3 kat artarak 2005 yılında ilk defa 1 milyar dolar seviyesini aşmıştır. 2005 yılından bugüne kadar ise, yaklaşık 4 artarak 4,7 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır.

Kaynak: UNCTAD

Grafik 21 – Arnavutluk'un Seçilmiş Balkan Ülkelerine Göre Dış Yatırım Akımı

Arnavutluk'ta bulunan dış yatırımların sektörel dağılımına baktığımızda en son verinin bulunduğu 2006-2011 periyodunda sektör tercihlerinde önemli

¹²⁴ Arnavutluk Ülke Raporu, Kasım 2012 www.musavirlikler.gov.tr

değişiklikler meydana geldiği görülmektedir. İmalat, madencilik ve taş ocakçılığı alt sektörlerinden oluşan sanayi sektöründe büyük oranda değişimin olduğu göze çarpmaktadır. 2011 yılında sadece elektrik ve gaz ile dağıtım ve diğer hizmetler sektörlerinde bir yükseliş meydana gelmiştir. Son altı yılın rakamları incelendiğinde bazı yıllarda dikkat çeken dalgalanmaların telekomünikasyon gibi bazı sektörlerde yapılan önemli özelleştirmelerden kaynaklanmaktadır. Örneğin ARMO petrol rafinerisinin 125 milyon Euro bedelle özelleştirilmesi 2008’de dış yatırım miktarının artmasının temel sebebi olmuştur.¹²⁵ Bunun yanında Alb Telekom’un özelleştirilerek % 76’sının Türk Telekom-Çalık Enerji Telekom grubuna 161 milyon dolar karşılığında satılması da 2007 yılında telekomünikasyon sektöründeki dış yatırımların büyük oranda artmasına sebep olmuştur.

Sektör	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık	2	2	-54	-9	0	-
İnşaat	8	51	147	19	44	-
Sanayi (İmalat, Madencilik ve Taş Ocakçılığı)	69	56	369	300	394	351
Elektrik ve Gaz	0	4	2	143	88	103
Telekomünikasyon	62	196	-61	84	97	67
Finansal Hizmetler	30	136	167	120	138	110
Dağıtım ve Diğer Hizmetler	88	25	95	59	33	111
TOPLAM	259	480	665	717	793	742

Kaynak: Bank of Albania (Milyon Euro)

Tablo 23 – Arnavutluk’ta Dış Yatırım Akımlarının Sektörel Dağılımı

2008 yılında hizmetler sektörü dış yatırım stokunun % 66’sını oluşturarak birinci sırada yer almaktaydı. 2010 yılında ise söz konusu sektör % 58 seviyesine inmiştir. Dış yatırımdan en çok faydalanan sektör ise madencilik sektörü olmuştur. Söz konusu sektör, üç senede neredeyse sıfırdan, toplam dış yatırım stokunun % 13’üne ulaşmıştır. Benzer bir gelişme enerji sektöründe yaşanmış, 2008 yılında % 1 iken, 2010 yılında % 5’e yükselmiştir.

¹²⁵ Report on Foreign Direct Investments in Albania 2011, AIDA, May 2012, s. 19

Telekomünikasyon sektörü Arnavutluk'un en dinamik sektörü olmuştur. Birinci GSM telefon operatörü Mayıs 1996 yılında kurulmuş, 2009 yılında hisselerinin % 85'i Cosmote (Yunanistan) ve Telenor (Norveç) konsorsiyumu tarafından satın alınmıştır. 2001 yılında kurulan Vodafone (İngiltere) sektörde ikinci konumda iken üçüncü Eagle Mobile (Türkiye) ve en son PLUS (Arnavutluk – Kosova Post ve Telekomünikasyon Kurumu) telefon operatörü lisanları almışlardır.¹²⁶

2000 yılında yabancı bankaların faaliyete başlamasıyla birlikte, bankacılık sektöründe önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bankacılık sektöründe en büyük dış yatırımcılar arasında Avusturya (Raiffeisen Bank), Türkiye (BKT), Yunanistan (National Bank of Greece, Alpha Bank, Emporiki Bank), İtalya (Banka Veneto, Intese San Paolo) vs. yer almaktadır. Yunan bankaları, piyasanın % 30'una sahiptir. Arap ülkeleri de, Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu finans yatırımlarından önemli bir pay almaya başlamıştır.¹²⁷

Ülke	2007	2007 Sıra	2008	2008 Sıra	2009	2009 Sıra	2010	2010 Sıra
Yunanistan	771	1	694	1	671	1	724	1
İtalya	213	2	318	2	350	2	401	2
Avusturya	147	4	186	4	212	4	362	3
Kanada	1	22	8	17	103	6	280	4
Türkiye	154	3	190	3	234	3	279	5
Almanya	52	7	66	8	76	7	84	6
Hollanda	16	11	29	11	61	9	84	7
Kuveyt	90	5	84	7	71	8	69	8
İsviçre	14	13	137	5	106	5	66	9
Toplam	1.815		2.040		2.233		2.640	

Kaynak: Bank of Albania (Milyon EUR)

Tablo 24 – Arnavutluk'ta En Çok Dış Yatırım Stoku Bulunan Ülkeler

Çoğu küçük ülkelerde olduğu gibi Arnavutluk'ta da en büyük dış yatırımcıları komşu ülkelerdir. 2010 yılında toplam dış yatırımın % 27'sini özellikle

¹²⁶ Report on Foreign Direct Investments in Albania 2011, AIDA, May 2012, s. 21

¹²⁷ Report on Foreign Direct Investments in Albania 2011, AIDA, May 2012, s. 22

telekomünikasyon ve finans sektöründeki yatırımlarıyla gerçekleştiren Yunanistan birinci sırada yer almaktadır. İkinci sırada, KOBİ sektöründe yoğunlaşmış olan İtalya yer almaktadır. Üçüncü sırada bankacılık sektöründe yaptığı yatırımlarıyla Avusturya, dördüncü sırada ise, petrol ve gaz sektöründe Bankers Petroleum Ltd. şirketinin faaliyetleri ile Kanada yer almaktadır. Değişik alanlarda yapılan Türk firmalarının yatırımları da 2010 yılında % 11 oranı ile beşinci sırada yer almaktadır.¹²⁸

Arnavutluk ekonomisinin yatırım ortamı ve mevzuatı incelendiğinde Türk dış yatırımcısı için çekici faktör sayılabilecek bazı hususlar şunlardır:¹²⁹

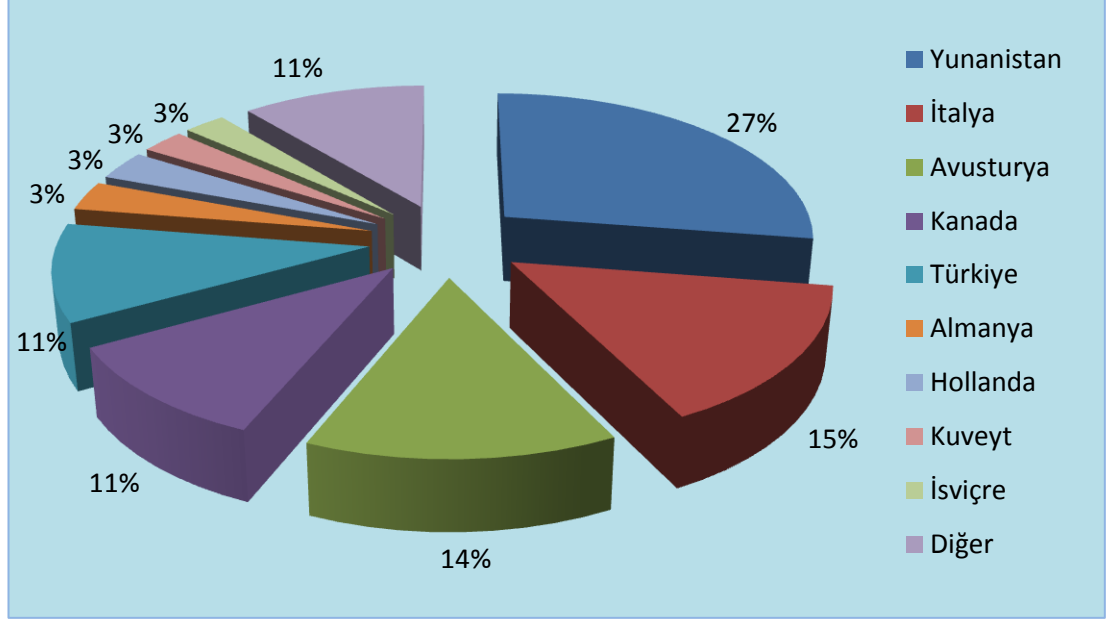
- Ucuz işgücü, genç bir nüfusun varlığı.
- Türkiye’de eğitim görmüş bir nüfusun varlığı, ülkede faaliyette bulunan/bulunacak firmalar için önemli bir avantajdır. Gerek çalışma kültürümüze yakınlık gerekse iletişim sorununu ortadan kaldırması bakımından önemlidir.
- Ülkede faaliyette bulunan ve sektörün % 42’sine sahip olan Avusturya menşeli Raiffeisen Bank’tan sonra ikinci büyük banka olan BKT, Türk şirketi Çalık Holding’e aittir. Ayrıca, Alb Telekom’un da (ülkenin sabit telefon şirketi) Çalık – Türk Telekom Grubuna ait olması, bunun yanında yine ülkenin en büyük akaryakıt dağıtım firmasının Türk sermayeli ALPET olması, önemli bir lojistik avantaj sayılmaktadır.
- Karadağ, Kosova, Makedonya hatta Sırbistan’da Arnavut asıllı nüfus mevcuttur. Daha da önemlisi birbirleri ile ekonomik ilişki içerisinde. Bu da yine ülkenin ekonomik ve pazar potansiyelinin artması anlamına gelmektedir.
- Arnavutluk, Balkanlardaki diğer ülkelerin aksine etnik sorunu olmayan, dini ve mezhep farklılığının sorun olmadığı bir ülkedir.

Türkiye, Arnavutluk’ta piyasa değerleri 1,5 milyar dolara yaklaşan dış yatırımları ve müteahhitlik hizmetleriyle, Yunanistan, İtalya, Avusturya ve Kanada’nın ardından beşinci sırada gelmektedir. Demir-çelik üretimi alanında

¹²⁸ Arnavutluk Ülke Raporu, Kasım 2012 www.musavirlikler.gov.tr

¹²⁹ Arnavutluk Ülke Raporu, Kasım 2012 www.musavirlikler.gov.tr

Kürüm A.Ş., madencilik alanında Ber-Oner, telekomünikasyon ve bankacılık alanlarında Çalık Grubunun yatırımları önem taşımaktadır. Çoğunluğu KOBİ statüsünde olan yaklaşık 100 civarında Türk şirketi inşaat, demir-çelik, madencilik, bankacılık ve imalat sektörlerinde faaliyet sürdürmektedir.

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, UNCTAD

Grafik 22 – Ülkelere Göre Arnavutluk'taki Dış Yatırım Stokunun Dağılımı 2010

Türkiye'nin Arnavutluk'a olan ilgisinin bir yansıması da sayılabilecek Türk firmalarının dış yatırım tutarlarına baktığımızda istikrarlı bir tablonun ortaya çıktığını söylemek zordur. Bunun sebebi, hem 1992–1995 yılları arasında Bosna Hersek'te yaşanan savaşın bölgede meydana getirdiği istikrarsızlık ortamı hem 1997 yılında ülkede iç karışıklıklar nedeniyle yaşanan ekonomik kriz sebebiyle Türk firmalarının bu ülkeye yönelmemesi veya geç yönelmesidir. Dikkat çeken bir başka nokta ise, 1995 yılına kadar ülkeye hiçbir dış yatırımın gitmemiş olması ve Türk dış yatırımlarının ancak 2000'li yıllarda ülkeye yönelmesiyle dış yatırımların artış göstermesidir. Bunun yanında, ülkeye artan ilgiyle birlikte Türk firmalarının Arnavutluk'ta büyük miktarda şirket satın alma faaliyetlerinden dolayı bazı yıllarda olağan dışı artışlar yaşanmıştır.

Yıl	Dış Yatırım	Sıra	Sıra	Dış Yatırım	Dış Yatırım
	Arnavutluk	Balkanlar	Dünya	Balkanlar	Dünya
1995	34.722	1	26	35.953	174.098.254
1996	0	0	0	6.776.242	745.761.568
1997	0	0	0	326.491	260.372.999
1998	0	0	0	24.076.147	339.650.928
1999	0	0	0	18.706.367	627.889.043
2000	0	0	0	19.814.675	1.183.151.068
2001	15.062	3	32	2.001.007	1.575.156.937
2002	28.800	3	38	9.937.862	483.242.314
2003	0	0	0	5.354.438	433.925.440
2004	34.884	5	42	12.047.716	892.058.217
2005	1.486.766	4	27	20.375.809	1.401.298.153
2006	1.308.985	4	32	38.664.354	1.165.332.248
2007	52.997.358	1	7	79.170.080	3.823.721.607
2008	6.250.427	6	32	87.864.298	2.844.768.999
2009	4.717.011	4	35	56.864.682	2.011.434.388
2010	656.276	8	60	93.630.271	2.330.524.899
2011	4.714.661	5	37	153.036.586	2.123.902.956
2012	5.602.625	7	33	225.138.260	4.502.064.227
TOPLAM	77.847.576	6	38	853.821.238	26.918.354.246

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Tablo 25 – Türkiye'nin Arnavutluk'taki Dış Yatırımlarının Durumu

Tablodaki rakamları incelediğimizde görülmektedir ki, Türk firmaları Arnavutluk'u ancak 2000'li yıllarda keşfetmiş ve Türkiye'nin dış yatırımları genelde artış göstermiştir. Türk dış yatırımlarının genel grafiğine bağlı olarak değerlendirildiğinde Arnavutluk'taki dış yatırımların aynı seyri izlemediği görülmektedir. Arnavutluk'un Türk firmaları açısından dünyadaki yeri çok fazla değişmezken Balkanlar'daki Türk dış yatırımları içindeki yerinin son yıllarda önceki yatırım yapılan yıllara göre daha da düştüğünü söyleyebiliriz. Günümüz itibarıyla Arnavutluk, yapılan Türk dış yatırımlarının toplamı açısından dünyada 112 ülke içinde 38., Balkanlarda ise 10 ülke içerisinde ancak 6. sırada kalabilmiştir.

Arnavutluk'ta bulunan belli başlı Türk firmalarının yatırımlarına bakacak olursak, Kürüm Demir Çelik Elbasan Vadisi'ndeki demir çelik işletmelerini 20 yıl

sürelî olarak kiralamış ve üretime başlamıştır. Ayrıca Elbasan kentinde bulunan oksijen fabrikasının Kürüm Holding'e satılması kararlaştırılmıştır. Madencilik sektöründe Ber-Öner Arnavutluk'ta bakır yoğun bölgelerde maden rezervi araştırma ve işleme hakkını 30 yıllık süre ile yap-işlet-devret modeli ile almıştır. Polietilen ambalaj malzemeleri üreten Everest firmasının makine ve teçhizat olarak 2 milyon dolar yatırımı bulunmaktadır. Arnavutluk'un ikinci büyük bankası BKT'nın yüzde 60 hissesi Çalıkbank/Şekerbank ortaklığı tarafından 9 Haziran 2006 tarihinde satın alınmıştır. Üst yönetimi vatandaşlarımızdan oluşan BKT, ilk dış şubesini Priştine/Kosova'da açmış ve şu anda Arnavutluk'ta 59 ve Kosova'da 23 olmak üzere toplam 83 şube sayısına ulaşmış bulunmaktadır. Bankanın hisselerinin tamamı 2009 yılında Çalık grubunca satın alınmıştır. Çalık Enerji-Türk Telekom Konsorsiyumu, 18 Temmuz 2007 tarihinde Arnavutluk devletinin işlettiği Alb Telekom'un yüzde 76 hissesini 161 milyon dolar karşılığında satın alarak hem sabit telefon ve ADSL internet altyapısının geliştirilmesinde, hem de Eagle Mobile adıyla piyasaya 2008 yılı Mart ayında giren cep telefonu operatörüyle, bu sektörlerdeki çok sayıda Türk şirketi de Arnavutluk'ta faaliyet göstermeye başlamıştır. Telekom ve bankacılık sektöründeki bu yatırımlarla ülkemiz Arnavutluk'taki önemli yatırımcılar arasına girmiş bulunmaktadır.¹³⁰

Aksoy Grubu Tirana'da bir un fabrikası yatırımı yapmıştır. Buna ilave konfeksiyon sektöründe 218 personele istihdam sağlayan üretimi bulunmaktadır. Alpet firması 2005 yılında Arnavutluk'a yatırım yapma kararı almış, 2005 yılında 3 milyon dolar, 2006 yılı sonu itibarıyla 10 milyon doları aşan yatırım yapmıştır. Şu an itibarıyla 90 istasyonu bulunan Alpet, Arnavutluk'un en büyük akaryakıt dağıtım şirketi durumundadır. Türk işadamları için önemli olan bankacılık sektörüyle ilgili olarak, T.C. Ziraat Bankasının Balkan ülkelerinde yapılanma projesi kapsamında, Tiran'da 3 milyon dolar sermayeli bir şube açılması kararlaştırılmıştır. Ancak, Arnavutluk bankacılık ve finans sektöründe yaşanan kriz ve ülkedeki siyasi

---

¹³⁰ Arnavutluk Ülke Bülteni, Aralık 2011 www.musavirlikler.gov.tr

istikrarsızlık nedeniyle Ziraat Bankası şube açma projesini askıya almıştır. Ayrıca, Türk kolejleri ve üniversitesi Arnavutluk'ta en seçkin okullar arasındadır.¹³¹

Kürüm Holding son olarak 2013 yılı başında daha önce yapılan ihaleyle özelleştirmeye açılan dört adet hidroelektrik santralini toplam 109 milyon euro karşılığında satın almıştır. Holding Arnavutluk'ta sahip olduğu demir çelik tesislerinde yüksek miktardaki elektrik kullanımından dolayı ülkenin en büyük elektrik tüketicilerinden biri olan Kürüm, sık yaşanan elektrik kesintilerinden etkilenmemek için kendi bağımsız enerji kaynağına sahip olmak istemiştir.¹³² Bunun yanında Arnavutluk'taki yatırımlarına çok büyük ağırlık veren Kürüm Holding, ülkenin en büyük limanı olan Durres limanındaki konteyner terminalinin 35 yıllık işletme hakkı ihalesini Maltalı Marine şirketiyle birlikte kazanmışlardır. Kürüm Holding ve Marine şirketleri işletme gelirinden yüzde 77 pay alacaklardır. İki ortak firma konteyner limanı için 35 yıl boyunca toplam 30,5 milyon dolarlık yatırım yapmayı düşünmektedirler.¹³³

4.1.5 Arnavutluk'ta Potansiyel Vaat Eden Yatırım Alanları ve Projeler

Arnavutluk, Adriyatik denizi kıyısında önemli bir sahil bandına sahiptir. Yine Gjirokastra, Berat gibi şehirler özelliklerini korumaktadır. Kayak ve dağ sporları alanları da gelişmesi hedeflenen turizm alt kollarıdır. Turizm önemli bir potansiyel yatırım alanıdır. Diğer taraftan her yıl, özellikle Antalya bölgemize önemli bir Arnavut vatandaşı tatile gelmektedir. İstanbul ise alış veriş ve eğlence amaçlı bir destinasyon özelliğindedir. Türk firmalarının sektördeki tecrübelerini aktarmaları açısından turizm önemli bir potansiyel arz etmektedir.

Madencilik sektöründe faaliyette bulunan Türk firmaları olmakla beraber, bu sektör de potansiyel arz eden bir başka sektördür. Kanada ve Çin gibi ülkeler

---

¹³¹ Arnavutluk Ülke Bülteni, Ağustos 2011 www.deik.org.tr

¹³² "Türk demir çelik şirketi Arnavutluk'ta 4 santral aldı" <http://www.portturkey.com/tr/enerji/17430-turk-demir-celik-sirketi-arnavutlukta-4-santral-aldi>

¹³³ "Durres limanını Türk-Malta ortaklığı işletecek" <http://www.ilkekran.com/haber/arnavutluk-un-en-buyuk-limanini-turk-malta-ortakligi-isletecek>

başta olmak üzere altın, petrol gibi alanlarda madencilik faaliyetlerinde bulunmaktadır. Türk firmaları da krom ve demir çelik alanında faaliyette bulunmaktadırlar.

Ülkede halen yol, kanalizasyon, içme suyu gibi alanlarda ciddi yatırım gereksinimi mevcuttur. İslam Kalkınma Bankası, AB ve daha çok AB ile ABD gibi ülkelerden vakıf ve STK'lar tarafından birçok proje finansman anlamında desteklenmektedir. Türk firmaları önemli altyapı projelerini başarıyla tamamlamış bulunmaktadır. Yine düzenli olarak bu sektöre yönelik ihalelere Türk firmalarının girmesi talep edilmektedir. Altyapı sektöründe de önemli bir potansiyel bulunmaktadır.

Asgari ücret yaklaşık olarak 210 ABD doları tutarındadır. İtalya menşeli birçok firma, özellikle ayakkabıcılık, hazır giyim ve tekstil sektörleri başta olmak üzere fason üretim yapmaktadırlar. Bu sektörler fason üretimi anlamında yatırım için Türk firmaları için de potansiyel yatırım alanları olma özelliğindedir.

Arnavutluk iklim olarak kıyı kesimleri Akdeniz iklimi özelliğini taşımaktadır. İklim birçok ürünü yetiştirmeye elverişli olmasına rağmen üretim yeterli düzeyde değildir. Bu nedenle narenciye gibi meyvelerle, bir kısım sebze ve meyveler başta olmak üzere birçok ürün hem üretilmekte hem de ithalata konu olmaktadır. Bu ürünler diğer komşu ülkelere ve AB ülkelerine de ihraç potansiyeli özelliğini barındırmaktadır. Tarımsal üretim ve tarımsal sanayi alanları da yatırım yapılabilecek sektörlerdendir.

Arnavutluk'ta bulunan diğer bir avantaj da, birçok ülkede olduğu gibi bu ülkeden de uzun yıllar boyunca önemli bir genç nüfusun lise ve üniversite eğitimlerini ülkemizde tamamlamış olmasıdır. Bu durum, yatırımcılarımıza kolaylıkla çalışma, kültürümüze ve dilimize hâkim olan kişileri istihdam etme imkânı sağlamaktadır. Yine, danışmanlık, avukatlık, mali müşavirlik gibi lojistik alanlarda, Türkiye'de eğitimini tamamlamış kişiler faaliyette bulunmakta, bu da yatırım ve

ticaret yapan girişimcilerimiz açısından önemli bir imkân olarak değerlendirilebilir.¹³⁴

Türk firmaları için özellikle telekomünikasyon, ilaç, bankacılık, enerji, petrol ve doğalgaz, tütün ve sigara sanayi, turizm, madencilik, makina sanayi, kimya ve plastik sanayi, gıda işleme ve ambalaj sanayi, çimento sanayi, sigortacılık ve ulaşım alanında Arnavutluk'ta yapılacak özelleştirme projeleri önemli imkânlar sunmaktadır.¹³⁵

4.1.6 Türk Firmalarının Arnavutluk'ta Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Arnavutluk'ta yatırımda bulunan Türk firmaları için tehdit unsuru sayılabilecek hususları incelemek gerekirse, bu sorunların başında, siyasi iktidarların değişmesiyle birlikte tüm çalışanların işine son verilebilmesi, Arnavutluk'ta istikrarlı bir bürokratik yapının oluşumunu zorlaştırmaktadır. Yatırım iklimi açısından birçok konu, mevzuat anlamında çözülmüş gözükmeyle beraber, uygulamada bürokratik sorunlarla karşılaşabilmektedir. Bu konu, genel olarak dış yatırımcıların en çok şikâyetçi oldukları hususlardan biridir.

Arnavutluk'ta dış yatırımcılara birçok avantaj sunulmakla beraber, taahhüt ve yatırımların zamanında yapılmaması durumunda akitler ve ruhsatların hemen iptal edilmesi yoluna gidilebilmektedir. Nitekim geçtiğimiz yıllarda iki Türk madencilik firmasının ruhsatı aynı gerekçelerle iptal edilmiştir. Yapılan araştırmalar neticesinde takip edilebildiği kadarıyla diğer ülke menşeli firmalarda da aynı tür iptaller söz konusu olabilmektedir. Bunun için taahhüt ve yatırımların öngörülen süre ve şartlarda yerine getirilmesi önemli bir konudur.

Ulaştırma alanında karayolları yaygındır. Ancak ulaşım önemli bir sorun olmaya devam etmektedir. Ülkedeki yollar yenileniyor olmakla beraber hala kısa

¹³⁴ Arnavutluk Ülke Raporu, Kasım 2012 www.musavirlikler.gov.tr

¹³⁵ Arnavutluk Ülke Bülteni, Ağustos 2011 www.deik.org.tr

mesafelerde bile ulaşım önemli bir zaman almaktadır. Demiryolu ulaşımı ise yaygın olarak kullanılmamaktadır. Hava yolunda, Tiran şehrine sadece sivil ulaşım açıktır. Bu nedenle, Arnavutluk'taki karayolları ıslah edilene kadar Durres ve Vlore Limanları aracılığıyla deniz yolunun kullanılması bir alternatif olarak düşünülmektedir. Karayolu ile ihracat yapan Türk firmaları Bulgaristan, Makedonya ve Arnavutluk'taki altyapı eksiklikleri, sınır kapılarındaki sorunlar gibi nedenlerden dolayı ürünlerini 4 ile 10 gün arasında değişen sürelerde Arnavutluk'a ulaştırabilmekte ve fiyat avantajını yitirmektedirler. Ulaşım konusunda diğer bir sorun, Arnavutluk'a boşaltma yapmak üzere yola çıkan Türk taşıtlarının boşaltma yapacakları ilk noktaya giderken Mali polis tarafından durdurulmalarıdır. Bu husus, 1975 yılında revize edilen TIR Sözleşmesi'nin 18.Maddesi'nin Arnavut makamlarınca farklı yorumlanmasından kaynaklanmaktadır.¹³⁶

Bankacılık alanında ise para transferi konularında sıkıntı olmamakla beraber, ülkemizde bilinen çeşitleriyle yaygın bankacılık hizmetleri kolayca sağlanamamaktadır. Bu eksikliklere örnek vermek gerekirse, internet bankacılığının neredeyse olmaması, kredi kartı kullanım oranının düşüklüğü ve akreditif açtırmanın epeyce bir zaman gerektirmesi bunlardan birkaçıdır.¹³⁷ Bunların dışında, yerel bankaların nakit sıkıntısı ve devlet bankalarının prosedürlerindeki zorluklar sebebiyle akreditasyon ve inşaat sektöründeki ihale koşullarından biri olan teminat mektubu prosedürlerinin karşılanmasında sıkıntı yaşanabilmektedir.

Enerji alanında ise ülkede zaman zaman elektrik enerjisi sıkıntısı yaşanması dış yatırımcılar açısından itici bir faktör olarak görülmektedir. Mart 1997'de ortaya çıkan iç karışıklıklar sonrasında Arnavutluk'ta sınır kontrolleri zayıfladığından özellikle kayıt dışı ithalat artmıştır. Yabancı firmalara ise gümrük vergileri ödetilmektedir. Bu gelişmeler ışığında oluşan haksız rekabet Türk firmalarının bazı ürünlerinin Arnavutluk'ta pazarlanmasını zorlaştırmıştır. İç karışıklıklar sırasında zarara uğrayan Türk firmalarının zararlarının giderilmesi konusunda bir girişimin

---

¹³⁶ Arnavutluk Ülke Bülteni, Ağustos 2011 www.deik.org.tr

¹³⁷ Arnavutluk Ülke Raporu, Kasım 2012 www.musavirlikler.gov.tr

bulunmaması da iki ülke arasında ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi hususunda caydırıcı rol oynamıştır.¹³⁸

Firmalar ile yapılan sözleşmelerde belli oranda yerli işçi çalıştırılması gerektiği ve oranı belirtilmektedir. Bu oran genelde % 50'nin üstündedir. Bunun yanında, bürokrasinin yavaşlığı, sistemin yeterince oturmaması ve bazı keyfi uygulamalar nedeniyle gecikmelerle karşılaşmakta olup, oturma ve çalışma izni alınmasında sorunlar yaşanabilmektedir.

Kalifiye iş gücü sıkıntısı yaşanmaktadır. Ayrıca Balkan kültüründe çalışma disiplini ve sorumluluk alma konularında yaşanan sıkıntılar nedeniyle sürekli takip sisteminin yerleştirilmesi ve muhakkak bir yabancı yöneticinin kontrolünde çalışmaların izlenmesi yoluna gidilmektedir.

Arnavutluk'ta tüm ürün ve hizmetlerde KDV % 20, kurumlar vergisi ise % 10'dur. KDV iadeleri çok geç ödenmektedir. Mahsup sisteminin de uygulanmaması nedeniyle firmaların devletten ciddi oranlarda KDV alacakları bulunmaktadır.

Ayrıca, bürokratik sorunlar, hukuk sisteminin zayıflığı veya ağır işlemesi, Arnavutluk'ta yaygın rüşvet ve yolsuzluk, bürokrasinin zayıflığı, sistemin yeterince oturmaması, keyfi bazı uygulamalar nedeniyle tüm bürokratik işlemlerde sıkıntılarla karşılaşılabilir.¹³⁹

4.2 Türkiye - Bosna Hersek İlişkileri ve Bosna Hersek'te Türk Dış Yatırımları

4.2.1 Türkiye – Bosna Hersek İlişkilerinin Genel Görünümü

Bosna Hersek 1 Mart 1992'de, yüzde 64'lük bir katılım ile bağımsızlık için yaptıkları ve Bosnalı Sırp tarafından boykot edilen referandumda halkın yüzde 99'u bağımsızlık yönünde oy kullanmıştır. Sırp milletvekillerinin boykot ettikleri

¹³⁸ Arnavutluk Ülke Bülteni, Ağustos 2011 www.deik.org.tr

¹³⁹ Arnavutluk Ülke Raporu, Kasım 2012 www.musavirlikler.gov.tr

Bosna Hersek Parlamentosu 3 Mart 1992’de Bosna Hersek Cumhuriyeti’nin bağımsızlığını ilan etmesine karşılık, Sırp milletvekillerinin oluşturduğu Bosnalı Sırpların Ulusal Meclisi, 27 Mart’ta Sırp Cumhuriyeti’ni (Republika Srpska) ilan etti ve bu cumhuriyetin Sırbistan Cumhuriyeti ile birleştiğini duyurdu. Öte yandan, Hırvatistan’daki Tudjman yönetiminin desteğini arkasına alan Bosnalı Hırvatların partisi Hırvat Demokratik Birliği Temmuz ayında Hersek-Bosna Hırvat Cumhuriyeti’ni ilan etti.¹⁴⁰ 21 Kasım 1995’te Dayton Anlaşması’nın imzalanmasına kadar sürecek ve yaklaşık 200.000 insanın ölümüne neden olacak olan Bosna Savaşı, Sırp, Hırvat ve Boşnak tarafları arasında 1992 Nisan’ında başladı.

Soğuk Savaş sonrası Yugoslavya bunalımı karşısında etkili bir politika izleyemeyen Batılı devletler ile ABD ve Avrupa devletleri, Bosna Hersek Savaşı’nın başlangıcında olayları yönlendirme bakımından kayıtsız kalmışlardır. Bosna savaşında Sırpların belirgin siyasi tutumlarının olduğunu reddeden Batılı devletler, savaşı salt askeri bir çatışma ve iç savaş olarak algılamıştır. Bu nedenle diplomatik kanallar yolu ile birçok kez toplanan konferanslar ve yapılan planlara rağmen 30 Ağustos 1995 tarihinde durumun vahametinin devam etmesi gerçeği karşısında NATO (Kuzey Atlantik İttifak Paktı) öncülüğünde hava operasyonu yapılmıştır. Bir yandan NATO öncülüğündeki bu harekât diğer yandan Boşnak-Hırvat güçlerinin karşı saldırıları sonucu Sırpların toprak kaybetmesi sonucu Sırbistan Hükümeti barışı kabul etmek zorunda kalmıştır.¹⁴¹ Savaş sona erdiğinde yaklaşık 200.000 insan ölmüş, 2 milyon insan evsiz kalmıştır. Bosna Hersek’te barış için tarafların masaya oturması ve müzakereler, 21 Kasım 1995’te ABD’nin Ohio eyaletinin Dayton kasabesindeki Wright Patterson askerî üssünde başlamış ve anlaşma 14 Aralık 1995’te Paris’te imzalanmıştır.¹⁴² Sonuç olarak Dayton Anlaşması, ülkeye barışı getirmiştir ama öngördüğü karmaşık yapı hayata geçirilirken ciddi problemler yaşanmaktadır. Bu durumda Dayton’un değiştirilmesi tartışmaları artmıştır. Yani Dayton çözüm değil sorunun bir parçası olmuştur.

---

¹⁴⁰ Sancaktar, Caner, a.g.m., s. 62

¹⁴¹ Uzgel, İlhan, “1990-2001: Küreselleşme Ekseninde Türkiye Balkanlarla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (Cilt. II. 1980-2001), ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 12. Baskı 2010, s. 495

¹⁴² Akgün, Sibel, “Dayton Anlaşması Sonrası Türk Dış Politikasında Süreklilik ve İstikrar: Bosna Hersek”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 9(16), Ocak 2011, s. 123

Bosna'daki çatışmadan büyük kaygı duyan Türkiye, 1990'lar boyunca izlediği en uzun süreli ve aktif dış politika sürecini başlatarak, Bosna'daki savaşın uluslararası alana taşınması ve daha etkili önlemler alınması için büyük çaba harcamıştır. Türkiye'nin Bosna Hersek sorununa karşı ilgi göstermesi Batı dünyasını endişelendirmiş ve yeni bir Osmanlı'ya gidişatın kıvılcımı olarak değerlendirilmişti. Türkiye, uluslararası toplumu Bosna'da uygulanan silah ambargosunun yanlış bir uygulama olduğuna inandırmaya çalıştı, çünkü bu yaptırımdan Bosna'daki Müslümanlar zarar görüyordu. Bu durum, Bosnalı Sırp militanları etkilemiyordu. Bosna'da bu savaşı tek başına durdurabilecek güç Amerika idi. Fakat Clinton hükümetinin uzun dönemli planı hiçbir yenilik içermiyordu. Türkiye, defalarca Bosna'ya yapılan ambargonun büyük bir hata olduğunu vurgulamasına rağmen dikkate alınmadı.¹⁴³

Türkiye yaşanan gelişmelere rağmen tek başına hareket etmek istememiş, uluslararası kuruluşlarla birlikte hareket etmiştir. Bu çerçevede gerek asker göndererek, gerek yapılan operasyonlara katılarak, gerekse de silah ve mühimmat yardımıyla bulunarak katkıda bulunmuştur. Türkiye, Boşnak-Hırvat Federasyonunun kurulmasında ABD ile birlikte diplomatik girişimlerde bulunmuş ve Mart 1994'te bunun gerçekleşmesinde önemli rol oynamıştır. Türkiye'nin bu aktif tutumu, başta Yugoslavya olmak üzere Yunanistan, Rusya ve Bulgaristan'da rahatsızlık yaratmış, bu ülkeler Türkiye'den soruna karışmamasını istemişlerdir. Ancak Türkiye, elindeki bütün olanakları kullanarak Bosna Hersek'in toprak bütünlüğünün korunması için çabalamıştır. Örneğin Saraybosna'da ilk büyükelçilik açan ülke olmuştur. Türkiye'nin Bosna konusunda bu kadar etkin tavır almasının nedenleri şöyle sıralanabilir:¹⁴⁴

- Bosna'da Müslüman Boşnakların varlığının korunması, Türkiye açısından çok önemliydi. Çünkü Sırbistan ve Hırvatistan'ın birbiriyle savaş halinde bulunduğu

---

¹⁴³ Kut, Şule, "Turkish Diplomatic Initiatives For Bosnia-Herzegovina", *Balkans-A Mirror Of The New International Order*, ed. Günay Göksu ÖZDOĞAN-Kemali SAYBAŞILI, Eren Yayınları, İstanbul, 1995, s. 308-31

¹⁴⁴ Uzgel, İlhan, a.g.m., s. 499-500

yıllarda aralarında paylaşmak istedikleri Bosna Hersek Cumhuriyeti, ülkenin tek Müslüman cumhuriyeti idi.

- Sorun, Türkiye'nin Avrupalı olmasıyla ya da Avrupa kimliğiyle de bağlantılıydı. Laik ve Batı kültürüne çok yakın bir halk olan Boşnak Müslümanlarını Avrupa kabul etmek istemezse, Türkiye'nin Avrupa'ya kabul edilmesi iyice zorlaşacaktı. Bu yüzden, Türkiye çok etnik yapılı, çok dinli Bosna modelini savundu.
- Soğuk Savaşın bitmesi sonucu stratejik önemi azaldı diye düşünülen Türkiye için Balkanlardaki bu durum, Türkiye'nin "bölgesel güç" olduğunu ortaya koyabilecek bir fırsat kapısıydı. Bu düşünce iç kamuoyunda da paylaşılıyordu.
- Türkiye Balkanlardaki istikrarsızlıktan, Batı'yla fiziki bağlantısının engellenmesi nedeniyle de rahatsızlık duydu. Hem ticari faaliyetleri aksadı hem de yurtdışındaki vatandaşların Türkiye'ye geliş-gidişleri savaştan dolayı olumsuz etkilendi.
- Türkiye, Kürt sorunundan dolayı güç kullanılarak elde edilmiş sınırlara ve bir ülkede belli bir grubun ayrılıp devlet kurmasına karşı çıktı. Bosnalı Sırpların, silah kullanarak ayrılmaları ve bunun da uluslararası alanda tanınması, Türkiye'nin içindeki gelişmeler açısından olumsuz bir örnek oluşturacaktı.
- Türkiye'de hemen hemen her kesim Bosna'da Müslüman Boşnakların haksızlığa uğrayan taraf olduğu ve Türkiye'nin değişen ölçülerde de olsa aktif bir politika izlemesi gerektiği konusunda hemfikirdi.

Türkiye, Barış Uygulama Konseyi ve Yönlendirme Kurulu'nun bir üyesi olarak Dayton Barış Anlaşması'nın tam olarak uygulanmasını başlangıçtan itibaren desteklemiştir. Türkiye'nin dileği, Dayton Barış Anlaşması'nda çizilen çerçeve içinde Bosna Hersek'in barış, huzur ve güvenliğe kavuşması, ekonomik ve sosyal yönden gelişmesidir. Türkiye, Dayton Barış Anlaşmasının hayata geçirilmesindeki gerçek sorumluluk, yetki ve otorite ile Bosna Hersek'in bir barış ve refah ülkesine dönüştürülmesi sorumluluğunun Bosna Hersek halkına ait olduğunu düşünmektedir.

Türkiye, Bosna Hersek'in Avrupa-Atlantik kurumlarıyla bütünleşme yönündeki çabalarına da destek vermektedir.¹⁴⁵

4.2.1.1 Türkiye – Bosna Hersek Ekonomik İlişkileri

Bosna Hersek'in ithalat yapısı yıllar itibariyle incelendiğinde, Bosna Hersek dış ticaretinin önemli bir kısmını beş ülke (Hırvatistan, Sırbistan, Almanya, İtalya ve Slovenya) ile gerçekleştirdiği görülmektedir (ihracatının %70'ini, ithalatının %50'sini). Bu durumun en önemli nedenleri arasında, bu ülkelerin eski Yugoslavya zamanında sıkı ticari ve ekonomik ilişkilere sahip olması ve bu durumun azalmış olmakla beraber hala devam etmesi, Almanya ve İtalya'nın Balkanlar'a yönelik stratejileri çerçevesinde Bosna Hersek ile ticari ve ekonomik ilişkileri geliştirmek için çaba göstermeleri ve kaynak ayırmaları sayılabilir. Bosna Hersek'in en önemli ihraç kalemleri arasında temel metaller, mobilya, motorlu araçlar, metalden eşya, ağaç ve ağaç ürünleri, deriden eşya ve gıda içecek sayılabilir. Ülkenin en önemli ithalat kalemleri arasında ise gıda ve içecek, petrol ve kömür, kimyasallar, makina ve ekipman ile motorlu araçlar sayılabilir.¹⁴⁶

Bosna Hersek ile Türkiye arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler 1998 tarihinde kurulmuş olan Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) ile 1995 yılında kurulmuş olan İş Konseyi kapsamında yürütülmektedir. İş Konseyi, Türkiye'nin Bosna Hersek'in yeniden imar çalışmalarında donör ülke olarak katkıda bulunmasını, Türk iş adamlarının gerek küçük ve orta ölçekli gerek ise büyük çaplı firmalar olarak Bosna Hersek'te inşaat-taahhüt ve sınai tesis projelerine yönelmesini ve ortaklarla işbirliği yapmasını amaçlamıştır. Bu amaçla, ikili ekonomik ilişkiler açısından önemli bir araç olması ve Bosna Hersek'in ekonomisinin canlandırılması aşamasında önemli görevleri yerine getireceği beklentisiyle kurulmuştur.¹⁴⁷

---

¹⁴⁵ “Türkiye-Bosna Hersek Siyasi İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-bosna-hersek-siyasi-iliskileri-tr.mfa> 15.01.2013

¹⁴⁶ “2011 Yılında Bosna Hersek'in Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye İle Ekonomik-Ticari İlişkileri”, Mayıs 2012, <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/BH/2011%20yillik%20Raporu.pdf>

¹⁴⁷ Türk-Bosna Hersek İş Konseyi, http://www.deik.org.tr/Konsej/94/T%C3%BCrk_Bosna_Hersek.html 15.01.2013

Bosna Hersek ile olan dış ticaretimizin tamamına yakını, nüfusunun büyük kısmı Boşnaklardan oluşan Bosna Hersek Federasyonu ile yapılmakta, nüfusu büyük ölçüde Sırp'lardan oluşan Republika Srpska (RS) ile önemli bir ticaretimiz bulunmamaktadır. Bosna Hersek ile ekonomik ilişkilerimizin gelişiminde bu ülke ile imzalanan ve 1 Temmuz 2003 tarihi itibarıyla yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması önemli bir rol oynamaktadır. Söz konusu anlaşma kapsamında gümrük ve eş etkili vergiler 2007 başından bu yana sıfırlanmıştır. Diğer önemli bir anlaşma olan Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması ise 8 Nisan 2007 tarihinde Türk tarafınca onaylanmıştır ve Bosna tarafının onayı sonrasında 1 Ocak 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir.¹⁴⁸ Türkiye ile Bosna Hersek arasındaki ekonomik ilişkilerin altyapısını oluşturan ve ikili ilişkiler süresince imzalanan anlaşmalar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Anlaşma	İmza Tarihi
Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması	07.11.1995
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması	21.01.1998
Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması	22.01.1998
Serbest Ticaret Anlaşması	03.07.2002
STA Anlaşmasına ilişkin EUR 1. Dolaşım Sertifikaları Yönetmeliği	15.09.2003
Sosyal Güvenlik Sözleşmesi ve Uygulanmasına İlişkin İdari Anlaşma	27.05.2003
Gümrük İdarelerinin Karşılıklı Yardımlaşmasına Dair Anlaşma	03.07.2002
Veterinerlik Alanında İşbirliği Protokolü	13.12.2002
Bitki Koruma ve Bitki Karantina Alanında İşbirliği Protokolü	13.12.2002
Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması	16.02.2005
Karma Ekonomik Komisyonu III. Dönem Protokolü	14.05.2009

Kaynak: DEİK, Ekonomi Bakanlığı

Tablo 26 – Türkiye'nin Bosna Hersek ile imzaladığı anlaşmalar

¹⁴⁸ Bosna Hersek Ülke Bülteni, Nisan 2012, www.deik.org.tr

4.2.2 Bosna Hersek Ekonomisinin Genel Görünümü

Bosna Hersek yaklaşık 3,9 milyon nüfusa sahip bir Balkan ülkesidir. Ülke yönetim açısından iki entiteye yani devletçiğe bölünmüş durumdadır. Bunlar, ülkenin % 51,46'sını oluşturan Bosna Hersek Federasyonu ve % 48,52'sini oluşturan Sırp Cumhuriyeti'dir. Bunun dışında özerk statüye ve karma bir nüfusa sahip ve yüzölçümün % 0,02'sini oluşturan Brčko Bölgesi vardır.

Bosna Hersek ekonomisi, 1992–1995 savaşının tahrip edici etkisinden kurtulmasının ardından, bir geçiş ekonomisi olarak güçlü bir ekonomik büyüme süreci içerisinde bulunmaktadır. 1999–2008 dönemi ortalama reel GSYH büyümesi Avrupa Bölgesi ülkelerinde % 2,1, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde % 4,3 olurken; bu oran Bosna Hersek ekonomisi için % 5,6 olarak gerçekleşmiştir. Bosna Hersek ekonomisinin küresel krizin etkilerini de içerisinde barındıran 2008 yılındaki büyüme oranı % 5,4 iken, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ortalama olarak % 3 büyümüşlerdir.¹⁴⁹

1999-2008 yılları arasındaki ekonomik performanstaki iyileşme, büyüme ve milli gelir rakamlarına yansımakla beraber, cari açık, işsizlik ve düşük gelir düzeyi önemli ekonomik sorunlar olmaya devam etmektedir. 2009 yılında küresel krizin etkisiyle ülke ekonomisi % 2,9 daralma göstermiştir. 2010 yılında % 0,7'lik büyümeye karşın 2011 yılında yaşanan büyüme iç talep ve yatırımlara bağlı olarak gerçekleşmiştir. İlk çeyrekte olumlu yönde seyreden makroekonomik göstergeler, AB krizinin derinleşmesi sonucu sanayi imalatının düşmesi ile işsizliğin artmasına ve yurtdışında çalışan vatandaşların gönderdiği gelirlerin azalmasına sebep olmuş, böylelikle makroekonomik göstergeler yılın diğer çeyreklerinde yavaşlama göstermiştir.¹⁵⁰

---

¹⁴⁹ “Sosyo Ekonomik Yapı ve Sektörel Değerlendirme Özeti”, Türkiye Kalkınma Bankası Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, Ocak 2010, Ankara, s. 11

¹⁵⁰ “2011 Yılında Bosna Hersek’in Genel Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri”, Ekonomi Bakanlığı, Saraybosna Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Mayıs 2012, s. 11

	1998	2002	2005	2008	2010	2011
Nüfus (milyon)	3,65	3,82	3,91	3,91	3,89	3,89
GSYH (milyar dolar)	5.281	6.711	10.948	18.543	16.647	18.106
Büyüme (%)	15,6	5,3	5,0	5,7	0,7	1,7
Kişi başına GSYH (\$)	1.445	1.753	2.793	4.741	4.273	4.654
İşsizlik Oranı (%)	32,2	40,9	43,0	23,4	27,2	27,6
Enflasyon (%)	2,8	0,3	3,8	7,4	2,1	3,7
Dış Ticaret (milyon \$)	5.173	6.337	11.367	22.033	15.365	19.374
İhracat	1.124	1.619	3.519	7.615	5.956	7.647
İthalat	4.049	4.718	7.848	14.418	9.409	11.727
Denge	-2.925	-3.098	-4.329	-6.803	-3.453	-4.080
Türkiye ile Ticaret (\$)	43	49	143	597	297	359
İhracat	5	6	15	25	72	90
İthalat	38	43	128	572	225	269
Denge	-33	-37	-113	-547	-153	-179

Kaynak: IMF, FIPA, TÜİK

Tablo 27 – Bosna Hersek’in Genel Ekonomik Görünümü

Bosna Hersek Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin üzerinde bir büyüme oranına sahiptir. Bu durumun gelecekte de devam etmesi ve AB’ye giriş süreci ile desteklenmesi durumunda gelir seviyesinin bölge ülkelerine yaklaşması beklenebilir. Ülkenin ihracat dışında diğer döviz kazandırıcı önemli gelir kaynakları arasında, barış süreci çerçevesinde ülkede bulunan yabancılar tarafından yapılan harcamalar ve yurtdışında çalışan vatandaşlar tarafından gönderilen gelirler olduğu belirtilmektedir. Ülkede bulunan yabancıların sayısının zamanla azalması nedeniyle, bu gelir kaynağının da azalmakta olduğu tahmin edilmektedir. Yurtdışında çalışan vatandaşların gönderdiği gelirler GSYH’nin önemli bir kısmını oluşturmakta ve 2011 yılı için yaklaşık 2 milyar dolara çıktığı tahmin edilmektedir.¹⁵¹

Savaş sırasında her iki entitede de yaşanan hiperenflasyon nedeniyle, parasal istikrar önemli bir hedef olmuştur. Bu çerçevede, Temmuz 1998 tarihinde

¹⁵¹ Aynı yer

Konvertible Mark'a geçilmiş olup, bu yeni para birimi Dayton Barış Anlaşması gereğince 'para kurulu - currency board' kuralları altında yönetilmeye başlanmıştır. Bu kurallar ve parasal düzen Merkez Bankası bünyesinde bulunan 'Para Kurulu' tarafından sıkı bir şekilde kontrol edilmektedir.¹⁵²

İşsizlik oranı, 2011 yılında % 27,6 olarak açıklanmıştır. Ekonominin kriz öncesi dönemde ılımlı oranlarda büyümesi ancak kriz nedeniyle daralması, firma yeniden yapılandırılmalarının beklenen hızda gerçekleşmemesi ve yüksek vergiler nedeniyle istihdamın kayıt dışı ekonomiye kayması nedeniyle, işsizlik rakamlarında uzun vadede önemli bir düşme beklenmemektedir. Kayıt dışı istihdamın ise emeklilik gibi konular nedeniyle orta ve uzun vadede önemli bir sosyal soruna neden olması beklenmektedir. Bosna Hersek, ekonomide önemli bir yapısal değişim geçirmektedir. Serbest piyasa ekonomisinin sağlıklı olarak işlemesi için gerekli olan kurumlar özellikle Avrupa Birliği ve ABD'nin teknik ve finansal desteği ve yardımı ile kurulurken, diğer yandan savaşın yol açtığı tahribat onarılmaya çalışılmaktadır. Ayrıca, etnik kimlikler arasındaki ilişkilerin yeniden oturması zaman almakta olup, bu da devlet yönetiminde ve bürokraside zaman zaman sıkıntılara neden olmaktadır.¹⁵³

Bosna Hersek GSYH'si yıllardır ortalama % 5 düzeyinde yükselmiş ve son on yılda neredeyse iki kat artmıştır. Küresel finansal ve ekonomik krizin Bosna Hersek ekonomisi üzerindeki etkileri 2009 yılında en yüksek noktaya ulaşmıştır. 2010 yılında bu etki zayıflamış ve bir nebze gelişme sağlanarak ekonomi % 0,7 büyüme kaydetmiştir. Bu yıl GSYH 16,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2011 yılında ise dünya genelinde de yaşanan toparlanmanın etkisiyle Bosna Hersek ekonomisi de % 1,3 büyüme kaydetmiştir. 2011 yılında GSYH 18,1 milyar dolar, kişi başı GSYH ise 4.654 dolar olarak gerçekleşmiştir. Bundan sonraki birkaç yılda da ekonominin büyüme sürecinin devam etmesi beklenmektedir.¹⁵⁴

---

¹⁵² Aynı yer

¹⁵³ 2011 Yılında Bosna Hersek'in Genel Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri", Ekonomi Bakanlığı, Saraybosna Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Mayıs 2012, s. 18-19

¹⁵⁴ "Investment Opportunities in Bosnia and Herzegovina", FIPA, Sarajevo, 2013, s. 11

Son yıllarda yabancı sermayenin Bosna Hersek'e ilgisinde artış olmakla birlikte, savaşın olumsuz bazı etkilerinin hala devam etmesi ve eski Yugoslavya pazarının önemli ölçüde kaybedilmiş olması nedenleriyle, bu ilginin üretime dönüşmesinde sıkıntılar yaşanmaktadır. Ülkenin yeniden yapılandırılması kapsamında çeşitli kredi programları uygulamaya konulsa da, söz konusu kredi programları küçük ve orta ölçekli firmaları genelde hedeflememiştir. Diğer taraftan, özellikle yabancı bankaların ülkede bankacılık sektörüne girmesi ile birlikte, sermaye arzında nispeten bir artış olsa da, bürokrasi, karmaşık hukuki altyapı, yasal yaptırımların zayıf olması ve bu nedenle sözleşme ile ilgili yaptırımların yerine getirilmesindeki sıkıntılar, sınai üretimdeki artışı kısıtlamaktadır. Bosna Hersek'te bankacılık sektörünün verdiği krediler çoğunlukla tüketime yönelik olup, üretimin fonlanmasında finans kesiminin nispeten isteksiz davranması, üretimin artırılması önündeki engellerden birisini oluşturmaktadır (Bosna Hersek'te bankacılık sektöründe yabancı yatırımcı ağırlığı bulunmaktadır). Bu olumsuzluğu aşmak için Bosna Hersek Kalkınma Bankası kurulmuştur. Bosna Hersek ekonomisini değerlendirirken "kayıt dışı" ekonominin yüzdesinin oldukça yüksek olduğu gerçeğini de göz ardı etmemek gerekmektedir.¹⁵⁵

4.2.3 Bosna Hersek'te Yatırım Ortamı ve Rekabet Pozisyonu

Bosna Hersek'te hızlandırılmış 'Ekonomik Reform Süreci' iyileştirilmiş bir yatırım ikliminin oluşmasına çok önemli katkıda bulunmuştur. Bosna Hersek'in amacı, ülkede iş yapmada karşılaşılan hukuki ve idari engelleri ortadan kaldırarak Balkanlar'daki ülkeler içerisinde en çekici yatırım ortamını oluşturmaktır. Bunun yanında bilindiği gibi Bosna Hersek'in ana hedeflerinden biri AB'ye üye olmaktır. Bu yüzden Bosna Hersek AB'ye giriş için potansiyel bir aday ülke durumundadır ve AB ile adaylık yolunda bir basamak sayılan İstikrar ve Ortaklık Anlaşması imzalamıştır. Ayrıca, Bosna Hersek 2006 yılında Orta Avrupa Serbest Ticaret

---

¹⁵⁵ "2011 Yılında Bosna Hersek'in Genel Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri", Ekonomi Bakanlığı, Saraybosna Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Mayıs 2012, s. 12

Anlaşmasını (CEFTA) imzalayarak kendisine büyük bir müşteri kitlesini getirecek olan serbest bir ticaret alanı oluşturmuştur.¹⁵⁶

Bosna Hersek'teki yatırım ortamını değerlendirebilmek ve firmaların dış yatırım kararlarını ve politikalarını etkileyen faktörleri görebilmek amacıyla öncelikle ülkenin uluslararası arenada yatırım potansiyelini gösteren bazı göstergelere bakmak faydalı olacaktır. Bu göstergeler Bosna Hersek'in hem ekonomik hem de politik durumu hakkında dış yatırımcılara fikir vermektedir. Ayrıca farklı uluslararası kuruluşlarca da belirlenebilen bu göstergeler, ülkenin hem bürokratik hem de mevzuat yönünden dış yatırımlara ne kadar müsait olduğunu göstermektedir.

İlk olarak Dünya Ekonomik Forumu'nun yayınladığı 2012 – 2013 Küresel Rekabet Raporu'nda ekonominin gelişmişlik seviyesini belirlemek amacıyla 3 ana aşama belirlenmiş ve her bir aşamada 2 gruba ayrılarak her aşamada bir geçiş grubu oluşturulmuştur. Bosna Hersek ise ikinci aşama olan “verimliliğe dayalı ekonomi” aşamasındaki birinci grupta yer almıştır. Ayrıca bu raporda 12 ayrı kriter ve bu kriterlerin bağlı olduğu 111 adet faktör dâhilinde belirlenen “Küresel Rekabet Endeksi”nde Bosna Hersek 144 ülke arasında 88. sırada yer almıştır. Bu endekse göre Bosna Hersek'in rekabet pozisyonu son yıllarda gelişmiştir. 2011-2012 raporunda 142 ülke arasında 100., 2010-2011 raporunda 139 ülke arasında 102. sırada yer alan Bosna Hersek, bu endekste 2009-2010 raporunda ise 133 ülke arasında 109. sırada yer almıştı. Balkan ülkeleri ile karşılaştırıldığında ise, 2012-2013 raporunda 6., 2011-2012 ve 2010-2011 raporlarında ise 9. sırada kalmıştır.¹⁵⁷

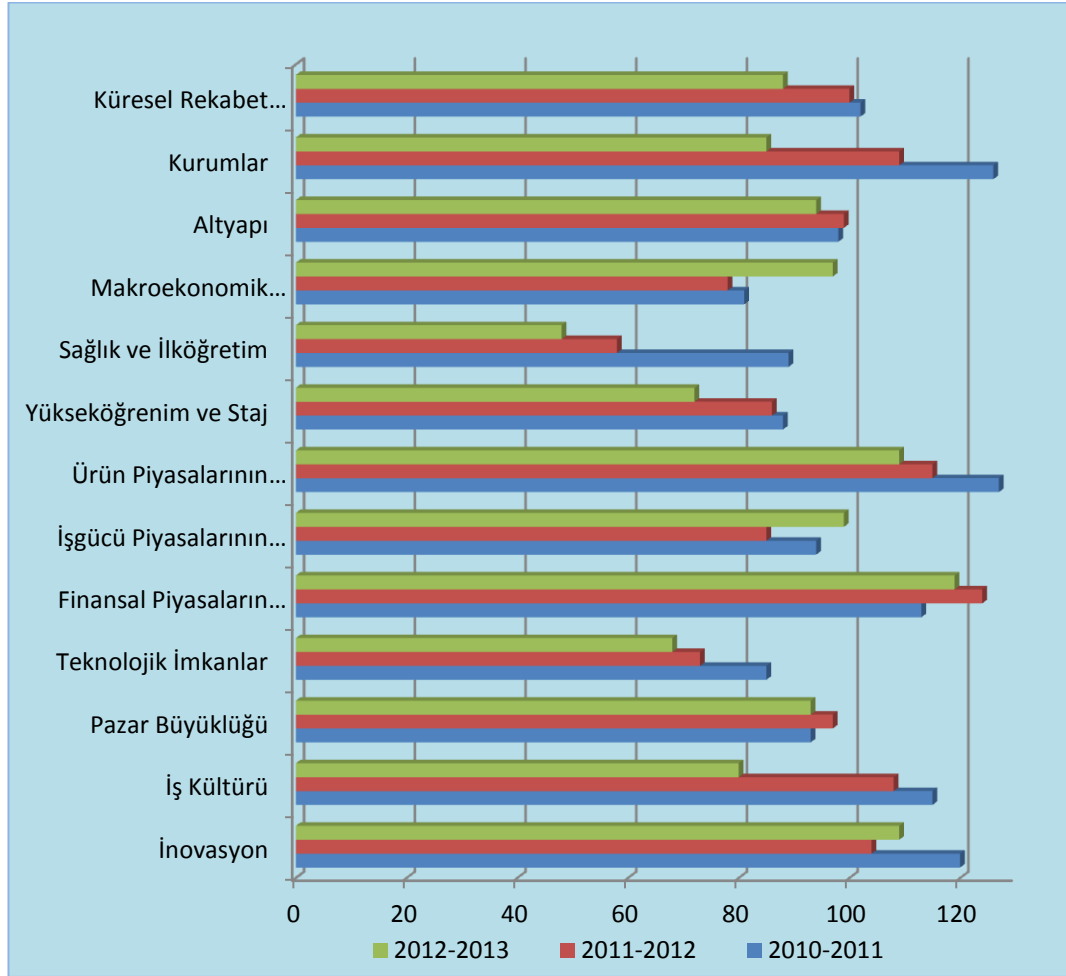
Küresel Rekabet Raporu'na göre Bosna Hersek'te iş yapmadaki en problemlili faktörler; % 17,2 ile finansman sağlama, % 11,9 ile siyasi istikrarsızlık, % 11,7 ile vergi oranları, % 11,5 ile hükümet değişimi/darbe ve % 7,2 ile vergi düzenlemeleri olarak tanımlanmıştır.¹⁵⁸

---

¹⁵⁶ “Investment Opportunities in Bosnia and Herzegovina”, FIPA, Sarajevo, 2013, s. 19

¹⁵⁷ The Global Competitiveness Index 2012-2013 rankings, www.weforum.org/gcr

¹⁵⁸ Aynı yer

Kaynak: World Economic Forum

Grafik 23 – Bosna Hersek’in KRE Sıralamasının Yıllara Göre Gelişimi

2012 – 2013 Küresel Rekabet Raporu’nda, 1-7 arası yapılan puanlamada 3.93 puan alarak düşük performans gösterdiği bu endekse göre en kötü bileşenleri; 99. sıradaki işgücü piyasalarının etkinliği, 109. sıradaki ürün piyasalarının etkinliği ile iş kültürü ve 119. sıradaki finansal piyasaların gelişimidir. Bunların yanında en iyi performans gösterdiği bileşenler ise; 48. sıradaki sağlık ve ilköğretim, 68. sıradaki teknolojik imkânlar ve 72. sıradaki yükseköğrenim ve staj imkânlarıdır.¹⁵⁹

¹⁵⁹ The Global Competitiveness Report 2012-2013, Klaus Schwab, World Economic Forum, Geneva, s. 112

Heritage Foundation ve Wall Street Journal tarafından yayınlanan ve 177 ülkeyi kapsayan “2013 Ekonomik Özgürlük Endeksi” ne göre ise, Bosna Hersek’in ekonomik özgürlük puanı bir önceki yıla göre değişmezken puanı 57,3 olup, dünyada 103. sırada yer almaktadır. “2013 Ekonomik Özgürlük Endeksi” raporunda düşük düzeyde ekonomik özgürlüğe sahip olan ülkeler arasında belirtilen Bosna Hersek, bu alanda kötü durumda olup, Balkanların en serbest ancak 8. ekonomisi olarak yer alabilmiştir.¹⁶⁰ 10 ayrı kritere göre belirlenen bu endekse göre 2012 ve 2011 yıllarında ise ancak 104. sırada yer alabilmiştir. Balkan ülkeleri ile karşılaştırıldığında ise, son üç yıldır 8. olduğu görülmektedir.¹⁶¹

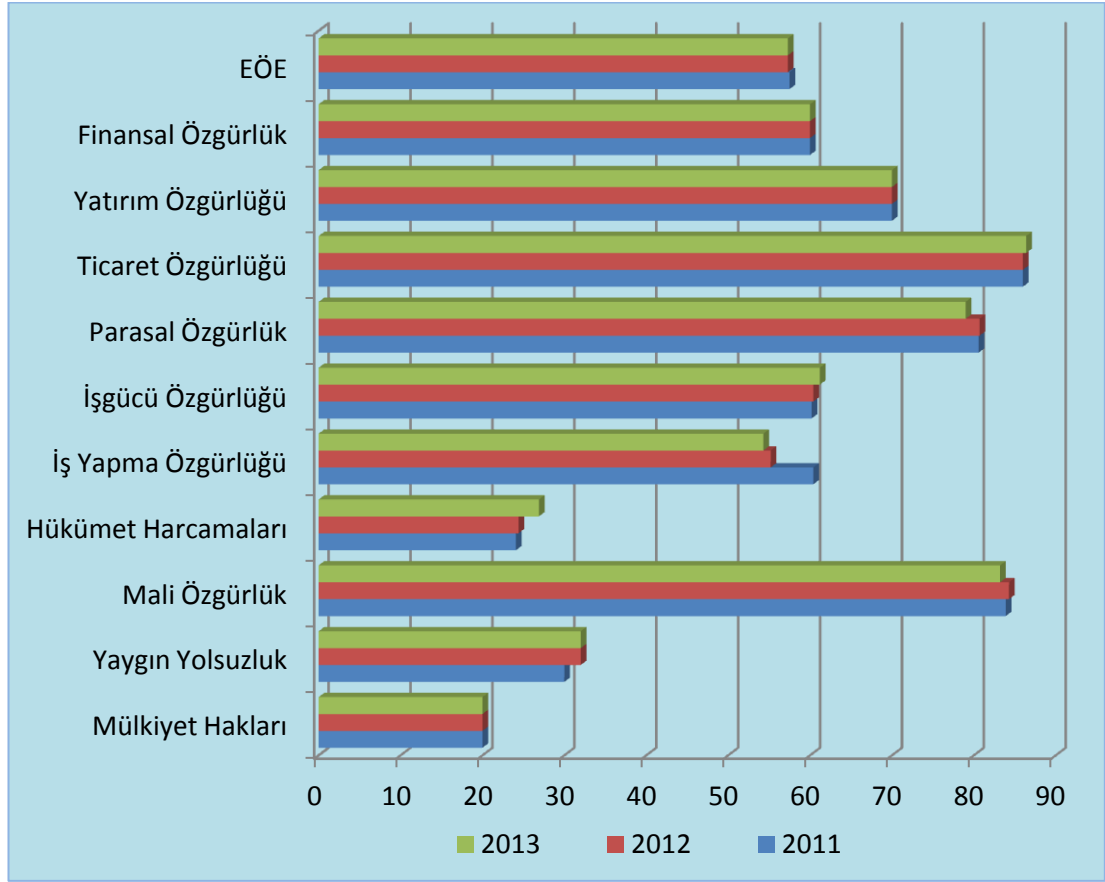
2013 Ekonomik Özgürlük Endeksi Raporu’nda, 1-100 arası yapılan puanlamada 57,3 puanla hem dünya ortalamasının hem bölge ortalamasının altında bir performans gösterdiği bu endekse göre en kötü bileşenleri; 20 puanla mülkiyet hakları, 26,9 puanla hükümet harcamaları endeksi ve 32 puanla yaygın yolsuzluk endeksleridir. Bunların yanında en iyi performans gösterdiği bileşenler ise; 86,4 puanla ticaret özgürlüğü, 83,2 puanla mali özgürlük, 79 puanla parasal özgürlük endeksleridir. Mülkiyet hakları, yaygın yolsuzluk endeksi, yatırım ve finansal özgürlük endekslerinde herhangi bir değişiklik izlenmemiş olup, hükümet harcamaları endeksi 2,5 ve işgücü özgürlüğü 0,8 puan artmıştır. Parasal özgürlük endeksi 1,7 ve mali özgürlük endeksi ise 1,1 puan düşmüştür.¹⁶²

---

¹⁶⁰ Highlights of the 2013 Index of Economic Freedom, Heritage Foundation and Wall Street Journal, Terry Miller, Kim R. Holmes, Edwin J. Feulner, 2013

¹⁶¹ Rankings of Index of Economic Freedom, <http://www.heritage.org/index/>

¹⁶² Highlights of the 2013 Index of Economic Freedom, Heritage Foundation and Wall Street Journal, Terry Miller, Kim R. Holmes, Edwin J. Feulner, 2013, s. 138

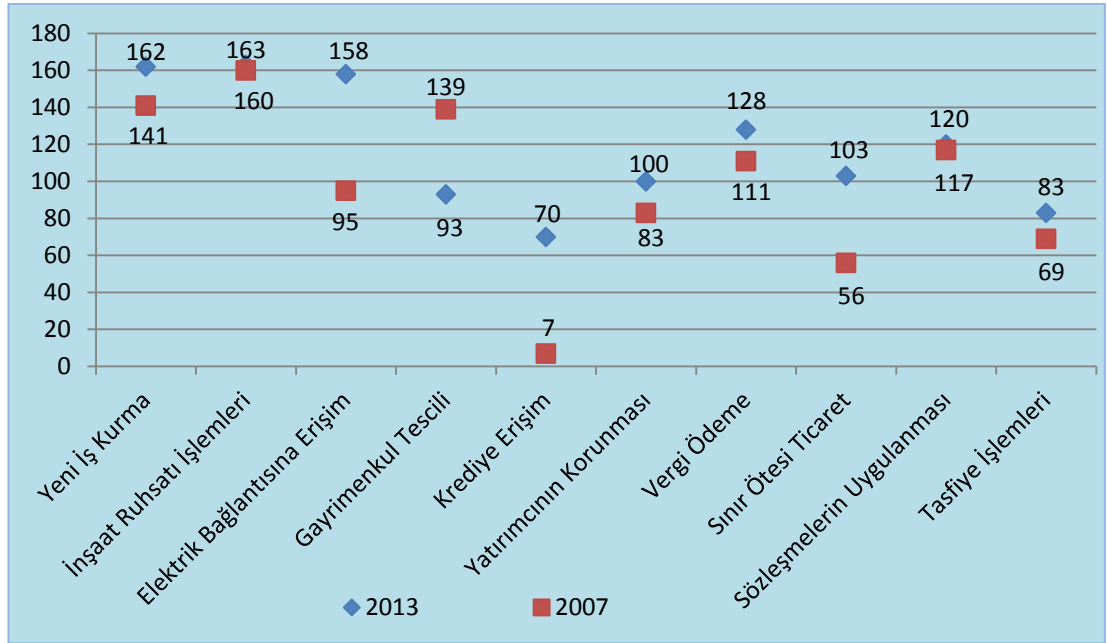
Kaynak: The Heritage Foundation

Grafik 24 – Bosna Hersek Ekonomik Özgürlük Endeksinin Yıllara Göre Gelişimi

Son birkaç yıl boyunca süren orta düzey ekonomik büyümeyle birlikte, Bosna Hersek'in ekonomik performansı gerilemiştir. Buna küresel çapta meydana gelen ekonomik yavaşlamanın neden olduğu söylenebilir fakat asıl sebep olarak ise hem denetim mekanizmalarının etkinliğinin hem de açık piyasa politikalarının geliştirilmesi süreçlerinde yaşanan eksiklikler görülmektedir. Bunun yanında, yaşanan diğer problemleri incelediğimizde mülkiyet haklarının korunmasının zayıf durumda olduğu ve yolsuzluğun yaygın olarak var olduğu görülmektedir. Hukuk kurallarının gücü zayıf durumda kalmakta olup, yerel mahkemeler politik müdahalelere açık durumdadırlar. Bunun sonucunda da karışık durumda olan organize suçları etkili bir şekilde açığa çıkartamamaktadırlar. Ülkedeki bürokrasi ve pahalı kayıt prosedürleri ekonomide ve siyasette var olan merkezi planlamanın

ürünüdür. Ayrıca, yüksek hükümet harcamaları da ekonomi üzerinde ağır bir yük oluşturmaktadır.¹⁶³

Dünya Bankası ve Uluslararası Finans Kurumu tarafından yayınlanan 2013 İş Yapma Kolaylığı raporunda, Bosna Hersek toplam 185 ülke içerisinde 2011 yılında 110. sırada iken 2012’de 127. sıraya düşmüş ardından 2013’te ise bir basamak yükselerek 126. sırada yer almıştır. İş Yapma Kolaylığı Raporu, "iş kurma, inşaat ruhsatı işlemleri, elektrik bağlantısına erişim, gayrimenkul tescili, krediye erişim, yatırımcıların korunması, vergi ödeme, sınır ötesi ticaret, sözleşmelerin uygulanması ve tasfiye işlemleri" olmak üzere 10 kilit alandaki göstergelere dayalı olarak düzenlemelerin etkileri hakkında nicel bir ölçü sunmaktadır. Balkan ülkeleri ile karşılaştırıldığında ise, 10 Balkan ülkesi içerisinde 2011 yılında 9. sırada yer alırken 2012 ve 2013 yıllarında ise 10. yani son sırada yer alarak kötü bir performans göstermiştir.¹⁶⁴

Kaynak: Doing Business Database

Grafik 25 – Bosna Hersek İş Yapma Kolaylığı Kriterlerinin Değişimi 2007-2013

¹⁶³ Highlights of the 2013 Index of Economic Freedom, Heritage Foundation and Wall Street Journal, Terry Miller, Kim R. Holmes, Edwin J. Feulner, 2013, s. 137

¹⁶⁴ Doing Business Database, <http://www.doingbusiness.org/>

2013 İş Yapma Kolaylığı raporundaki kategorilere bakıldığında en iyi sıralama bileşenleri; 70. sıradaki krediye erişim ve 83. sıradaki tasfiye işlemleri olmuştur. Bununla birlikte çoğu kriterde kötü bir performans göstermekle birlikte en kötü performans gösterdiği bileşenleri ise; 163. sıradaki inşaat ruhsatı işlemleri, 162. sıradaki yeni iş kurma ve 158. sıradaki elektrik bağlantısına erişim olmuştur.¹⁶⁵ Bunlarla birlikte, 24 adet Balkanlar, Doğu Avrupa ve BDT ülkeleri içerisinde 21. sırada yer alabilmiştir.

Bosna Hersek UNCTAD tarafından yayınlanan dış yatırım performans endeksine (Inward FDI Performance Index) göre, en son verinin bulunduğu 2009 yılında 68. sırada olduğu bu endekste çok büyük bir düşüşle 2010 yılında 181 ülke arasında 130. sırada gösterilmiştir.¹⁶⁶ Bu endeks bir ülkedeki dış yatırım miktarının dünyadaki toplam dış yatırım miktarına oranının, o ülke ekonomisinin büyüklüğünün dünyadaki toplam ekonomi büyüklüğüne oranına bölümünü ölçmektedir. Bu durum ülkeye son yıllarda gelen dış yatırım miktarının büyük oranda azalmasından kaynaklanmaktadır. Seçilmiş Balkan ülkeleri ile karşılaştığımızda Bosna Hersek'in kötü bir grafik sergilediği görülmekte olup, 2010 yılında tüm Balkan ülkeleri içinde 7. sırada yer almıştır.

Ülke	2009	2010
Bosna Hersek	68	130
Bulgaristan	27	42
Hırvatistan	44	112
Yunanistan	122	119
Slovenya	141	88

Kaynak: UNCTAD

Tablo 28 – Bosna Hersek'in Dış Yatırım Performans Endeksine Göre Sıralaması

Bununla birlikte, bir diğer performans göstergesi olan dış yatırım potansiyel endeksi (FDI Potential Index) bir ülkenin dış yatırımcı için çekiciliğini gösteren dört

¹⁶⁵ Doing Business 2013 Smarter Regulations for Small and Medium-Size Enterprises, The World Bank and International Finance Corporation, 10th Edition, s. 152

¹⁶⁶ Bosnia and Herzegovina: Investing <http://www.blfrade.com/en/find-a-market/country-profiles/bosnia-and-herzegovina/investing2>

temel kavram üzerinden hesaplanmaktadır. Bunlar piyasa yapısının çekiciliği (pazar büyüklüğü, kişi başına düşen milli gelir, satın alım gücü, potansiyel büyüme oranı), düşük maliyetli vasıflı ve vasıfsız işgücünün varlığı (birim işçi maliyeti, vasıflı işgücünün varlığı), doğal kaynaklara ulaşım (kaynakların kullanımı, yakıt ve madenlerin değeri, ekilebilir arazinin varlığı) ve dış yatırımı kolaylaştırıcı altyapının varlığı (ulaşım altyapısı, enerji altyapısı, telekom altyapısı)dır.¹⁶⁷ Bu endeks Bosna Hersek için sadece son yıl yani 2011’de ilk kez hesaplanmıştır. Bu yılda 177 ülke içerisinde 93. sırada yer alarak ortalama bir performans sergilemiştir. Bu sıralamayla diğer Balkan ülkelerinden çok aşağıda kalmıştır. Bu endeksin düşük olmasının sebebi GSYH büyüklüğünün ve kişi başı GSYH’sinin diğer ülkelere nazaran düşük kalması ve altyapı kriterlerinde oldukça düşük performans göstermesidir. Seçilen Balkan ülkeleriyle karşılaştırıldığında Bosna Hersek’in kötü durumda olduğu görülmekte olup, 2011 yılında tüm Balkan ülkeleri içinde 6. sırada yer almıştır.¹⁶⁸

Ülke	Piyasa Çekiciliği	Düşük Maliyetli İşgücü	Altyapı	Doğal Kaynaklar	Endeks
Bosna Hersek	135	-	93	91	93
Bulgaristan	91	36	40	46	49
Yunanistan	75	67	19	57	59
Hırvatistan	103	-	23	92	63
Slovenya	97	85	21	102	81
Sırbistan	102	-	51	68	64

Kaynak: UNCTAD

Tablo 29 – Bosna Hersek’in Dış Yatırım Potansiyel Endeksine Göre Sıralaması

Bir ülke ekonomisinin dış yatırımlara bağımlılığını ölçen dış yatırımların gayrisafi sabit sermaye yatırımlarına oranına baktığımızda, dış yatırımların Bosna Hersek ekonomisi için öneminin her dönemde değişebildiği görülmektedir. 1998 yılında 4,8 olan bu oran 2002 yılında % 21,4’e kadar çıkmış, 2011 yılında % 41 oranında azalarak % 12,6’ya düşmüştür. Diğer ülkelerle karşılaştırıldığında Bosna

¹⁶⁷ UNCTAD, “World Investment Report 2012”, UN New York and Geneva, 2012, s. 30

¹⁶⁸ UNCTAD, “World Investment Report 2012: Annex Tables”, <http://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/Annex-Tables.aspx?An=31,30,,>

Hersek'in seçilen ülkelerle benzer oranda dış yatırıma bağımlı olduğu söylenebilir. Ayrıca, Balkan ülkeleri arasında 4. en düşük orana sahip bulunmaktadır.¹⁶⁹

Ülke	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2009	2010	2011
Balkanlar	16,0	22,5	17,2	14,5	23,3	27,5	23,1	12,6	19,3
Bosna Hersek	4,8	12,5	21,4	19,9	18,2	17,8	6,3	6,3	12,6
Bulgaristan	32,3	49,9	31,6	66,0	85,1	56,6	28,5	16,9	16,7
Yunanistan	0,3	4,0	0,2	4,1	9,7	6,8	4,4	0,8	4,6
Hırvatistan	18,9	26,1	19,1	11,8	27,1	32,3	21,6	3,0	11,5
Slovenya	4,0	2,6	30,4	9,8	6,2	12,4	-5,5	3,4	10,3

Kaynak: UNCTAD, (%)

Tablo 30 – Bosna Hersek'te Dış Yatırımların GSSSY'ye Oranı

Diğer dış yatırım performans göstergesi olan bir ülkedeki dış yatırım stokunun GSYH'ye oranı ise, dış yatırım akımının son üç yıl haricinde sürekli yükselmesine rağmen diğer Balkan ülkelerine ortalama düzeydedir. Bunun sebebi ise, Bosna Hersek'in bölgesinde dış yatırım çekmede başarılı bir ülke olmasına rağmen ekonomik kriz sonrası dış yatırım miktarının ve GSYH'sinin büyük oranda düşmüş olmasıdır. Buna karşılık, diğer seçilmiş ülkelerle karşılaştırıldığında Bosna Hersek'teki dış yatırım stokunun son yıllarda yakalamış olduğu yükseliş grafiğiyle 2011 yılı itibarıyla Balkan ülkeleri arasında 6. en yüksek orana sahip bulunduğu görülmektedir.¹⁷⁰

Ülke	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2009	2010	2011
Balkanlar	9,5	13,6	22,0	27,7	44,6	39,2	50,5	51,7	47,2
Bosna Hersek	18,0	19,5	21,9	22,6	25,9	32,8	39,9	38,7	36,8
Bulgaristan	12,5	21,0	25,5	40,0	70,7	85,0	101,4	98,3	89,1
Yunanistan	9,6	11,1	10,6	12,4	15,8	11,2	13,1	11,6	9,2
Hırvatistan	7,7	13,0	22,9	30,3	54,9	44,2	57,6	57,5	48,3
Slovenya	12,9	14,5	17,8	22,4	23,1	28,6	30,9	30,7	30,6

Kaynak: UNCTAD, (%)

Tablo 31 – Bosna Hersek'teki Dış Yatırım Stokunun GSYH'ye Oranı

¹⁶⁹ Aynı yer

¹⁷⁰ Aynı yer

Bosna Hersek'in bugün geldiği noktayı görmek açısından Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası EBRD'nin geliştirmiş olduğu göstergeleri değerlendirecek olursak, EBRD'nin faaliyet gösterdiği 29 Avrupa ve BDT ülkesiyle karşılaştırıldığında; büyük çaplı özelleştirme kriterinde 3,0 puanla 18. sırada, küçük çaplı özelleştirme kriterinde 3,0 puanla 27. sırada, yönetim ve girişimciliğin yeniden yapılanması kriterinde 2,0 puanla 21. sırada, fiyat liberalizasyonu kriterinde 4,0 puanla 12 ülkeyle aynı puanı alarak 14. sırada, ticaret ve kambiyo sistemi kriterinde 4,0 puanla 5 ülkeyle aynı puanı alarak 20. sırada, rekabet politikası kriterinde 2,3 puanla 6 ülkeyle aynı puanı alarak 15. sırada yer almıştır. Bosna Hersek'in ancak iki kriterde gelişimini tamamlamak üzere olduğu görülmüş olup, geriye kalan dört kriterde ise henüz birtakım reformlara ihtiyaç duyduğu görülmektedir.¹⁷¹

BOSNA HERSEK	1992	1995	2000	2003	2006	2008	2010	2012
Büyük Çaplı Özelleştirme	1,0	1,0	2,0	2,3	2,7	3,0	3,0	3,0
Küçük Çaplı Özelleştirme	2,0	2,0	2,3	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0
Yönetim ve Girişimciliğin Yeniden Yapılanması	1,0	1,0	1,7	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0
Fiyat Liberalizasyonu	1,0	1,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0
Ticaret ve Kambiyo Sistemi	2,0	1,0	3,0	3,7	3,7	4,0	4,0	4,0
Rekabet Politikası	1,0	1,0	1,0	1,0	1,7	2,0	2,3	2,3

Kaynak: EBRD

Tablo 32 – Bosna Hersek'in Geçiş Göstergelerinin Yıllara Göre Gelişimi

4.2.4 Bosna Hersek Ekonomisinde Dış Yatırımlar ve Türkiye'nin Yeri

Bosna Hersek'teki dış yatırımlar incelendiğinde görülmektedir ki ilk verinin bulunduğu yıl olan 1998 yılından günümüze ülkeye yapılan toplam dış yatırımlar genel itibarıyla artış göstermiş ve 2007 yılında 1,8 milyar dolar seviyesine ulaşarak tarihinin en yüksek tutarına ulaşmıştır. Bu yükselişin sebebi daha çok devlete ait büyük şirketlerin özelleştirilmesidir. 2008 yılında % 45 düşerek 1 milyar dolar tutarında gerçekleşmiştir. Bu yılda beklenen özelleştirme gerçekleşmemiş fakat

¹⁷¹ EBRD Database, Transition Indicators by Sector, Transition Indicators by Country

yapılan dış yatırımların daha çok üretim sektöründe ve yeni yatırım şeklinde gerçekleştirilmesi olumlu şekilde karşılanmıştır. 2009 yılında ise küresel ekonomik kriz Bosna Hersek'e yapılan dış yatırımları tam anlamıyla derinden etkilemiştir. Bir önceki yıla göre % 75 oranında düşerek 250 milyon dolara düşmüştür.¹⁷²

Yıl	Bosna Hersek	Slovenya	Hırvatistan	Sırbistan	Balkanlar
1998-2000	130	153	1.152	92	391
2001-2005	325	742	1.475	934	838
2006	555	644	3.468	4.256	2.607
2007	1.819	1.514	4.997	3.439	2.913
2008	1.001	1.947	6.180	2.955	2.944
2009	251	0	3.355	1.959	1.383
2010	230	359	394	1.329	678
2011	435	999	1.494	2.709	1.185

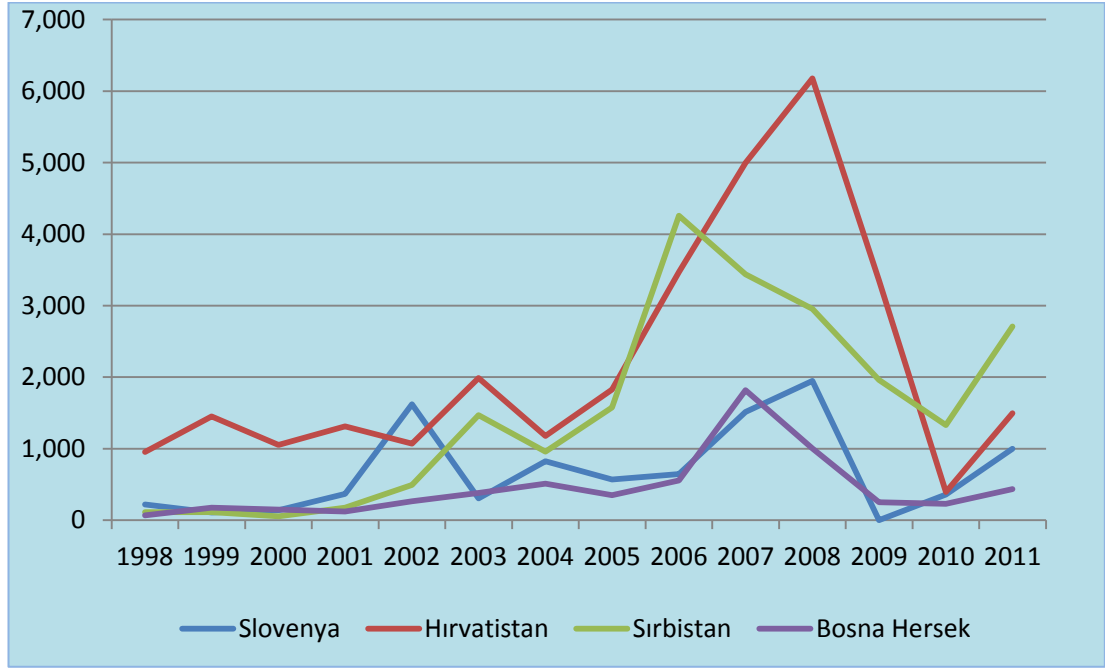
Kaynak: UNCTAD (Milyon Dolar)

Tablo 33 – Bosna Hersek ve Bazı Balkan Ülkelerinde Dış Yatırım Akımları

Bu yıldan sonra dış yatırımlar 2010 ve 2011 yıllarında hafif bir toparlanma sürecine girmiştir. Bundan sonraki yıllarda da hem verilerin iyi sonuçlar göstermesiyle hem de duyurulan yatırımlar ve planlanan projelerle dış yatırımların daha da iyi seviyelere ulaşacağı beklenmektedir.¹⁷³

¹⁷² UNCTAD, “World Investment Report 2012: Annex Tables”, <http://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/Annex-Tables.aspx?An=31,30,,>

¹⁷³ FIPA, “Investment Opportunities in Bosnia and Herzegovina”, FIPA, Sarajevo, 2013, s. 16

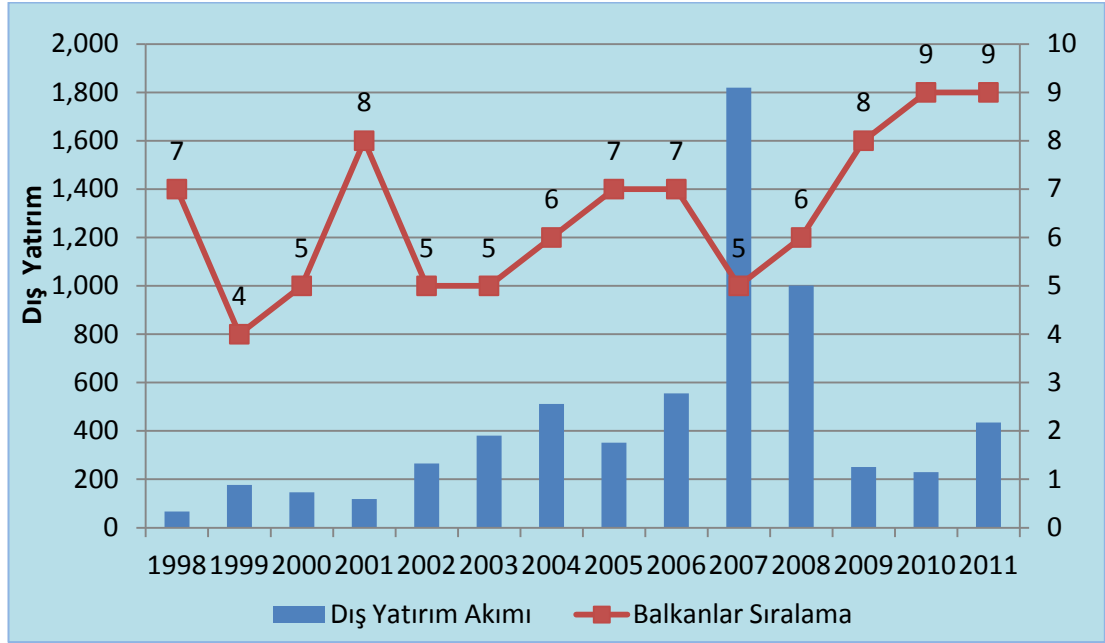

Kaynak: UNCTAD

Grafik 26 – Bosna Hersek’in Bazı Balkan Ülkelerine Göre Dış Yatırım Akımı

Bosna Hersek’i diğer bazı Balkan ülkeleri ile karşılaştırdığımızda diğer ülkelere göre genelde kötü durumda olduğu görülebilmektedir. 1998’de 8 Balkan ülkesi içerisinde 7. sırada iken 2000 yılında 5. sırada yer almıştır. Daha sonraki yıllarda dış yatırımın yükselmesine rağmen 2005 yılında 9 Balkan ülkesi içerisinde ancak 7. sırada yer alabilmiştir. Dış yatırımın zirveye ulaştığı 2007 yılında ise 10 Balkan ülkesi içerisinde ancak 5. sıraya kadar çıkabilmiştir. Ekonomik krizin ardından dış yatırımın sert bir şekilde düşmesiyle 2011 yılı itibarıyla Balkan ülkeleri içerisinde ancak 9. sırada yer alabilmiştir. Bunun yanında, 1998 yılında bu yana dış yatırım seviyesinin hiçbir zaman Balkan ülkelerinin ortalamasına da ulaşamadığı görülmektedir.¹⁷⁴ Dış yatırımların genel seyrine baktığımızda Bosna Hersek’in Balkan ülkeleri içinde en çok öne çıktığı yılın 1999 olduğu ve bu yılda 8 Balkan ülkesi içinde 4. sıraya kadar çıkabildiği görülmektedir.

¹⁷⁴ UNCTAD, “World Investment Report 2012: Annex Tables”, <http://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/Annex-Tables.aspx?An=31,30,,>

Kaynak: UNCTAD

Grafik 27 – Bosna Hersek Dış Yatırım Akımının Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	Dış Yatırım Akımı	Dış Yatırım Stoku
1997-2000	130	868
2001-2005	325	1.764
2006	555	3.203
2007	1.819	5.397
2008	1.001	6.066
2009	251	6.804
2010	230	6.520
2011	435	6.719

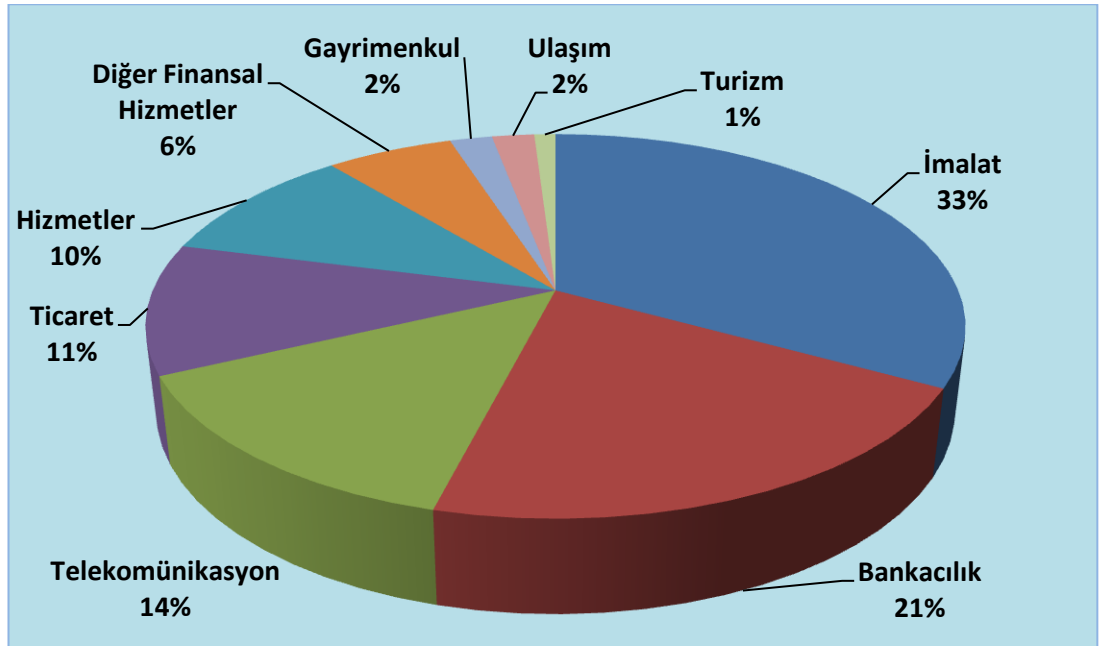
Kaynak: UNCTAD (Milyon Dolar)

Tablo 34 – Bosna Hersek Dış Yatırım Akımı ve Stokunun Yıllara Göre Dağılımı

Bosna Hersek'teki dış yatırım stoku da 1997'de 693 milyon dolardan % 56 artışla 2000 yılında ilk defa 1 milyar dolar seviyesini aşarak 1 milyar 83 milyon dolara ve ardından % 113 artarak 2005 yılında 2,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2005 yılından bugüne kadar ise artışın asıl gerçekleştiği dönem

olmuş ve dış yatırım stoku yaklaşık 2 artarak 6,7 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır.¹⁷⁵

Bosna Hersek'te bulunan dış yatırımların sektörel dağılımına baktığımızda Bosna Hersek Merkez Bankası'nın yayınlamış olduğu Mayıs 1994 – Aralık 2011 periyodunda yapılan toplam 5,4 milyar euro tutarındaki dış yatırımın dağılımı görülmektedir.

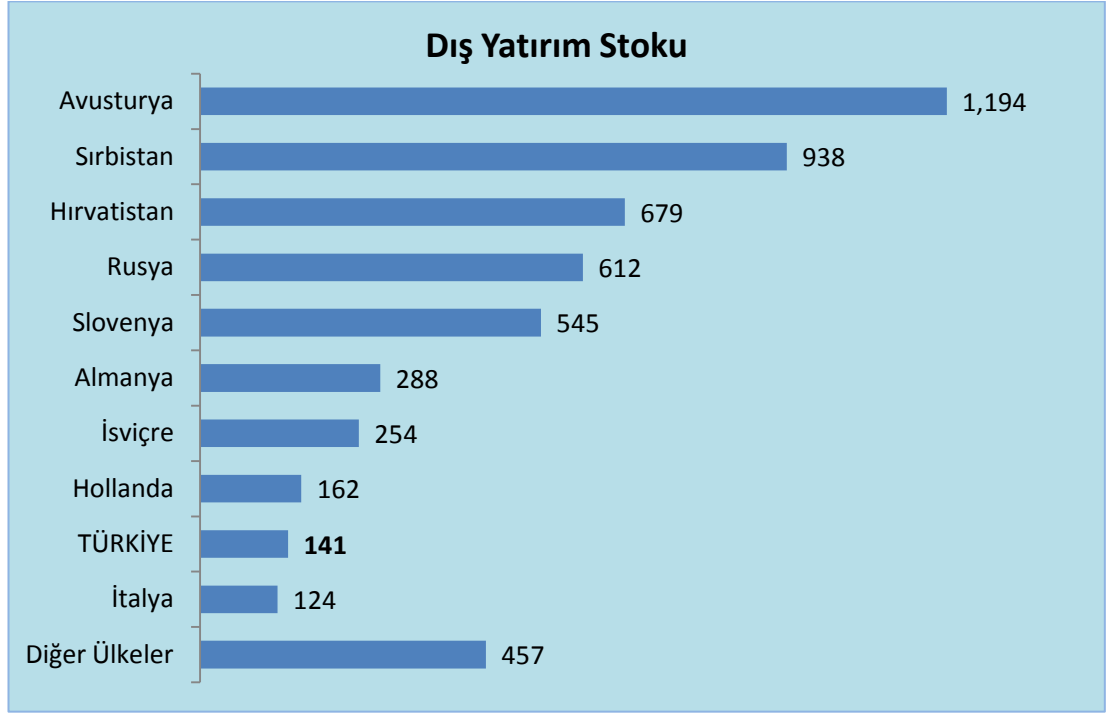
Kaynak: Central Bank of B&H

Grafik 28 – Bosna Hersek Dış Yatırım Stokunun Sektörel Dağılımı 1994 – 2011

Bosna Hersek'in bu konuda iyi bir ünü ve sanayi kültürü bulunduğundan, Mayıs 1994 – Aralık 2011 yılları arası yapılan dış yatırımdan en çok faydalanan sektör imalat sektörü olmuştur. Söz konusu sektördeki dış yatırımlar, toplam dış yatırım stokunun üçte birine % 33'e ulaşmıştır. Diğer en büyük pay ise bankacılık sektöründe olup, toplam dış yatırımların beşte birine yani % 21'ine sahip bulunmaktadır. Önümüzdeki dönemlerde devlete ait şirketlerin kalan kısmının da

¹⁷⁵ UNCTAD, "World Investment Report 2012: Annex Tables", <http://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/Annex-Tables.aspx?An=31,30,,>

özelleştirilmeleri için çeşitli planlar yapılmaktadır. Bununla birlikte, var olan tesislerin ve fabrikaların yenilenerek tekrar inşa edilmesi yoluyla enerji sektöründe önemli ek yatırımlar yapılması beklenmektedir.¹⁷⁶

Kaynak: Central Bank of B&H (Milyon EUR)

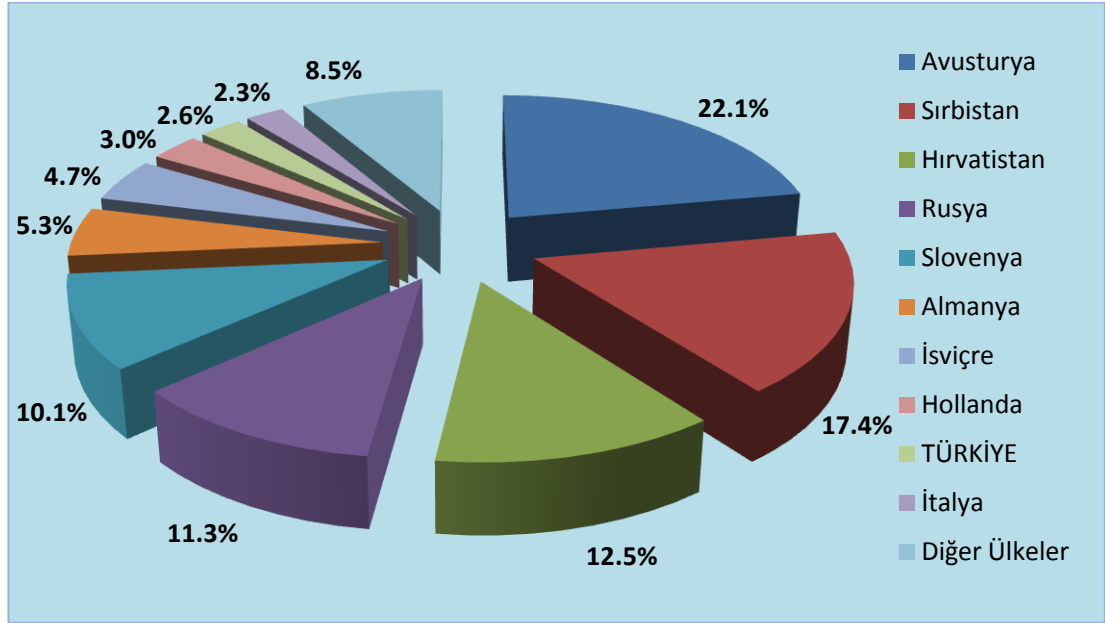
Grafik 29 – Bosna Hersek’te En Çok Dış Yatırım Stoku Bulunan Ülkeler

Arnavutluk örneğinde olduğu gibi Bosna Hersek’te de en büyük dış yatırımcılar komşu ülkelerdir. Mayıs 1994 – Aralık 2011 dönemi içinde 91 farklı ülkeden dış yatırımcı Bosna Hersek’te sermaye yatırımında bulunmuştur. Bu yatırımların % 90’dan fazlasını ise Avrupa ülkeleri gerçekleştirmiştir. 2011 yılı sonu itibarıyla yapılan toplam dış yatırımın % 22,1’ini gerçekleştiren Avusturya birinci sırada yer almaktadır. İkinci sırada, % 17,4 oranında dış yatırımıyla Sırbistan yer almaktadır. Üçüncü sırada % 12,5 oranla Hırvatistan, dördüncü sırada ise, % 11,3 ile Rusya yer almaktadır. Değişik alanlarda yapılan Türk firmalarının yatırımları da 2011 sonu itibarıyla % 2,6 oranında kalarak ancak dokuzuncu sırada yer almıştır.¹⁷⁷

¹⁷⁶ FIPA, “Investment Opportunities in Bosnia and Herzegovina”, FIPA, Sarajevo, 2013, s. 17

¹⁷⁷ FIPA, “Investment Opportunities in Bosnia and Herzegovina”, FIPA, Sarajevo, 2013, s. 18

Kaynak: Central Bank of B&H

Grafik 30 –Bosna Hersek Dış Yatırım Stokunun Ülkelere Göre Dağılımı

Bosna Hersek ekonomisindeki yatırım ortamı ve mevzuatı incelendiğinde Türk dış yatırımcısı için çekici faktör sayılabilecek bazı hususlar şunlardır.¹⁷⁸

- Bölgedeki en iyi büyüme oranına sahip ülkelerden biri olması. (yıllık ortalama % 5 civarında)
- Bölgedeki ortalama olarak en düşük enflasyon oranına sahip ülkelerden biri olması. (yıllık ortalama % 5'in altında)
- Bosna Hersek'in hem AB hem DTÖ için üyelik sürecinde bulunması.
- Avroya bağımlı olduğundan bölgedeki en istikrarlı para birimlerinden birine sahip olması.
- Bankacılık sektörünün oldukça gelişmiş olması.
- Potansiyel olarak çekici doğal kaynaklara sahip olması. (kereste, hidro-enerji potansiyeli, maden kaynakları, tarımsal ve sanayi arazisi, inşaat sanayi)
- Dış yatırımcılar önemli vergi teşvikleri ve düşük kurumlar vergisi oranı. (% 10)
- Türkiye'de eğitim görmüş bir nüfusun varlığı, ülkede faaliyette bulunan/bulunacak firmalar için önemli bir avantajdır. Gerek çalışma

¹⁷⁸ Bosnia and Herzegovina: Investing, <http://www.blfrtrade.com/en/find-a-market/country-profiles/bosnia-and-herzegovina/investing2>

kültürümüze yakınlık gerekse iletişim sorunun ortadan kaldırması bakımında önemlidir.

Türkiye'nin Bosna Hersek'e olan ekonomik ilgisini ölçmek için kullanılabilir bir araç da Türk firmalarının bu ülkeye yapmış oldukları dış yatırımlardır. Bu yatırımların genel seyrine baktığımızda istikrarlı bir tablonun ortaya çıktığını söylemek zordur. Bunun sebebi, hem 1992 – 1995 yılları arasında yaşanan Bosna Savaşı'nın etkisiyle bölgeye yatırım yapmanın zorluğu sebebiyle 1996 yılına kadar hiç yatırım yapılmaması hem de Türk firmalarının 90'lı yıllarda ve 2000'lerin başlarında Türkiye'de yaşadıkları krizin etkilerini atlatmaya çalışmalarıdır. Dikkat çeken nokta ise, 1996 yılına kadar ülkeye hiçbir dış yatırım gitmemiştir. Daha sonra 1999'a kadar belli bir miktar yapılan dış yatırımlar bu yıldan sonra aniden kesilerek yine 4 yıl boyunca 2003 sonuna kadar Bosna Hersek'e herhangi bir yatırımcı gitmemiştir. Bu durum aslında Türk firmalarının Türkiye'de yaşadıkları sorunlar nedeniyle dış yatırım yapma konusunda da çekingen davranmalarına neden olmuştur.

Türk firmalarının özellikle 2001 krizinin etkilerini atlatmalarıyla beraber Türk dış yatırımlarının ancak 2003'ten sonra ülkeye yönelmesiyle bu ülkedeki dış yatırımlar büyük bir artış göstermiştir. Bunun yanında, ülkeye artan ilgiyle birlikte Türk firmalarının Bosna Hersek'teki büyük miktarda şirket satın alma ve ortaklık faaliyetlerinden dolayı bazı yıllarda olağan dışı artışlar yaşanmıştır.

Yıl	Dış Yatırım	Sıra	Sıra	Dış Yatırım	Dış Yatırım
	Bosna Hersek	Balkanlar	Dünya	Balkanlar	Dünya
1996	6.612.903	1	12	6.776.242	745.761.568
1997	138.122	2	28	326.491	260.372.999
1998	48.000	3	37	24.076.147	339.650.928
1999	8.528.198	2	14	18.706.367	627.889.043
2000	0	0	0	19.814.675	1.183.151.068
2001	0	0	0	2.001.007	1.575.156.937
2002	0	0	0	9.937.862	483.242.314
2003	0	0	0	5.354.438	433.925.440
2004	5.428.538	2	9	12.047.716	892.058.217
2005	10.269.229	1	12	20.375.809	1.401.298.153
2006	33.404.430	1	4	38.664.354	1.165.332.248
2007	6.397.368	3	24	79.170.080	3.823.721.607
2008	10.490.614	2	25	87.864.298	2.844.768.999
2009	20.441.876	2	19	56.864.682	2.011.434.388
2010	61.412.722	1	7	93.630.271	2.330.524.899
2011	16.031.808	3	19	153.036.586	2.123.902.956
2012	6.914.832	5	31	225.138.260	4.502.064.227
TOPLAM	186.118.640	2	21	853.785.285	26.744.255.993

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Tablo 35 – Türkiye'nin Bosna Hersek'teki Dış Yatırımlarının Durumu

Tablodaki rakamları incelediğimizde görülmektedir ki, Türk firmaları Bosna Hersek'i ancak 2000'li yıllarda keşfetmiş fakat Türkiye'nin dış yatırımları, Balkanlarda genel olarak gösterdiği performanstan bağımsız bir şekilde istikrarsız bir grafik çizmiştir. Türk dış yatırımlarının genel grafiğine bağlı olarak değerlendirildiğinde de Bosna Hersek'teki dış yatırımların aynı seyri izlemediği görülmektedir. Bosna Hersek'in Türk firmaları açısından dünyadaki yeri 2006 ve 2010 yılları haricinde çok fazla değişmemiştir. Bununla birlikte, Balkanlar'daki Türk dış yatırımları içindeki yerinin son olarak 2012 yılında düşmesine rağmen genelde öncelikli durumda olduğunu söyleyebiliriz. Günümüz itibarıyla Bosna Hersek, yapılan Türk dış yatırımlarının toplamı açısından dünyada 112 ülke içinde 38. ve Balkanlarda 10 ülke içerisinde 2. sıradadır.

Ekonomi Bakanlığı verilerine göre, Bosna Hersek'te ticari faaliyette bulunan yaklaşık 50 kadar firma bulunmaktadır. Ülkemizin Bosna Hersek'teki en önemli yatırımları; Ziraat Bankası D.D. Sarajevo (25 milyon KM sermaye ile ilk yabancı sermayeli yabancı banka ve toplam 21 şubesi bulunmaktadır.), Natron Hayat (Türkiye'de Hayat Holding tarafından özelleştirme kapsamında 10 milyon avroya alınmış olup, kraft kâğıdı ve karton ambalaj üretmektedir.), Şişecam Lukavac (Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. tarafından özelleştirme kapsamında soda üretim tesisi 30 milyon dolara alınmış olup, soda üretimi yapılmaktadır.) olarak görülmektedir. Bunların yanında, ağırlıklı olarak Zenica'da halı ticareti alanında faaliyet gösteren firmalar bölge pazarlarına da yönelmektedirler. Son yıllarda Collins, LC Waikiki, Seven Hill, Koton, Cesars, Altınbaş, Beko, Alfemo, Bellona gibi Türkiye'nin bilinen markalarının mağazaları açılmıştır.¹⁷⁹ Diğer taraftan Bosna Hersek'te kurucularının çoğunluğunun Türk girişimcisi olduğu iki üniversite ile bir kolej faaliyet göstermektedir.¹⁸⁰

4.2.5 Bosna Hersek'te Potansiyel Vaat Eden Yatırım Alanları ve Projeler

Bosna Hersek ekonomisi yatırımcılarına hem güçlü insan kaynağı sunabilmekte hem de yatırımcıları için güçlü bir doğal kaynak üssü olabilmektedir. Bunun yanında uzun bir sanayi kültürü geçmişine sahip olmakla birlikte yatırımcılarına uygun bir iş yapma ortamı sunmaktadır. Ayrıca, özellikle ihracata yönelik şirketlere sürdürülebilir ve karlı yatırımlar da sunmaktadır.¹⁸¹

Bosna Hersek çok önemli ekonomik reformlar ve liberalizasyon politikaları uygulamıştır. Genel olarak yasal ve denetim mevzuatı çerçevesini Avrupa standartlarına uyarlamış ve daha fazla miktarda değerli yatırımlar için uygun bir iş yapma ortamı hazırlamıştır. Bosna Hersek'in temel amacı AB üyeliğidir ve AB'ye giriş için de potansiyel bir aday konumundadır. Bu açıdan baktığımızda şundan bahsedilmelidir ki; Bosna Hersek AB ile İstikrar ve Ortaklık Anlaşması imzalayarak

¹⁷⁹ DEİK, Bosna Hersek Ülke Bülteni, Nisan 2012, www.deik.org.tr

¹⁸⁰ "2011 Yılında Bosna Hersek'in Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye İle Ekonomik-Ticari İlişkileri", Mayıs 2012, <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/BH/2011%20yillik%20Raporu.pdf>

¹⁸¹ FIPA, "Investment Opportunities in Bosnia and Herzegovina", FIPA, Sarajevo, 2013, s. 35

AB ve Bosna Hersek arasında resmi olarak sözleşme ilişkisi kurulmasını sağlamıştır. Geniş doğal kaynaklar ve güzellikler, boş üretim alanlarının ve tesislerinin bolluğu, sanayi bölgeleri ve çekici yerler, çok hevesli ve rekabetçi bir işgücünün varlığı gibi faktörler ticari girişimler için hem motivasyon hem de birer garanti unsurudur. Geçmiş yıllarda etkileyici ekonomik gelişme başarılarına rağmen çeşitli sektörlerde gerçek potansiyeli ile gerçek performansı arasında büyük bir fark bulunmaktadır. Ülkede bulunan güçlü kaynakların ve üretim faktörlerinin hızlı ve etkili bir şekilde kullanılmasında yaşanan sermaye kıtlığı kısıtlayıcı bir etken olmuştur. Bu geniş potansiyeli ve kaynakları gerçeğe dönüştürmek, güçlü insan kaynağını istihdam etmek, altyapıyı desteklemek için Bosna Hersek ekonomisi daha fazla sermaye yatırımına, yeni teknolojilere ve yeni pazarlara girişlere ihtiyaç duymaktadır. Bunun da ancak büyük çokuluslu şirketlerle ve stratejik ortaklarla yapılacağı düşünülmektedir.¹⁸²

- Turizm
- Tarım ve Gıda İşleme Sanayi
- Enerji
- Ormancılık
- Madencilik ve Metal İşleme Sanayi
- Otomotiv Sanayi
- İnşaat

Bosna Hersek'te turizm sektörü yatırımcıya önemli fırsatlar sunmaktadır. Alternatif turizm potansiyeli yüksektir. Doğa, tarih ve kültür turizmine olan ilginin artması da Bosna Hersek'in avantajıdır. Merkezi yönetim ve yerel yönetimler turizmi stratejik gelişme alanı olarak gören politikalar uygulamaktadırlar. Ülkenin denize 20 km'lik sahili bulunması ve bu sahilde turistik tesisler bulunması, yüksek gelir grubundaki ülkelere yakınlığı, bozulmamış çevresi, kış sporları geleneği ve altyapısı turizm sektörünün güçlü yönleridir.¹⁸³

---

¹⁸² Aynı yer

¹⁸³ "Pazar Ülke Bosna Hersek", KOBİ Efor Dergisi, Mayıs 2012, Sayı 152, s. 123

Bosna Hersek turizm sektörü için yapılan incelemeler sonucunda turizm sektörüne yönelik olarak başta termal otel (SPA) ve 5 yıldızlı şehir otelleri olmak üzere aşağıdaki yatırım konuları potansiyel yatırım konularını oluşturmaktadır.¹⁸⁴

- Termal otel (SPA)
- Beş yıldızlı şehir otelleri
- Butik otel
- Eko turizm
- Ev pansiyonculuğu (kayak, doğa ve dağ turizminin değerlendirilmesine yönelik)
- Yeme, içme ve konaklama tesisleri

Gelen turistlerin ziyaret ettikleri şehirlerin başında Sarajevo ve Banja Luka olması ve turizm harcamalarının ağırlıklı olarak bu kentlerde yapılıyor olması, beş yıldızlı şehir otellerinin, özellikle başkent Sarajevo ve bunun yanı sıra Banja Luka şehirlerinde yapılmasını gerekli kılmaktadır.¹⁸⁵

Önemli yatırım sahalarından biri de tarımdır. Tarımda yatırımla kapasite artırımı yabancı yatırımcıya önemli fırsatlar sunmaktadır. Tarımsal üretimde, özellikle hayvansal ürünler üretiminde kültürel birikim yüksektir. Tarımsal faaliyetin yüzde 79'u hayvansal, yüzde 21'i bitkiselidir. Süt işleme tesisleri ile et ürünleri üretimi gelişmiştir. Tarım sektörü ile sanayi entegrasyonu gelişme gündeminin başlıca konusudur. Bosna Hersek suyu çok bol bir ülkedir fakat sulu tarımı düşüktür. Bu nedenle canlı iç talep ithalatla karşılanmaktadır. Gıda işleme sanayi alanları yatırım için caziptir. Sektöre yönelik yatırımlar aynı zamanda sanayi ile entegrasyonu sağlayacak ve kapasite eksikliği olan alt sanayi dallarında da yeni kapasitelerin oluşturulmasını beraberinde getirecektir. Arazi, toprak verimliliği, iklim özellikleri yanında, devlet destekleri, işgücü temini, ücretler, karlılık, satışı ve pazarlama kolaylıkları tarımsal yatırımlara büyük avantaj kazandırıyor.¹⁸⁶

---

¹⁸⁴ “Turizm Sektörü”, Bosna Hersek Sektör Raporları, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, Ocak 2010, Ankara, s. 27

¹⁸⁵ A.g.e., s. 28

¹⁸⁶ “Pazar Ülke Bosna Hersek”, KOBİ Efor Dergisi, Mayıs 2012, Sayı 152, s. 123

Tarımsal kaynak potansiyelinin etkin olarak kullanımının sağlanması ve katma değerin artırılması ve gelir yaratıcı etkisinin artırılması sözleşmeli üretim modelinin yaygınlaştırılmasını (özellikle hayvansal ürünler üretimi ve bitkisel ürünler üretiminin bazı kollarında) ve sanayiye yeterli miktarda ve kalitede girdi oluşturacak üretimi (endüstriyel üretim) sağlayacak bir yapının sağlanması, ülke tarım politikasının ana amaçlarını kapsamaktadır. Yapılan analiz ve değerlendirmeler kapsamında, Bosna Hersek tarım sektöründe ihtiyaç duyulan veya gerçekleştirilmesi mümkün görünen yatırım konuları aşağıda sıralanmıştır.¹⁸⁷

- Sertifikalı Tohum ve Fide Üretimi
- Damızlık Et ve Süt Sığırcılığı
- Et ve Süt Sığırcılığı
- Et ve Yumurta Tavukçuluğu
- Sebze, meyve, üzüm, ayçiçeği, mısır üretimi
- Sebze üretimine yönelik modern seracılık
- Organik Tarım
- Ceviz Yetiştiriciliği
- Baharat Yetiştiriciliği
- Arıcılık ve Bal Üretimi (Organik)
- Su Ürünleri Üretimi

Bosna Hersek vergi ve gümrük sistemi konusunda dış yatırımcılara kolaylıklar sunmaktadır. Ekonomik krizin finans sektörünü fazla etkilememiş olması bu sektörün sağlamlıkla ayakta kalmasına neden olmuştur. Bosna Hersek'in 37 ayrı ülkeyle Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması ve 40 ülkeyle Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması bulunmaktadır. Bu ülkedeki dış yatırımcılar devlet koruması altında bulunmaktadır. Ayrıca ülkenin vergi sistemi de çok uygundur. 5 yıl içinde 10 milyon avro yatırım yapan şirketler 5 yıl boyunca vergiden muaf tutulmaktadır. Yatırımcılar, Bosna Hersek'te ürettikleri ürünlerini Avrupa ülkelerine rahat ve kolay bir şekilde ihraç edebilmektedirler. Dış ticaret

---

¹⁸⁷ "Tarım Sektörü", Bosna Hersek Sektör Raporları, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, Ocak 2010, Ankara, s. 24-25

konusunda Bosna Hersek çok avantajlı bir ülkedir. Çünkü bu bölgede mal dolaşımı serbesttir. Aylık işçi ücretleri diğer Avrupa ülkelerine göre oldukça düşüktür.¹⁸⁸

Bosna Hersek'te ulaşım sektörü, çok sıkı uygulanan fiziksel ve kurumsal gelişim programları sayesinde ülke içinde en aktif ve canlı sektörlerden biri olmuştur. Bu programlar karayollarını, demiryollarını, havayollarını, iç suyollarını ve şehir içi ulaşımı kapsamaktadır ve Bosna Hersek hükümetleri tarafından benimsenmiş olup, çeşitli uluslararası özellikle finansal kuruluşlar (Dünya Bankası, EBRD, vb.) tarafından da desteklenmektedir. Bosna Hersek'in esas üstünlüğü tüm ulaşım sektörünün gelecekteki büyümesi için de ana esas olan uygun coğrafi konumudur. Büyük altyapı projelerinin tamamlanması her şeyden önce önemli sermaye yatırımı gerektirmektedir. Bunu Bosna Hersek devletinin tek başına karşılaması da mümkün gözükmemektedir. Bu yüzden, cazip yatırımcılar ve güvenilir stratejik ortakların bulunması, Bosna Hersek'te ulaşım sektörünün başarılı bir şekilde gelişmesi için en önemli ön koşullarından biridir. Bu yatırımlar birçok iş ve yatırım modeli şeklinde zuhur edebilir:¹⁸⁹

- Stratejik yatırımcıların imtiyaza dayalı bir şekilde yap-işlet-devret modeli üzerinden katılımı
- Uzmanlaşmış kuruluşlardan finansman sağlanması (Dünya Bankası, Avrupa Yatırım Bankası)
- Bosna Hersek yatırım fonlarının birleştirilmesi
- Kamu – özel sektör ortaklığı anlaşmaları
- Özelleştirmeler, vb.

Bankacılık sektörü dış yatırımcıların çok ilgi gösterdiği bir sektördür. Sektörde Ziraat Bankası, Avusturyalı Raiffeisen, Volksbank, Hypo-Alpe-Adriatic, BBI Commercebank, Balkan Investment Bank, Zagrebacka Banka - UniCredito, Hypo Vereins Bank gibi uluslararası bankalar faaliyet göstermektedir. Mevduat faizleri yüzde 1,5-3 arasında; kredi faizleri ise yüzde 8-10 arasında değişmektedir. Bosna Hersek piyasası nakit paranın fazlaca dönmediği, işlemlerin açık hesap, takas

¹⁸⁸ “Pazar Ülke Bosna Hersek”, KOBİ Efor Dergisi, Mayıs 2012, Sayı 152, s. 124

¹⁸⁹ FIPA, “Investment Opportunities in Bosnia and Herzegovina”, FIPA, Sarajevo, 2013, s. 48-51

veya 3-6 ay vadeli yürütüldüğü bir piyasadır. Tüm bunlarla birlikte enerji, telekom, turizm, doğal mineral su kaynakları ve tarım konusunda yatırım imkânları ve özelleştirmeler mevcuttur. İki ülke arasında savunma sanayi, demir-çelik, tekstil, ağaç işleme, kâğıt, mobilya, deri – deri işleme, elektronik ve gıda sektörlerinde işbirliği imkânları olduğu tespit edilmiştir.¹⁹⁰

Bosna Hersek uzun yıllar Osmanlı Türk kültürünün etkisi altında yaşamış olup, kültürel olarak pek çok benzer yönlerimiz vardır. Öne çıkan bazı farklılıklar arasında Boşnakların daha az sebze ve bakliyat tüketmeleri, daha çok et ve et ürünlerini tüketiyor olmalarını söyleyebiliriz. Ayrıca, Boşnaklar daha çok reçel yerine marmelat tercih etmektedirler. Bu nedenle Bosna Hersek'te yatırım yaparak reçel satmaya çalışmak pek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Ayrıca Boşnaklar savaşın getirdiği bir tercih olarak pirinç ve konserve ürünlerini de severek tüketmemektedirler. Bu yüzden Boşnakların farklı nedenlerle tercih etmediği ürünler üzerine yatırım yapmak rasyonel olmamaktadır.¹⁹¹

4.2.6 Türk Dış Yatırımcılarının Bosna Hersek'te Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Bosna-Hersek'te Türkiye ile ticaret yapan şirketlerin peşin ödeme planı yerine üç – dört ay vadeli ödeme planlarını sunmaları Türk firmaları açısından cazip olmamaktadır. İhracatçı firmaların bu koşullarda çalışabilmesi için ülkede bankacılık desteğine ihtiyaçları vardır. Ayrıca, Türk Eximbank Bosna Hersek'te Türk firmaları tarafından gerçekleştirilecek dayanıklı tüketim aleti ve makinaların, turizm projelerinin, enerji ve yapı sektörünün finansal kredisinde destek kapsamında 250 milyon dolar kredi sağlamaktadır. Türk Eximbank kredilerinden faydalanmak isteyen Bosna Hersek şirketlerinin Türkiye'den bir partner ile işbirliği yapmalarının gerektiği ve bunun birlikte işbirliği olanaklarını artırabileceği düşünülmektedir.¹⁹²

---

¹⁹⁰ DEİK, “Bosna Hersek Ülke Bülteni”, Nisan 2012, www.deik.org.tr

¹⁹¹ İGEME, “Bosna Hersek Ülke Raporu”, Ekonomi Bakanlığı, İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi, Mart 2011, Ankara, s. 20

¹⁹² Aynı yer

Bosna Hersek'teki yatırıma yönelik programlarda ve projelerde kullanılmak üzere EBRD, IFC ve USAID gibi finansman kuruluşları krediler sağlamaktadır. Ancak uygun projelerin hazırlaması için uygun sektörlerin belirlenmesi gerekmektedir. Dünya Bankası tarafından sağlanan yardımlardan faydalanmak üzere Türk firmalarının Bosna Hersek firmaları ile ortak yatırımlara yönelmeleri de desteklenmelidir.

Bosna Hersek'teki iki ayrı entitenin hukuki harmonizasyonu sağlayamamış olmasının işleyişi yavaşlatmakta olduğu görülmektedir Türk firmaları özelleştirme sırasında hantal kuruluşların personelleriyle birlikte alımının da yatırımcıyı olumsuz etkilediğini ifade etmektedirler.

İşadamları Bosna Hersek genelinde sıkça değişen mevzuattan zamanında haberdar olamamaktan şikâyet etmekte, özellikle vergi uygulamaları ile ilgili güncel bilgiye gereksinim duyduklarını dile getirmektedirler. Yatırım teşviklerinin yetersiz kaldığı ve üretimde temel girdi olan elektrik, su, gaz gibi konularda bir indirim sağlanmasının önemine Türk firmaları dikkat çekmektedir.

1 Temmuz 2003 tarihinde yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması kapsamında, 2007 başından itibaren gümrük ve eş etkili vergiler sıfırlanmış ve iki ülke arasındaki ticaretin gelişimine katkıda bulunmuştur. 16 Şubat 2005 tarihinde imzalanan Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması ise 8 Nisan 2007 tarihinde yürürlüğe girmiş ve büyük ölçüde vergi konusunda yaşanan sıkıntıları gidermiştir.¹⁹³

Bosna Hersek'te pazarın küçük ve alım gücünün düşük olması nedenleriyle, Türk firmaları bu ülkede düzenlenen fuarlara fazla ilgi göstermemiş ve Türk ürünleri yeterince tanıtılamamıştır. İşbirliğine uygun sektörlerde fuarların daha sık organize edilmesinde yarar görülmektedir.¹⁹⁴

---

¹⁹³ DEİK, "Bosna Hersek Ülke Bülteni", Nisan 2012, www.deik.org.tr

¹⁹⁴ Aynı yer

Genel olarak bu bölümde, Arnavutluk ve Bosna Hersek'teki dış yatırımlar ve bu ülkelere yapılan dış yatırımlarda Türkiye'nin ne kadar pay sahibi olduğu incelenmiştir. Yapılan araştırma neticesinde görülmüştür ki, Balkan genelinde olduğu gibi Türkiye'nin bu ülkelere de dış yatırım yapmaya başlaması ve bu ülkelerde büyük yatırımcılar arasında yer alması uzun zaman almıştır. Arnavutluk önceden beri var olmasına ve Bosna Hersek'in 1992 yılında kurulmasına karşılık bu ülkelerde dış yatırım açısından büyük potansiyele ulaşmaları 2000'li yılları bulmuştur. Soğuk Savaş sonrası bu ülkelerle kurulan ilişkiler göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin bu ülkelere gösterdiği önemin de bir göstergesi sayılabilecek dış yatırımlar bakımından Arnavutluk 10 Balkan ülkesi içerisinde genelde orta sıralarda yer almıştır. Bosna Hersek ise kurulduğu yıldan itibaren özellikle tarihi ve kültürel bağların etkisiyle Türk firmalarının gözde ülkesi olmuş ve Balkan ülkeleri içerisinde genellikle ilk sıralarda yer almıştır.

SONUÇ

Türkiye'nin Balkanlar'daki dış yatırımlarını etkileyen ve hem Türkiye'nin kendi şartlarından hem bölgenin kendine özgü şartlarından kaynaklanan faktörlerin neler olduğu sorusuna cevap arayan bu çalışmada öncelikle; Türk dış yatırımlarını açıklamak için kullanılacak bir kavram çerçevesi oluşturulmuştur. Bu çerçevede, dış yatırım kavramı ve bunları etkileyen faktörler ile Arnavutluk ve Bosna Hersek'te uygulanan dış yatırım türleri ve bu ülkelerdeki dış yatırımlarımızı etkileyen itici ve çekici faktörler detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Daha sonra Türkiye'nin Balkan politikası hakkındaki literatür çalışmaları incelenerek, genel olarak Balkanlara yönelik genel bilgiler, Balkanların tarih boyunca uluslararası sistemdeki stratejik önemi ve Türkiye'nin bu bölgeye yönelik uyguladığı politikasını etkileyen ana aktörler ele alınmıştır. Bu kapsamda, Balkanlar bölgesiyle kurmuş olduğumuz tarihi ve kültürel ilişkilerimizin getirdiği bazı unsurlar bulunduğu bahsedilmiştir. İlişkilerimizin ana öğeleri olan bu unsurların Balkanlar'daki devletlerle olan ilişkilerimize nasıl ve hangi yönde etki edebileceği üzerinde durulmuştur.

Araştırmamızın üçüncü bölümünde, resmi istatistikler kullanılarak elde edilen sonuçlara ve ulaşılabilen kaynaklardan elde edilen bilgilerin de ilave edilmesiyle; Türkiye'nin 1990 sonrası yapmış olduğu tüm dış yatırımlar ve bu yatırımlar içerisinde Balkanlara yapılan dış yatırımların yeri incelenmiştir. Bu kapsamda, genel olarak Türk firmalarının dış yatırıma yönelme sebepleri, 1990 sonrası Türk dış yatırımlarının genel durumu, coğrafi ve sektörel dağılımı ve 2012 sonuna kadarki tarihi gelişim süreci incelenmiştir. Bunun yanında, hem Balkan ülkeleri ile olan ekonomik ilişkilerde hem bu bölgeye yapılan dış yatırımlarda karşılaşılan fırsatlar ve sorunlar değerlendirilmiş ve bu doğrultuda öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır. Tezin araştırma konusunun örneklem üzerinde incelenmesi açısından son bölümde ise, Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin Arnavutluk ve Bosna Hersek ile olan ilişkileri ele alınarak bu dönemde yapılan tüm dış yatırımların gelişim süreci incelenmiştir. Bu kapsamda, Türk dış yatırımlarının bu ülkelerdeki genel durumu, diğer ülkelerle karşılaştırılması ve Türkiye'nin toplam dış yatırımları içindeki yeri ve önemi üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada,

saha çalışması olarak katılım sağlanan ‘Balkanlar ve Doğu Avrupa Çalıştay’ında elde edilen bilgiler de kullanılarak, bölge ülkeleriyle ikili ilişkiler çerçevesinde değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır.

Tezde bahsedilen dış yatırım miktarları incelenirken göz önünde bulundurulması gereken bir konu ise, bu rakamların tam olarak gerçeği yansıtamamasıdır. Türk özel sektör firmalarının yurtdışında yaptığı yatırımlar Hazine Müsteşarlığı ve TCMB tarafından raporlanmaktadır. Ancak ev sahibi ülkelerde görülen Türk dış yatırımlarının gerçek tutarlarının hesaplanabilmesi için Ekonomi Bakanlığı tarafından yeni bir Daire Başkanlığı kurulmuş olup, ileriki yıllarda daha sağlıklı rakamlara ulaşılabileceği değerlendirilmektedir. Araştırmadaki Türk dış yatırımları yıl içindeki akımları göstermektedir. Oysa Türk müteşebbislerinin geliştirmekte olan ülkedeki kazançlarını yeniden yatırıma dönüştürmelerine ilişkin rakamlar henüz hesaplanamamaktadır. Bu yüzden, dış yatırım rakamlarının daha yüksek seviyelerde olduğu varsayılabilir.

Farklı etnik kökenlerden gelen, farklı dilleri konuşan ve farklı dinî ve kültürel kimliklere sahip insanların iç içe yaşadığı Yugoslavya’nın dağılması ile bağımsızlıklarını ilan eden yedi devletin de içinde bulunduğu bu bölge, etnik, dini ve kültürel değerleri kadar sosyal ve ekonomik özellikleri bakımından da ilgi çekici bir özelliğe sahiptir. Uzun süre birlikte yaşayan veya on yıllarca dış dünyaya kapılarını kapayan bu ülkeler, bağımsızlık kararlarıyla, köklü siyasi ve ekonomik değişikliklerle birlikte yeni bir yatırım ve ticaret alanı olarak gündeme gelmiştir. Bu coğrafya, yeraltı zenginlikleri, insan gücü ve yatırım alanlarının kapasitesi bakımından yatırımcılar ve geliştirmekte olan ekonomiler için büyük bir potansiyeli içinde barındırmaktadır. Zira hem kurumsal yapılanmalarını büyük ölçüde tamamlayan hem de gerçekleştirdiği reformlarla yatırımcılar için bürokrasiyi azaltarak uygun bir yatırım ortamı oluşturan Balkan ülkeleri, oluşturdukları fırsatlarla dış yatırımcıları cezbedebilmektedirler. Bu açıdan, hem Balkanlar bölgesini incelemek hem Arnavutluk ve Bosna Hersek ile Türkiye arasındaki ortak özellikleri ve mevcut siyasi, kültürel ve ekonomik ilişkileri analiz etmek bölge ve yatırımcılar açısından da önem arz etmektedir.

Bugün Balkanlarla olan ilişkilere baktığımızda, Balkanlar üzerinde Türkiye'nin tarihi nedenlerden kaynaklanan siyasi ve kültürel etkisi halen hissedilmektedir. Özellikle Müslüman nüfusun yoğun olduğu Bosna Hersek ve Arnavutluk, bu nedenle Türkiye ile olan ilişkilerine ayrı bir önem ve öncelik vermektedir. Bu ülkeler için Türkiye ile iyi ilişkiler ne kadar önemli ise, aynı derecede Türkiye'nin de bu ülkelerle iyi ilişkiler kurması bir o kadar önemlidir. Özellikle Müslüman halkın yoğun olarak yaşadığı Balkan ülkeleri ile iyi ilişkiler kurmak Türkiye için önemli görülmektedir.

Türkiye'ye düşen, Balkanlar'daki etnik ve dini mozaiği iyi analiz etmek ve bu mozaik içinde, kendi tarihsel kimliğine de uygun bir strateji belirlemektir. Bunu yaparken etnik, dini ve kültürel değerlerin dünya siyasetinde her geçen gün daha fazla önem kazandığını da hesaba katması gerekmektedir. Zira bölgeye uygulanan politikada TİKA'nın faaliyetleri nasıl etkin olarak kullanılıyorsa benzer sebeplerle bir dış yatırım politikası da uygulanabilir. Bir başka deyişle, Soğuk Savaş sonrası dünyada, Türkiye Balkanlar'a bakarken kendi tarihsel ve kültürel kimliğini ön plana çıkarmalı ve bu kimliğe uygun bir yatırım stratejisi belirlemelidir. Bu açıdan, Türkiye'nin Balkanlara yönelik siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirmesi ve güçlendirmesi sağlanmalıdır. Ayrıca Türkiye - Balkan ilişkilerinde sorun çözücü anlayışın hakim kılınabilmesi için, hem yaratıcı çözümlere açık olmak ve hem de ekonomik - siyasi ilişkilerin ayrılmaz bir bütün olduğu konusunda farkındalık geliştirmek gerekmektedir. Bu bağlamda, uzun vadeli ve stratejik bir çerçeve içerisinde, çok taraflı/bölgesel işbirliğini de kapsayacak şekilde ve derinliği olan bir dış siyasi ve ekonomik politika izlenmelidir.

Türkiye için Arnavutluk, Balkanlar'a dönük dış politikasında önemli bir rol oynamaktadır. Osmanlıdan kalan kültürel ve tarihsel yakınlığın bulunmasına ilaveten, çeşitli faktörler Türkiye'nin Balkan politikasında Arnavutluk'un rolünü arttırmıştır. Arnavutluk içinse, Türkiye Balkanlar'da güvenilir bir ortak olarak gözükmektedir. Arnavutluk'ta demokratik rejime geçişle birlikte, Türkiye ile ikili ilişkilerin örnek düzeyde geliştiği, buna paralel olarak, iki ülkenin, bölgesel sorunlar

konusunda da görüş birliği içinde olduğu ve uluslararası kuruluşlarda dayanışma içinde bulunduğu görülmektedir.

Arnavutluk Balkanlar'da önemli bir ülke olmaya devam etmesi için öncelikle demokrasi sistemini tam olarak uygulayabilmesi ve ekonomik durumunu düzeltmesi gerekmektedir. Demokratik sistemi benimsememiş bir yönetim ve kötü ekonomik şartlar içerisindeki bir Arnavutluk, bölgedeki büyük güç unsurlarını dengelemekten ziyade çatışma ortamı oluşturacak bir konuma gelebilecektir. Bu nedenle, Türkiye Arnavutluk'a sağladığı ekonomik yardımın yanında, dış yatırım desteği ile de hem demokrasinin hem ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunmalıdır. Aksi takdirde, Arnavutluk'ta meydana gelebilecek uzun süreli bir siyasi veya ekonomik istikrarsızlık, Sırbistan ve Yunanistan'ın bölge ülkeleri üzerindeki etkisinin artmasına neden olacaktır. Etkinin artması ile özellikle Arnavutların yoğun yaşadığı bölgelerde meydana çıkabilecek çatışmalar, bölgenin eski buhranlı günlerine geri dönmesine neden olacaktır.¹⁹⁵

Türkiye ile Arnavutluk arasındaki ticari ve yatırım ilişkilerine bakıldığında, mevcut ticaret ve yatırım hacminin, var olan potansiyele kıyasla oldukça düşük düzeyde seyretmekte olduğu söylenebilir. Bu durumun iki ülkeyi de ilgilendiren çeşitli sebepleri bulunmakla birlikte en önemli sebebin, her iki ülkenin de ekonomik ve ticari potansiyeli konusunda karşılıklı bilgi eksikliği olduğu düşünülmektedir. Türk işadamlarının ve sermayesinin bu ülkedeki yatırımlarını arttırması ekonomik yakınlaşmanın yanı sıra politik yakınlaşmayı da beraberinde getirmektedir.

Arnavutluk'ta serbest piyasa ekonomisine geçiş süreciyle beraber bürokrasi, kurumlar arası yetki çatışması gibi anlaşmazlıklar nedeniyle bir takım sorunlar mevcuttur. Gümrük mevzuatının gereksinimleri karşılayamaması nedeniyle, ülke ile ticari ilişkileri bulunan firmalarımız tarafından mevzuatın güncelleştirilmesi gerekmektedir.

---

¹⁹⁵ Göktaş, Oktay, "Balkanlar'ın Anahtar Ülkesi Arnavutluk", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1995, s. 108

Türkiye ve Bosna Hersek arasında yakın ilişkiler vardır. Osmanlı İmparatorluğu döneminden bu yana süregelen iyi ilişkiler günümüzde de ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda devam etmektedir. Türkiye'nin Bosna Hersek' verdiği önem bugün de devam etmekte olup, iyi ilişkilerin devamında Türkiye'de yaşayan ve Türkiye'de eğitim görüp tekrar Bosna'ya dönen çok sayıdaki Boşnak vatandaşının da katkıları vardır. Boşnakça'da kimi kaynaklara göre yaklaşık 3.000, diğer kaynaklara göre de 9.000 Türkçe kelime yer almaktadır. Bu durum iletişimimizde çok önemli bir avantaj oluşturmaktadır.

Boşnak halkıyla paylaşılan uzun ortak geçmiş, Türkiye'de yaşayan çok sayıdaki Boşnak vatandaşımız ve Türkiye'de eğitim gören çok sayıda Boşnak öğrenci Türkiye ve Bosna Hersek arasında asırlardır var olan iyi ilişkilerin devamını sağlamaktadır. Aynı zamanda, bu iyi ilişkiler siyasi, ekonomik, ticari ve kültürel alanlar başta olmak üzere her alanda mükemmel bir düzeyde devam etmektedir. Türkiye, Bosna Hersek'in kalkınmasına, her alanda elinden gelen desteği sağlamalıdır.

Bosna Hersek uygun kalitede ve uygun fiyatlı bütün ürünler için kendisiyle birlikte komşu ülkeleri de içine alan bir pazardır. Bosna Hersek ile imzalanmış olan Serbest Ticaret Anlaşması bu ülke ile olan karşılıklı ticaretimizi artırmamız açısından çok önemli bir vasıta. Türk ihracatçıları bu pazarda Sırp, Hırvat, Alman, İtalyan, Avusturya, Yunan ve İspanyol firmaları ile rekabet edebilecek güce ve imkâna sahiptir.¹⁹⁶ Bu yüzden Türk firmaları, bu ülkeye yatırım konusunda çekingen davranmamalıdır.

Bosna Hersek yakın geçmişte yaşadığı savaş nedeniyle uğradığı ağır tahribatı sarmaya, kurumlarını oluşturmaya çalışmakta bunda da sahip olduğu yüksek eğitilmiş işgücüyle büyük başarı sağlamaktadır. Bosna Hersek bugün savaş öncesinden biraz daha farklı olarak ağır sanayi yerine hizmetler, bankacılık, enerji, orman ürünleri, kimyasal maddeler, madencilik ve turizm sektörlerine ağırlık veren

---

¹⁹⁶ İGEME, "Bosna Hersek Ülke Raporu", Ekonomi Bakanlığı, İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi, Mart 2011, Ankara, s. 22

bir gelişme programı izlemektedir. Bu sektörlerde güçlü imkânlara sahip olan firmalarımız, devletin yatırım programlarını ve şartlarını iyi takip ve analiz ederek Bosna Hersek'e dış yatırım yapmalı ve hem ticari anlamda hem de siyasi ve kültürel anlamda ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunmalıdır.

Bosna Hersek pazarındaki potansiyelimizin daha iyi değerlendirilebilmesi amacıyla, ülkemiz tanıtımının daha etkin olarak yapılmasına, Bosna Hersek'e kaliteli mal ihracatının teşvik edilmesine gayret gösterilmelidir. Bu ülkedeki fuarlara etkin biçimde katılımın sağlanması firma katılımlarının yanında resmi katılımlarında yararlı olacağı, ülkemizin Bosna Hersek ile işbirliğine verdiği önemi vurgulaması açısından önemli olacağı düşünülmektedir. Bosna Hersek AB ile İstikrar ve Ortaklık Anlaşması imzalayarak AB ülkeleri ile arasında serbest bir ticaret alanı oluşturmuştur. Bunun yanında, bu anlaşmayla gelecekte üye olma yolunda büyük bir adım atmıştır. Bu yüzden, Bosna Hersek'e yapılacak ihracatın ve yatırımın sadece Bosna Hersek'le sınırlı kalmayacağı hem bölgesel konumu nedeniyle eski Yugoslavya coğrafyasına hem de buradan AB coğrafyasına yönelik olacağı hatırd tutulmalıdır. Bu arada, Bosna Hersek'in Türkiye ile olan dış ticaretlerinde verdikleri büyük açıktan rahatsızlık duyduğunu unutmamak da gerekir. Bosna önemli miktarda Türk sanayisinin ihtiyaç duyduğu ham alüminyum, ağaç mamulleri ve ham deri ihraç etmektedir. Türkiye'nin mevcut sanayi altyapısı ve coğrafi konumundan dolayı Boşnak firma ve işadamlarına sunabileceği ortak yatırım/işbirliği olanaklarının da her fırsatta vurgulanması ve işbirliği fırsatlarının araştırılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Küreselleşme sürecinin hızlanmasıyla en önemli sınır ötesi faaliyetlerinden biri haline gelen dış yatırımlar, aynı zamanda devletlerin özellikle ekonomi politikalarının bir aracı haline de gelebilmektedirler. Söz konusu dış yatırımlar, hem dışarıya sermaye ihraç eden ülkelerin rekabet gücünü artırmaktadır hem de dış yatırım çeken ülkelerde ekonomik büyümeye, üretim kapasitesinin ve ihracatının artışına, istihdama, teknolojik gelişmeye, yenilikçi yönetim ve pazarlama yöntemlerinin yayılmasına ve işgücünün niteliğinin yükseltilmesine katkıda bulunmaktadır. Soğuk Savaş sonrası dünyadaki liberalleşme hareketlerinin etkisiyle,

ekonomik olarak ülkeler daha serbestleşmiş ve sermaye hareketlerinde büyük bir artış meydana gelmiştir. Bu süreçte öncelikle ticaret hacminde artış meydana gelmiş, ardından sermayenin küreselleşmesi sonucu dış yatırımlar, ülkelerin ekonomik gelişimlerinde daha çok tercih edilen bir seçenek olmuştur. Bu liberalleşme sürecinin Türk ekonomisinin dünya ekonomisi ile bütünleşmesini hızlandırması, Türk firmalarının da dışa açılmayı kaçınılmaz bir zorunluluk olarak algılamalarına yol açmıştır.

Türkiye Balkanlarda rekabet gücünü artırabilmek amacıyla, bölge ülkeleriyle ticaret ve yatırım ilişkilerini geliştirmeye yönelik sonuç veren politikalar izlemelidir. Ayrıca, bu ülkelerle olan ilişkilerin geliştirilmesinde özellikle Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ), Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci (GDAÜ), Bölgesel İşbirliği Konseyi (BİK), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gibi bölgesel kuruluşların imkânları çerçevesinde, bu örgütlerin özellikle dış ekonomik ilişkilerimizdeki rolü göz önünde bulundurularak mevcut işbirliği alanlarının daha da geliştirilmesinin yolları aranmalıdır.

Türkiye'nin dış ekonomik ilişkilerinde etkinliğini daha da artırması amacıyla kamu kurumları, özel sektör ve sivil toplum örgütleri arasında koordinasyon ve işbirliği artırılmalı ve gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Dış ekonomik ilişkilerde etkinleşme başta finansman olmak üzere, kamu ve özel sektörün yurtiçi ve yurtdışı örgütlenmesi, tanıtım ve imaj oluşturma, pazar araştırma, uluslararası siyasi ilişkiler vb. gibi birçok faaliyetin etkin ve verimli olmasına bağlıdır. Bu fonksiyonların kolektif biçimde ve belirli hedeflere yönelik olarak stratejik bir yaklaşım çerçevesinde geliştirilmesi, Türkiye'nin dünya ile bütünleşmesini ve dünya ekonomisinde daha fazla söz sahibi olmasını sağlayacaktır.

Bu doğrultuda, Türkiye bölgesel bir güç olarak bölgedeki tüm önemli aktörlerle beraber hareket ederek istikrarlı ve müreffeh bir Balkanlar'ın oluşturulması konusunda kendi üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmeye devam etmelidir. Bu çerçevede, Türkiye'nin Balkanlar'daki dış yatırımlarının artmakta olması memnuniyet verici bir gelişmedir. Başta otoyollar, havaalanları, enerji sektörü olmak

üzere kilit alanlarda yapılan Türk dış yatırımları, hem o ülkelerde yaşam kalitesini yükseltmekte ve yeni istihdam olanakları yaratmakta, hem de farklı halklar arasında ulaşım ve iletişimi kolaylaştırarak barış ve istikrar ikliminin güçlendirilmesine hizmet etmektedir. Bunlar Balkanların geleceğine yapılan yatırımlar olarak görülmelidir.¹⁹⁷

Türk dış yatırımlarının Türk dış politikası ile ilişkilendirilmesi tarih, coğrafya, kültür ve ekonomi gibi çok yönlü parametrelerin dikkate alınmasıyla isabet kazanabilir. Bugün bu dış yatırımların Balkanlar coğrafyasına uzanması ve Türk dış politikasının bölgedeki etkinliği, Türkiye'nin bu bölgedeki ülkelerle ortak tarihsel ve kültürel mirasa sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu etkinliği ve canlılığı korumak için yapılan dış yatırımların uzun soluklu planlanması ve etki odaklı bir şekilde sunulması gerekmektedir.

Türkiye tarafından gerçekleştirilen tüm dış yatırımlar, özellikle orta ve uzun vadeli muhtemel sonuçları dolayısıyla, Türkiye'nin uluslararası konumunu belirlemede oldukça önemlidir. Nitekim Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin Balkanlar ile diplomatik çaba sarf ederek kucaklaşmasına rağmen dış yatırım konusunda yeterince gayret göstermemesi, Türkiye için Balkan halkları nezdinde büyük bir eksiklik olmuştur. Türkiye Balkanlar'daki akraba topluluklara 1990'lı yıllarda yönelmeye başlamıştır. Buna karşın, bu bölgede daha profesyonel ve reel işbirliği uygulamaları, ancak 2000'li yıllar itibarıyla ifa edilmeye başlanmıştır. 1990-2000 sürecini bir kayıp olarak ifade etmek hata olursa da; bu dönemdeki ilgi ve yönelişlerin daha kurumsal ve profesyonel nitelikte bir hale gelmesi, ancak 2000'li yıllarda mümkün olmuştur. Özellikle Balkanlar'da bağımsızlığını yeni kazanan ülkelerin devletleşme sürecinde Türkiye'nin; kurumsal yapıların teşkilinden kapasite gelişimine, altyapı hizmetlerinden sosyo-kültürel projelere kadar pek çok alanda dış yatırım yaparak elini uzatması, gerçekten kritik bir fonksiyon ifa etmiştir.

---

¹⁹⁷ Okçal, Hakan, "Balkanlar ve Türkiye", Ankara Üniversitesi Güneydoğu Avrupa Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 2012, s. 203

Dış yatırım uygulamaları bir bütün olarak incelendiğinde; Türkiye'nin, zaman zaman kesintiler olsa da büyük ölçüde tutarlı bir dış yatırım politikasının fiilen varlığından bahsetmek mümkündür. Balkanlar, dış yatırımların genel seyrinde en fazla payı alan yedinci bölge konumunda olsa da, Doğu Avrupa ile birlikte ele alındığında ilk olarak gelen Batı Avrupa ve ikinci olarak gelen Rusya, Orta Asya ve Kafkaslar bölgesinden sonra üçüncü öncelikli bölge durumundadır. Soğuk Savaş yılları boyunca, Türkiye'nin Balkanlar'a yönelik dış politikasının konjonktürel nedenlerle bir süre uzak kalmasının, hem dış yatırım münasebetlerine hem de diplomatik ilişkilere önemli ölçüde ket vurduğu ortadadır. Soğuk Savaş sonrası ise bu bölgede yaşanan dönüşümün de etkisiyle, Bosna Hersek'teki akraba topluluklarımız, sıkıntılı bir süreç sonunda bağımsızlığını kazanmış ve Arnavutluk da bu dönemde adeta dış dünyayla bütünleşmiştir. Bu dönemde Türkiye, bu ülkelerle az da olsa dış yatırım yoluyla ilişkiler kurarak tarihsel mirasına sahip çıktığını göstermiştir. Türkiye'nin Balkanlar'daki jeostratejik konumu düşünüldüğünde, Türkiye'nin dış yatırımları, Balkan ülkeleriyle olan ilişkilerin dış politika ve ekonomi parametreleri bağlamında yeniden yeşermesinde ve bölgede barışın ve istikrarın yeniden tesisinde önemli bir faktör olacaktır.

KAYNAKÇA

- “2011 Yılında Bosna Hersek'in Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye İle Ekonomik-Ticari İlişkileri”, Mayıs 2012, <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/BH/2011%20yillik%20Raporu.pdf>
- AIDA, Report on Foreign Direct Investments in Albania 2011, Albania Investment Development Agency, May 2012
- AKGÜN, Sibel, “Dayton Anlaşması Sonrası Türk Dış Politikasında Süreklilik ve İstikrar: Bosna Hersek”, Stratejik Araştırmalar Dergisi, 9(16), Ocak 2011
- AKMAN, Halil, “Paylaşılmayan Balkanlar”, ed. Deniz Araç, Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006
- ALTINBAŞAK, İpek, vd., “Küresel Pazarlama Yönetimi”, Beta Yayınları, 2008, İstanbul
- ARNAVUTLUK Ülke Raporu, Kasım 2012 www.musavirlikler.gov.tr
- ARNAVUTLUK Ülke Bülteni, Aralık 2011 www.musavirlikler.gov.tr
- “BALKANLAR”, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Balkanlar>
- “BALKAN ÜLKELERİ İLE İLİŞKİLER”, http://www.mfa.gov.tr/balkanlar_ile-iliskiler.tr.mfa
- BAYRI, M. Göktuğ, “Türkiye'nin Yurtdışı Yatırımları”, Ekonomi Bakanlığı, Serbest Bölgeler, Yurtdışı Yatırım ve Hizmetler Genel Müdürlüğü, www.ekonomi.gov.tr
- Bosnia and Herzegovina: Investing <http://www.blfrtrade.com/en/find-a-market/country-profiles/bosnia-and-herzegovina/investing2>
- CANDEMİR, Aykan, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler”, Ege Akademik Bakış, Cilt 9, Sayı 2, 2009
- COŞKUN, Birgül Demirtaş, “Arnavutluk'un Dış Politikası ve Balkanlar'da Arnavutluk Sorunu”, “*Balkan Diplomasisi*”, ASAM Yayınları, Ankara: 2001

- DEİK, Vale Columbia Center On Sustainable International Investment, Kadir Has Üniversitesi, KPMG, Emerging Markets Global Players Project Turkey, “Çok Uluslu Türk Şirketleri 2011”
- DEİK, Arnavutluk Ülke Bülteni, Ağustos 2011 www.deik.org.tr
- DEİK, Bosna Hersek Ülke Bülteni, Nisan 2012, www.deik.org.tr
- DEİK, “Türk Arnavut İş Konseyi”, http://www.deik.org.tr/Konsey/93/T%C3%BCrk_Arnaut.html
- DEİK, Türk-Bosna Hersek İş Konseyi, http://www.deik.org.tr/Konsey/94/T%C3%BCrk_Bosna_Hersek.html
- Doing Business Database, <http://www.doingbusiness.org/>
- Doing Business 2013 Smarter Regulations for Small and Medium-Size Enterprises, The World Bank and International Finance Corporation, 10th Edition
- EBRD, “Regional Economic Prospects in EBRD Countries of Operations”, EBRD Office of the Chief Economist, January 2013
- EBRD, Forecasts, Macro Data, Transition Indicators, <http://www.ebrd.com/pages/research/economics/data/macro.shtml#ti>
- EKONOMİ BAKANLIĞI, “Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2011 Yılı Raporu”, Nisan 2012
- ERDİLEK, Asım, “A Comparative Analysis of Inward and Outward FDI in Turkey”, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Cilt: 20, Sayı: 233, Yıl: 2005
- FIPA, “Investment Opportunities in Bosnia and Herzegovina”, Sarajevo, 2013
- GÖKTAŞ, Oktay, “Balkanlar’ın Anahtar Ülkesi Arnavutluk”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1995
- GÖZ, Devlet, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye”, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2009
- GÜRKAN, İhsan, “Jeopolitik ve Stratejik Yönleriyle Balkanlar ve Türkiye”, Orta Doğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Balkanlar, İstanbul, 1997

- HACISALİHOĞLU, Yaşar, “Küresel İlişkiler Zemininde Balkanlar’ın Jeopolitiği ve Türkiye”, *Balkanlar ve Türkiye’nin Bölge’ye Yönelik Politikaları Sempozyumu* 15-16 Aralık 1998, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 1999
- HARMANCI, Mehmet, “Çok Uluslu Şirketler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları”, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Araştırma Müdürlüğü, GA-04-1-2, Mart 2004, Ankara
- HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI, “2011 Yılı Yurtdışı Doğrudan Yatırım Raporu”, Temmuz 2012
- HERITAGE Foundation and Wall Street Journal, Highlights of the 2013 Index of Economic Freedom, Terry Miller, Kim R. Holmes, Edwin J. Feulner, 2013
- HERITAGE Foundation, Rankings of Index of Economic Freedom, <http://www.heritage.org/index/>
- İGEME, “Bosna Hersek Ülke Raporu”, Ekonomi Bakanlığı, İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi, Mart 2011, Ankara
- JELAVİCH, Barbara, “*Balkan Tarihi Cilt 1 18. Ve 19. Yüzyıllar*” Küre Yayınları, İstanbul, 2006
- KAYMAK, Hasan, “Yabancı Doğrudan Yatırımları Artırmak İçin Teşvikler Gerekli ve/veya Yeterli mi?”, Maliye Dergisi, Sayı 149, Mayıs-Aralık 2005
- KOBİ Efor Dergisi, “Pazar Ülke Bosna Hersek”, Mayıs 2012, Sayı 152
- KURTARAN, Ahmet, “Doğrudan Yabancı Yatırım Kararları ve Belirleyicileri”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 10, Sayı 2, 2007
- KUT, Şule, “Balkans-A Mirror Of The New International Order”, ed. Günay Göksu ÖZDOĞAN-Kemali SAYBAŞILI, Eren Yayınları, İstanbul, 1995
- KUT, Şule, “Turkish Diplomatic Initiatives For Bosnia-Hercegovina”, *Balkans-A Mirror Of The New International Order*, ed. Günay Göksu ÖZDOĞAN-Kemali SAYBAŞILI, Eren Yayınları, İstanbul, 1995
- MEYER, K. ve ESTRIN, S., “Entry Mode Choice in Emerging Markets: Greenfield, Acquisition, and Brownfield”, Center for East European Studies, Copenhagen Business School, Working, Paper No.18, February 1998

- NASUHBEOĞLU, Tayfun, “Balkan Tarihine Genel Bir Bakış”, İstanbul, Ekim 2008
- OECD, “Most Recent FDI Statistics for OECD and G20 Countries”, www.oecd.org/investment/statistics
- OKÇAL, Hakan, “Balkanlar ve Türkiye”, Ankara Üniversitesi Güneydoğu Avrupa Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 2012
- OKSAY, Suna, “Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde, Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek, Değerlendirilmesi”, <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/oksay3.pdf>
- ÖZALP, İnan, “Çok Uluslu İşletmeler: Uluslararası Yaklaşım”, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No:1022
- ÖZKÜRKCÜ, E. Gazi, “Balkanların Coğrafi Konumu, Bölgenin Jeopolitik, Jeostratejik ve Jeoekonomik Özelliklerinin, Bölgedeki Güç ve Rekabet Mücadelelerine Olan Etkileri”, Balkanlar ve Türkiye’nin Bölgeye Yönelik Politikaları Sempozyumu, 15-16 Aralık 1998, HAK Yayınları
- ÖZLEM, Kader, “Soğuk Savaş Sonrası Dönem Türk-Bulgar İlişkilerinde Türk Azınlığının Durumu”, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2010
- ÖZTÜRK, Osman Metin, “*Türk Dış Politikasında Balkanlar*”, der. Ömer E. Lütem ve Birgül Demirtaş Coşkun, Balkan Diplomasisi, ASAM Yayınları, Ankara: 2001
- PEW Research Center, World Muslim Population by Region and Country, “Mapping the Global Muslim Population”, October 2009
- SAATÇIOĞLU, Cem, “Doğrudan Dış Yatırımlar ve Türkiye”, <http://www.ismmmo.org.tr/index.asp>
- SANCAKTAR, Caner, “Sosyalizmin Yıkılışı Sürecinde Türkiye’nin Balkan Ülkeleri ile İlişkileri”, Stratejik Öngörü, Sayı 9, 2006

- SERİN, A. Emin, “Doğrudan Dış Yatırım Yapan Türkiye Kökenli Firmaların Eski Yugoslavya Cumhuriyetlerindeki Faaliyetlerini Etkileyen Faktörlerin Analizi: Bosna Hersek Örneği”, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2008
- SEYİDOĞLU, Halil, “Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama”, Güzem Can Yayınları, 16. Baskı, İstanbul, 2007
- SEYİDOĞLU, Halil, “Uluslararası Finans”, Güzem Yayınları, İstanbul, 1994
- ŞAYBAK, Arzu, “Soğuk Savaş Sonrası Türkiye’nin Balkan Ülkeleriyle İlişkilerinde Güvenlik Olgusu ve Karşılıklı Çıkarlar”, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2006
- TOMAK, Doğukan, “Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006
- TÜRBEDAR, Erhan, “Balkanlarda Müslüman Topluluklar ve Türkiye”, 18 Temmuz 2004, Tayyare Kültür Merkezi, BALGÖÇ, Bursa, Konferans Metni <http://www.balgoc.org.tr/2004/bmtseminer/bursateblig.htm>
- TÜRBEDAR, Erhan, “Balkanlarda Nüfus Sayımları ve Kimlik Tartışması”, TEPAV Değerlendirme Notu, Mart 2011
- TÜRBEDAR, Erhan, “Türkiye ve Arnavutluk: Yüzyıllar Süren Beraberlik”, <http://www.avim.org.tr/degerlendirmetekli.php?makaleid=5482>
- “Türkiye-Bosna Hersek Siyasi İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-bosna-hersek-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>
- TÜRKİYE KALKINMA BANKASI, “Sosyo Ekonomik Yapı ve Sektörel Değerlendirme Özeti”, Türkiye Kalkınma Bankası Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, Ocak 2010, Ankara
- TÜRKİYE KALKINMA BANKASI, “Tarım Sektörü”, Bosna Hersek Sektör Raporları, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, Ocak 2010, Ankara

- TÜRKİYE KALKINMA BANKASI, “Turizm Sektörü”, Bosna Hersek Sektör Raporları, Türkiye Kalkınma Bankası Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, Ocak 2010, Ankara
- UNCTAD, FDI/TNC Database www.unctad.org/fdistatistics
- UNCTAD, “World Investment Report 1995; Transnational Corporations and Competitiveness”, UN: New York and Geneva
- UNCTAD, “World Investment Report 2001: Promoting Linkages”, UN: New York and Geneva
- UNCTAD, “World Investment Report 2006: FDI from Developing and Transition Economies: Implications for Development”, UN: New York and Geneva
- UNCTAD, “World Investment Report 2008, Transnational Corporations and the Infrastructure Challenge”, UN New York and Geneva
- UNCTAD, “World Investment Report 2012: Towards a New Generation of Investment Policies”, UN: New York and Geneva
- UNCTAD, “World Investment Report 2012: Annex Tables”, <http://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/Annex-Tables.aspx?An=31,30>
- UZGEL, İlhan, “1980-90: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2 Balkanlarla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (Cilt. II. 1980-2001), ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 12. Baskı 2010
- UZGEL, İlhan, “1990-2001: Küreselleşme Ekseninde Türkiye Balkanlarla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (Cilt. II. 1980-2001), ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 12. Baskı 2010
- UZGEL, İlhan, “Doksanlarda Türkiye İçin Bir İşbirliği ve Rekabet Alanı Olarak Balkanlar”, *En Uzun Onyıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, der. Gencer Özcan - Şule Kut, Büke Yayınları, Ankara: 2.Basım: Mart 2000

- ÜNAL, Abidin, “Geçmişten Günümüze Kosova Tarihi ve Türkiye-Kosova İlişkileri”, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009
- ÜLGER, İrfan Kaya, “Balkan Gelişmeleri ve Türkiye: 1990’lı Yıllar”, *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası*, der. İdris Bal, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001
- WEF, The Global Competitiveness Report 2012-2013, Klaus Schwab, World Economic Forum, Geneva
- YAVAN, Nuri, “Türkiye’nin Yurt Dışındaki Doğrudan Yatırımları: Tarihsel ve Mekânsal Perspektif”, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Güz 2012, Sayı 63
- www.tdk.gov.tr
- <http://www.portturkey.com/tr/enerji/17430-turk-demir-celik-sirketi-arnavutlukta-4-santral-aldi>
- <http://www.ilkekran.com/haber/arnavutluk-un-en-buyuk-limanini-turk-malta-ortakligi-isletecek>